

KAASAVA NOORSOOTÖÖ KÄSIRAAMAT

Väljaandja: Sihtasutus Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo Koidula 13a, 10125 Tallinn
<http://euroopa.noored.ee> / <http://www.mitteformaalne.ee>

Toimetaja: Kristi Jüristo

Keeleline korrektuur: Anu Rooseniit / Keeletoimetus OÜ

Kujundanud: Hele Hanson-Penu / AS Ecoprint

Trükitud: AS Ecoprint

Raamatu illustatsioonid on loonud Joonmeedia (joonmeedia.blogspot.com) SA Archimedes Euroopa Noored Eesti Büroo erinevate koolitussündmuste raames.

„Kasava noorsootöö käsiraamatu“ väljaandmist toetatakse Haridus- ja Teadusministeeriumi Noorteosakonna algatatud programmi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine“ raames. Programmi rahastatakse Euroopa Sotsiaalfondi ja riikliku struktuuritoetuse perioodi 2007–2013 vahenditest.

ISBN 978–9949–481–33–0 (trükis)

ISBN 978–9949–481–34–7 (pdf)

441 799
Trükitoode

roheline trükis | Trükitud keskkonnateadlikus trükiettevõttes Ecoprint

KAASAVA

NOORSOOTÖÖ

KÄSIRAAMAT

SISUKORD

3 SISSEJUHATUS

7 KAASAV NOORSOOTÖÖ – MÕISTETEST JA TÄHENDUSTEST.
JA SELLEST, MILLINE TÄHENDUS ON KAASAVAL NOOR-
SOOTÖÖL

29 KUIDAS TOIMIKSID SINA? KOLM KUUMA KAASUST
KAASAVAST NOORSOOTÖÖST

39 KAASAVA NOORSOOTÖÖ PÕHIMÕTTED JA PRAKTIKA

51 KAASAV NOORSOOTÖÖ ERINEVATE SIHTGRUPPIDEGA –
JUHISED IGAPÄEVASEKS TÖÖKS

Puudega ja terviseprobleemidega noorte
kaasamine noorsootöösse **53**

Riskioldes elavad noored **81**

Seksuaalvähemused
ja noorsootöö **105**

Usuline kuuluvus ja noorsootöö **115**

Etnilisus, rahvus ja kultuurilised
erinevused noorsootöös **124**

Soovitused teiste kaasatusgruppidega tööks ja
viited edasiseks lugemiseks **138**

141 LISALUGEMIST JA MUUD MATERJALID

143 KÄSIRAAMATU KIRJUTASID

SISSEJUHATUS

Autor: Kristi Jüristo

MUUTUSED EI SÜNNI ÜHE PÄEVAGA —
NEED SÜNNIVAD IGA PÄEV.

Tiit Ojasoo

*Viimasel aastakümnel on Eesti ühiskonna jätkusuutliku arengu võtmeküsimuseks kujunenud sotsiaalne kaasatus ja ühiskonna sidusus laiemalt. Sotsiaalset sidusust kirjeldatakse liimina, mis ühiskonda koos hoiab ning seob selle erinevad osad, inividid ja grupid, tervikuks viisil, kus erinevused ei kao, vaid arenevad laiemaks ühtsuseks. Sotsiaalse kaasatuse ja sidususe suurendamine on kujunenud oluliseks eesmärgiks lisaks sotsiaalvaldkonnale ka aina selgemalt noori puudutavas, olles sõnas-
tatud ühe Euroopa Liidu noortepoliitika eesmärgina ning seetõttu kajastub erinevates strateegiates ja programmides suunistena.*

Noorsootööd suunavad dokumendid on vajalikud, kuid siiski pelgalt nende olemasolust ei piisa, sest dokumendid ei taga, et kõigil noortel oleks võimalus osaleda ühiskonnaelus oma võimete kohaselt ega pane kõrvalejäänud noori ennast noortevaldkonnas paremini tundma. Seda saame teha vaid meie ise, muutes noorsootöö kaasavaks ja avatuks kõigi noorte jaoks.

Noorsootöö potentsiaal ja noorsootöötaja rolli olulisus noorte sotsiaalse kaasatuse suurendamisel on selle käsiraamatu koostamise üheks ajendiks.

Noorsootöö võib olla ideaalne keskkond, kus praktiseerida sotsiaalselt sidusa ühiskonna mini-mudelit. Noorsootöö pakub noortele võimaluse kohtuda ning suhestuda mitmekesisusega — erinevate inimeste ja nende taustadega. Nõnda loome eelduse, et noor õpib nägema ümbritsevat elu võimalikult erinevatest vaatenurkadest, omandades seeläbi teadmisi, oskusi ja hoiakuid leida lahendusi võimalikele väljakutsetele tänapäeva maailmas, kus sallivus, erinevuste ja muutustega toimetulek on kujunenud vajalikuks baasoskuseks.

Kaasava noorsootöö käsiraamat loob justkui silla noorte sotsiaalset kaasatust käsitlevate teaduslike materjalide, uuringute või ülevaadete ning noorsootöötajatele suunatud erinevate praktiliste juhendmaterjalide või meetodikakogumike vahel.

Raamatu eesmärk on aidata noorsootöötajatel üheltpoolt lahti mõtestada enda töö noorte sotsiaalse kaasatuse toetaja vaatenurgast. Teisalt anda praktilisi juhiseid, kuidas rakendada enda töös kaasava noorsootöö põhimõtteid – kuidas muuta noorsootöö avatuks ja kättesaadavaks kõigile noortele, hoolimata nende soost, seksuaalsest orientatsioonist, etnilisusest, rahvusest, usust, puudest tingitud erivajadustest või sotsiaal-majanduslikust ja hariduslikust taustast, ning pakkuda neile oskuseid, teadmisi ja võimalusi aktiivseks osaluseks ning enesearenguks.

Käsiraamatut kirjutades pidasime peamise kasutajana silmas praktikut, kes puutub noortega iga päev kokku ja kes usub, et noorsootöö peab olema avatud kõigile noortele ja seda mitte ainult ruumiliselt, vaid ka mõtteviisilt ja hoiakutelt.

Käsiraamat koosneb kolmest üksteisega seotud osast. Esimene avab kaasava noorsootöö pigem teoreetilisest vaatenurgast, selgitades selle sotsiaal-poliitilist tausta, vajalikkust ja olemust. Esimese osa teine peatükk aitab eluliste näidete abil analüüsida ja mõtestada, millised on heaks kaasavaks noorsootööks vajalikud eeldused ja pädevused.

Käsiraamatu teine osa keskendub kaasava noorsootöö praktilisele poolele, kirjeldades noorte kaasamise põhimõtteid ja kaasava noorsootöö rakenduslikke lähenemisi laiemalt.

Viimane osa on pühendatud erivajadustega ja vähemate võimalustega noorterühmadele, kes Eestis tavaliselt noorsootööst kõrvale jäävad või on ebapiisavalt kaasatud grupid. Erinevate gruppide kohta on välja toodud peamised teoreetilised lähtekohad ja põhimõtted tööks sihtgrupiga ning praktilised soovitused sihtgruppide kaasamiseks igapäevasesse noorsootöösse. Lisaks on näitena toodud mõned meetodid, mille abil on noorsootöötajal hea noorte või kolleegidega sihtgrupi või teemaga haakuvaid küsimusi arutleda.

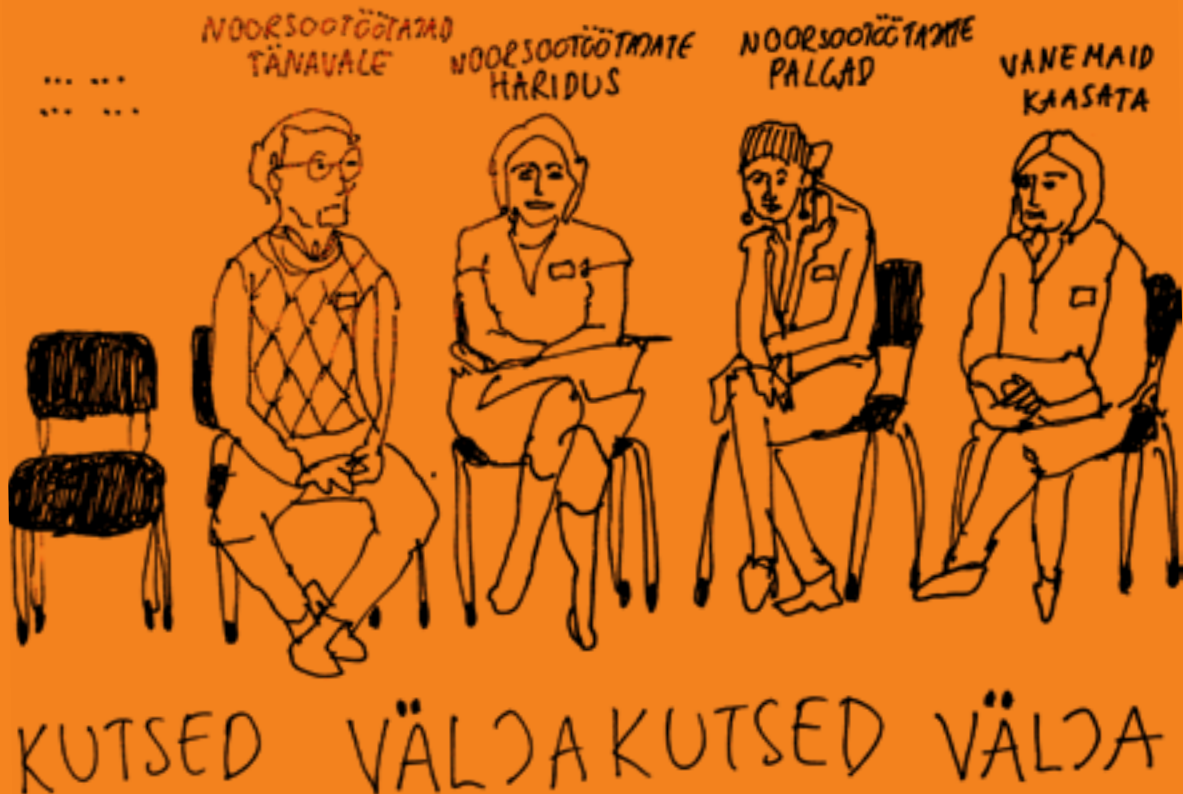
Kaasamise meisterlikkus ei seisne niivõrd meetodite tundmises kui oskuses luua vaba ja avatud keskkond, mis toetaks ja avardaks noorte õpikogemust. Seda mõtet kinnitavad kolm näidet noorsootöötajatelt, mis kirjeldavad, kuidas kaasav noorsootöö nendeni jõudis. Lood räägivad kogemusest tavasihtgrupist erineva noore kaasamisest noortekeskuse tegemistesse, soovist rikastada noorte-organisatsiooni sihtgruppi, pakkudes seeläbi väärtuslikku õppimiskogemust kõigile noortele, ning sellest, kuidas huvitegevuses kaasava noorsootöö põhimõtteid rakendada.

Loodame, et see käsiraamat saab olema sulle inspiratsiooniks töös ning täname, et oled võtnud nõuks omal väikesel moel muuta maailma sallivamaks ja paremaks paigaks kõikide noorte jaoks.

«SEE, KUIDAS ME
SOTSIAALSEST
KAASATUSEST ARU SAAME,
MÄÄRAB, MIDA ME SELLE
OSAS ETTE VÕTAME.»

Helen Colley,
elukestva õppe professor (2007)

KAASAV NOORSOOTÖÖ – MÕISTETEST JA TÄHENDUSTEST. JA SELLEST, MILLINE TÄHENDUS ON KAASAVAL NOORSOOTÖÖL

Autor: Ülly Enn

Et kõik ausalt ära rääkida, pean alustama sellest, miks ma üldse nõustusin panustama käesolevasse käsiraamatusse peatükiga, mis avaks kaasava noorsootöö kontseptuaalseid käsitlusi. Andsin endale aru, et ilmselt peaks selles loos tegema juttu selliste kõlavate, ent keeruliste mõistete tähendustest ja seostest, nagu näiteks sotsiaalne tõrjutus, kaasatus ja sidusus. Samuti uurima nende rolli asjakohaste poliitikate kontekstis ja otsima sellest raamistikust ainest igapäevase noorsootöö kaasavamaks kujundamisel ...

Ent nii oleks neil teoreetilistel teemaarendustel suur oht muutuda käsiraamatus lehekülgedeks, mille tegus noorsootöö spetsialist kiirelt edasi keerab, et jõuda ometi „ivani“: kuidas kaasav noorsootöö ikkagi tegelikult käib ja millised on selleks tõhusaimad meetodid. Ei kõla just motiveeriva väljavaatena ühe autori jaoks, kas pole?

Ometi pean tõdema, et neid ridu kirjutama asudes olen vägagi elevil, sest veel enne, kui praktilise noorsootöö muutmise püüdlustes käised üles käärida, on väga põnev püüda mõista ja mõtestada, mida kaasava noorsootöö all õieti mõeldakse. Ja heita selle taustal uuriv pilk tänasele noorsootöö tegelikkusele. Seda enam, et ilmselt on käesolevat artiklit sissejuhataval, rahvusvaheliselt tunnustatud haridus-sotsiaal- ja noortevaldkonna uurija Helen Colley mõttel, et arusaami probleemi olemusest suunab suurel määral ka tegevusvalikuid, iva sees. Just sellistele mõtisklustele Sind, hea lugeja, nüüd kaasa kutsungi ning alustuseks vaatame üle mõned põhimõisted.

«SOTSIAALSE KAASATUSE IDEE ON TÄNASEL PÄEVAL SOTSIAALPOLIITIKA KESKNE KONTSEPTSIOON NII EUROOPAS KUI MUJAL MAAILMAS. SEEJUURES ON VÄLJA KUJUNENUD ARUSAAM, ET KAASATUS ON HEA JA TÕRJUTUS ON HALB, SEST TÕRJUTUS ON OLEMUSELT EBAÕIGLANE JA LÕHUB SOTSIAALSET SIDUSUST. SAMAS ON SUHTELISELT VÄHE SELGUST SELLES, MIDA KAASATUS JA TÕRJUTUS TEGELIKULT TÄHENDAVALD...»

Ruth Levitas, 2003

KAASAVA NOORSOOTÖÖ MÕISTELINE RAAMISTIK

Käies välja lubaduse käsitleda mõnel leheküljel kaasava noorsootöö mõistelist raamistikku, on see kahtlemata suhteliselt keeruline väljakutse ning eeldab lugeja ees juba ette vabandamist, sest sellises käsitluses võivad tähendusrikkad, mitmetahulised ja teineteisega seotud sotsiaalsed nähtused saada vaid põgusa markeerimise osaliseks. Ja nii pakun välja, et käesoleva käsiraamatu teemakäsitluste kontekstis võiks kõige olulisemaks pidada kolme „sotsiaalset“: tõrjutus, kaasatus ja sidusus, millele järgnevalt keskendungi. Unustamata seejuures kaasava noorsootöö seisukohast kõige olulisemat ehk selle sihtgruppi, noorte, määratlust.

Sotsiaalse tõrjutuse mõiste kerkis vaesuse vastu võitlemise poliitilise diskursuse osana esile 1970. aastatel Prantsusmaal vastukaaluna seni levinud arusaamadele pigem indiviidist endast tulenevatest teguritest. Selles rõhutati kandva ideena, et põhjused, miks üha suurem

grupp inimesi jääb eemale teatud majanduslikest tugi-mehhanismidest, peituvad pigem ühiskondlike süsteemide strukturaalses mittetoimimises (Meurs, Prelis 1997). Eakad, puuetega inimesed, töötud, üksikemad jne, kes olid küll erineva sotsiaalse taustaga, moodustasid tõrjutuse mõistes neis käsitlustes justkui heterogeense ühiskonnagrupi ning fookus oli seejuures vaesusel kui kesksel teguril (*ibid*).

Ilmselt on Bristolis Ülikooli professoril Ruth Levitasel omal moel õigus, kui ta tõdeb, et sotsiaalne tõrjutus ja kaasatus on küll mõistetena tänapäeval laialt levinud, ent arusaamad nende tegelikust sisust on sageli liialt üldistatud (et mitte öelda: pinnapealsed). Siiski on järgnevad kümnendid toonud kaasa tõrjutuse mõiste kui sellise üha laiema leviku ning olnud tunnistajaks ka sisulistele arengutele arusaamades tõrjutuse põhjustest, kujunemisprotsessidest, avaldumisvormidest jpm.¹

¹ Oluliselt murdepunktiks võib seejuures lugeda Euroopa Nõukogu 1994. aasta määratlust, mis defineeris tõrjutuid kui „sotsiaalset gruppi, mis osaliselt või täielikult on väljaspool inimõiguste ulatust“ ning mis on oluliselt mõjutanud arusaamist sotsiaalsest tõrjutusest kui indiviidi võimetusest realiseerida oma sotsiaalseid jm õigusi (Luuk 2005: 70).

2011. aastal läbi viidud uurimus „Noorte osalemine noorsootöös” tõi esile, et noorsootöös osalemine on Eestis laialt levinud ja populaarne. „Vaid ligikaudu 10% noortest väidab, et nad ei ole viimase kolme aasta jooksul osalenud üheski noorsootöö tegevuses, samas kui neid noori, kes on osalenud rohkem kui kolmes tegevuses, oli 10–18-aastaste noorte hulgas lausa 50%. [—] Seega näib, et võime noorsootöös osalemise olukorraga Eestis rahul olla. Kui aga süveneme noorsootöös osalemise muustritesse, siis kerkivad paraku üles nii mõnedki küsimused.” (Noored ja noorsootöö. Noorteseire aastaraamat 2012: 98).

Tõsi ta on. Kaasava noorsootöö ideest lähtudes ei pruugi need numbrid noorte noorsootööga kokkupuutumise faktist meile just kuigi tähendusrikast pilti anda. Eriti kui on alust arvata, et nende (noorteseire aluseks oleva uuringu kohaselt pigem vähemusse kuuluvate) noorte näol, kes noorsootööga kokku puutunud ei ole, võib olla tegemist ka muudes aspektides pigem tõrjutusse kalduvate noortega. Nii on igal juhul põhjust neisse sihtgruppidesse enam süüvida.

Samuti, kas teine noorteseirest tulenev teadmine, et „...noortekeskustega on kokku puutunud umbes pooled kuni 18-aastastest noortest...”, annab tegelikult põhjust rahul olla? Kuidas on sel juhul lood ülejäänud noortega – kas loodame, et küllap saavad nemad oma tähendusrikkad osaluskogemused spordi- või kunstiringidest, mis noorsootöö tegevustes ülekaalukalt valitsevas huvitegevuses esikohal on?

Noorteseire aastaraamatu üks autoritest, Laura Kirss, on rõhutanud, et „...noorsootöö tegevused on Eestis väga hästi korraldatud, pigem tuleks küsida, kas need on just need tegevused, millega tuleb tegeleda” (Mikko 2012). Nimetatud taustal tasuks analüüsida tänast tegevuste valikut noorsootöö sotsiaalselt kaasava rolli seisukohast – kas ja kuidas on see praegu olemas ning kus on arenguruumi?

Uuringust „Noorte osalemine noorsootöös” ilmnes muuhulgas, et teatud vanusegruppides, eriti nooremas eas noori tõmbab noorsootöö tegevustesse kõige enam kuulusvajadus, mis on noorte hinnangul üks kõige olulisem motivaator, hoolimata sellest, kas tegu on noortekeskuses, -laagris, -projektiis, vabatahtlikus tegevuses vms osalemisega (Rämmer 2012: 65, 68). Uute kaaslaste leidmine ja osalevate kaaslaste meeldivus on ka noorsootöös osalemise suurimateks rahuloluteguriteks (*ibid*).

Nii on selge, et just sotsiaalsed suhted mängivad üliolulist rolli selles, kas ja kuidas noori üldse noorsootöösse kaasatakse ja kas nende kogemused osalemisest on positiivsed. Selle taustal tõstatub eriti teravalt küsimus neist noortest, kelle tutvusringkond on kesine ja kelle sotsiaalsed oskused on tagasihoidlikud – kuidas pääsevad nemad „noorsootööklubisse”? Ja mida annaks siinkohal ära teha noorsootöötajal?

Nii võiks sotsiaalse tõrjutuse tänapäevaseid definitsioone otsides siinkohal tugineda ühe variandina just Levitase enda töödes välja toodule, mis määratleb sotsiaalset tõrjutust kui „kompleksset ja mitmemõõtmelist protsessi, mis hõlmab ressurside, õiguste, kaupade ja teenuste puudumist või neist keeldumist ning võimetust osaleda normaalses suhetes ja tegevustes, mis on kättesaadavad enamikule inimestele ühiskonnas, olgu see siis majanduslikus, sotsiaalses, kultuurilises või poliitilises tähenduses. Nii ei mõjuta see pelgalt selle indiviidi elu kvaliteeti, vaid ka elukvaliteeti ja sotsiaalset sidusust ühiskonnas tervikuna” (Shildrick 2010: 14; viitena: Levitas, Pantazis, Fahmy, Gordon, Loyd ja Patsios 2007).

Et tõrjutuse definitsioone kui selliseid on aga kasutusel lugematul hulgal, on nende uurimine siinkohal ilmselt asjakohasem ja põnevam hoopis erinevate kandvate ideede ühisosa seisukohast. Nii võib erinevate autorite käsitlustele tuginedes välja tuua, et sotsiaalne tõrjutus on:

- » ... mitmemõõtmeline, laienedes materiaalsete ressurside puudumisest teistele indiviidi heaolu määravatele valdkondadele nagu haridus, tervisekaitse, elamistingimused jm. Sotsiaalse tõrjutuse ohvriks võib sattuda väga erinevatel viisidel ja põhjustel ning nii tuleks tõrjutust mõista kui sotsiaalsete, majanduslike, kultuuriliste, kodaniku- ja poliitiliste õiguste ning kohustuste piiratust, mis mõjutab seeläbi inimese elu kõiki tahke. Sellistes oludes muutub inimese elu lakkamatuks võitluseks, et tulla toime kohustustega ja saada osa põhiõigustest, mida enamus meist peab enesestmõistetavaks.
- » ... mitte ainult olukord, mis on määratletav teatud protsessi tulemusena, vaid see on ka iseenesest

protsess, mistõttu tuleks indiviidide ja gruppide tõrjutuse puhul teadvustada ka seda, kas tegu on ajutise, korduva, n-ö tsüklilise või pideva dünaamikaga. Näiteks kehvadest elamistingimustest tulenevad terviseprobleemid; diskrimineerimine, mis viib töötuseni või hoopis töötusest tulenev mõju noore elulaadile ja käitumisele, mis viib võõrandumiseni jms.

- » ... keskkonnamõjud. Muuhulgas puudutab see asjaolu, kuidas tõrjutust ühes või teises kontekstis mõistetakse, millised on normid ja enamusele kättesaadavad hüved jms.
- » ... vaadeldav nii individuaalsest kui kollektiivsest perspektiivist, võttes arvesse nii üksikisiku võimalikke takistusi pääseda ligi ja saada osa võimalustest, mis on teistele sootsiumi liikmetele avatud, kui asjaolu, et tõrjutus lõhub omal moel ka ühiskonna sotsiaalset sidusust laiemalt.
- » ... on vaadeldav teatud koosmõjuna tõrjutava ja tõrjuja/tõrjutust tingivate tegurite vahel. Nime-tatu on tähendusrikas just võimalike leevendus- ja lahenduslähenedemiste väljatöötamisel, kuivõrd pöörab tähelepanu nii sotsiaalselt tõrjutud indiviidide toetamisele ja kaasamisele kui ka n-ö välis-tele teguritele, süsteemi struktuurilistele probleemidele ja nende võimalikele muutustele (Incluso 2012; Croft, Crolla, Mida-Briot, Geudens 2003 jt).

Ehkki noorte puhul on sotsiaalse tõrjutuse põhjused ja tekkemehhanismid suuresti sarnased sellega, mida näeme määravatena ka teiste elanikkonna gruppide osas, on noorte puhul oluline teadvustada just tõrjutuse

võimalikke pikaajalisi mõjusid. Seejuures toob Euroopa Liidu esimene noorsooraport välja, et teatud noortegruppidel on suurem tõenäosus sotsiaalse tõrjutuse ja vaesusega kokku puutuda, sh noortel, kes langevad varakult haridussüsteemist välja ja/või on tagasihoidlike

õpitulemustega, sisserännanud (ja seejuures eriti romad), puuetega ja erivajadustega noored, madala sotsiaalmajandusliku staatusega keskkonnast pärit noored, vägivallakogemusega ja/või sõltuvusaineid tarvitavad noored jt (EU Youth Report 2009: 38).

Kas Sinu töökogemuste põhjal on võimalik välja tuua noortegruppe, kellel on suurem tõenäosus langeda tõrjutusse? Kas ja kuidas on siin Eesti kontekstis võimalik tähele panna piirkondlikke vm eripärasid?

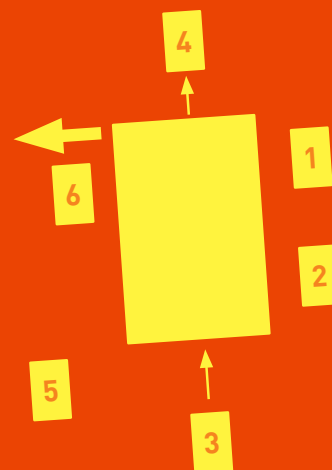
Noortepoliitika professor, noorsootöötaja ja uurija Howard Williamson on pikaajalisele sotsiaalselt kaasava noorsootöö kogemusele tuginedes välja pakkunud ühe võimaliku tööriista, mille toel saaksid noorsootöötajad paremini mõista sotsiaalse tõrjutuse iseloomu konkreetset noorte sihtgruppi või kogukonda silmas pidades (Williamson 2007: 26). Ta on selle nimetanud nn kuue võtmeküsimuse (kasti) meetodiks, mille neli esimest küsimust on uurimuslikku laadi, kaks viimast aga keskenduvad poliitika mõõtmele. Nii võimaldab seda laadi lähenemine koguda väärt ainet ka edasiste sekkumiste kavandamiseks.

1

ESIMENE KÜSIMUS keskendub probleemi ulatusele – kui palju on neid noori, kes on kujunenud “tõrjutuks”, olgu selleks siis koolist kõrvalejäämine, teismeliste rasedus, noored õigusrikkujad vm. Seejuures on ehk keerulisim väljakutse teatud defineerivate parameetrite sõnastamine ehk kes on õieti need noored, kes on minu töökeskkonnas tõrjutud?

2

TEINE KÜSIMUS püüab antud grupi “tõrjutuse kasti” sisu diferentseerida – kõik noored, kes võivad teatud tunnuse alusel tõrjutust kogeda, ei kuulu sellesse gruppi ilmselt samadel põhjustel või nende olukord ei ole kirjeldatav sarnase “must-riiga”. Nii on see pigem sisuline pilguheit noorte hoiakutesse, kogemustesse, elutingimustesse jms. Williamson toob näiteks

oma kunagise uurimuse 16–17-aastaste (hariduse ja tööga) hõivamata noorte seas, kus ilmnes kolm alagruppi – need, kes olid suhteliselt segaduses, oskamata aru saada, kuidas nad üldse sellisesse olukorda on jõudnud, olemata põhimõtteliselt vastu sellele, et kooli või tööellu naasta; need, kelle elus oli hetkel olulisem mõni muu valdkond, olgu selleks siis mõne pereliikme hooldamine või narkoprobleemid, ning kelle toimetulekut õpingutest või tööst eemalolemine hetkel eriti ei "morjendanud"; ning need, kes olid seadnud sisse "alternatiivse elustiili", kus õpingutel või töö kohta ei olnud. Williamson rõhutab, et selleks, et neid erinevaid gruppe kaasata ja noorsootöö kaudu tõhusalt mõjutada, on vaja eriomaseid lähenemisi (*ibid*).

3 KOLMAS KÜSIMUS keskendub peamistele põhjustele, olgu selleks siis individuaalsed valikud, perekondlik olukord, naabruskond, kus noor elab jne. Tõenäoliselt on noorte sotsiaalses tõrjutuses määrav teatud tegurite koosmõju, kuid sealhulgas saab ja tuleb eristada neid, mida noorsootöö kaudu saab enim mõjutada.

4 NELJAS KÜSIMUS uurib tõrjutuse tagajärgi – millised on tõrjutuse mõjud pikemas perspektiivis ning kas noored "saavad sellest üle" või "kasvavad välja"? Uuringute toel on näiteks ilmne, et mida varem katkeb noore haridustee, seda suurema tõenäosusega puutub ta hilisemas elus kokku töötusega, ka õigusrikkumiste puhul usutakse varasemast vähem seda, et noored n-ö kasvavad välja kuritegelikust käitumisest kui ealisest iseärasusest edasiste tööelu arengute toel, seda enam, et võimalused töö leidmiseks on tänapäeval paljude noorte jaoks väga piiratud – need arusaamad kujundavad meie kui noorsootöötaja valikuid asjakohaseks mõjutustegevuseks (*ibid*, EU Youth Report 2009 jm).

5 VIIES KÜSIMUS tõstatab valikud tõrjutuse ennetamiseks ning küsib, kas kaasamine peaks hõlmama vaid noort, tema pädevuste ja käitumise positiivseks mõjutamiseks või kaasama ka noore perekonna, sõbrad ja kogukonna tema ümber laiemalt? Williamson rõhutab eduteguritena eeskätt noore ja noorsootöötaja vahelist usalduslikku suhet ning noore enda motivatsiooni oma elu muutmiseks, kuid tõdeb ka, et tema kogemusel "töötavad erinevad lähenemised erinevate inimestega erinevatel ajahetkedel" (*ibid*: 28) ehk siis on asjakohase lähenemise valik suuresti noorsootöötaja pädevuste ja katsetuste voli.

6 KUUES KÜSIMUS jätkab eelmise radadel, keskendudes aga enam sellele, millised sillad aitaksid ehitada noorele tagasiteed osalusse. Williamson mõõnab, et tõrjutusse langenud noorte kaasamine, arvestades nende väga varieeruvaid elutingimusi, kogemusi ja hoiakuid, eeldab väga oskuslikku poliitika ja praktilise töö lähenemiste rakendamist ning usub oma kogemuse näitel, et muuhulgas võib just selline mitme-etapiline uurimisviis aidata valida tõhusad lähenemised, mis erinevad senistest ja tavapärastest, mis (paljuski) "on küll täpselt sihitud, ent lasevad mööda" (*ibid*: 29).

Mil moel teostad Sina – kui teostad – oma töös sihtgrupi analüüsi noorte võimalikku tõrjutust silmas pidades? Kui palju on Sul noorsootöötajana infot, aega ja pädevusi, et neil teemadel oma sihtgruppi põhjalikult analüüsida ning sellest tulenevalt tegevusvalikuid kaaluda ja kavandada?

Sotsiaalne kaasatus tähendab inimeste võimalust osaleda täisväärtuslikult ühiskondlikus elus – omada ligipääsu ressursidele ja teenustele, olgu nendeks siis näiteks võimalus tööd teha, saada sotsiaalkindlustushüvitisi ning sotsiaal- ja tervishoiuteenuseid, kasutada info- ja tehnoloogia võimalusi, omandada haridust, ning osaleda noorsootöö tegevustes (viimane on autori täiendus allikale: Sotsiaalministeerium 2012). Nii võib kaasatust defineerida kui “vastandit sotsiaalsele tõrjutusele, mis viitab indiviidi võimele täielikult osaleda sotsiaalsetes tegevustes, mida peetakse normaalseks, elada oma elu vastavalt oma potentsiaalile ja võimetele, ilma et seda ohustaksid ja takistaksid tema enda kontrolli alt väljas olevad tegurid. Seejuures peetakse kaasatuse puhul oluliseks osalemist, seda nii majanduslikus, poliitilises, kodanikuaktiivsuses, sotsiaalses kui ka kultuurilises tähenduses (Shildrick 2010: 14).

Sotsiaalse kaasatuse mõiste ilmus sotsiaalteadustes ja sotsiaalpoliitika valdkonnas pildile 1990. aastate keskel. Olles äsja ka käesolevas artiklis käsitlenud sotsiaalset tõrjutust, tuleb nõustuda sotsioloog Mai Luugiga, kes rõhutab, et “kaasatuse diskursuse mõistmise eelduseks on arusaamine sotsiaalsest tõrjutusest ning sotsiaalse kapitali ja sotsiaalsete protsesside komplementaarne mõtestamine. Kuid kaasatus ei tähenda mitte ainult erinevatest sotsiaalprobleemidest arusaamist, laiemas kontekstis kätkeb see endas strateegiat muutustest ja visiooni inimeste elukvaliteedi täiustamisest” (Luuk 2005: 68). Nimetatuga haakub ka arusaam kaasavast noorsootööst kui sotsiaalse kaasatuse instrumendist, võttes arvesse, et sotsiaalne kaasatus “kätkeb endas strateegiliste meetmete kompleksi, mida rakendatakse võitluses sotsiaalse tõrjutusega” (*ibid*).

Ruth Levitas, kellest on käesolevas artiklis juba mitmel korral juttu olnud, on rahvusvaheliselt tunnustust kogunud eelkõige utoopia-uuringutega, mis keskenduvad ideaalühiskonna kontseptsioonile Euroopa ajalooliste arengute näitel. Sotsiaalse kaasatuse teema seisukohast on nimetatud siinkohal asjakohane sedavõrd, et Levitas toob muuhulgas esile põneva vaatenurga sellest, et sotsiaalse kaasatuse idee saab olla kas ideoloogiline või utoopiline ja "oleks parem, kui see oleks pigem utoopiline" (Levitas 2003). Nii viitab ta Ungari sotsioloogile Karl Mannheimile, kes ei käsitlenud utoopiat kui imaginaarset kontseptsiooni perfektsest, kuid saavutamatu ühiskonnast, vaid kui selliste ideede ja orientatsioonide kogumit, mis aja jooksul kinnistuvad mõtete tasandilt käitumuslikuks ja on seega oma olemuselt "muutvad" (*ibid*). Levitasele tuginedes võib utoopia sellises tähenduses aidata meil muuhulgas aru saada, mida mõistetakse (ja kes mõistab) sotsiaalse kaasatuse all, millised n-ö hea ühiskonna tunnused selles määravad on, olles seega omal moel analüütilised töövahendid sotsiaalse kaasatuse tegeliku sisu mõtestamisel.

Luuk jätkab, et "kaasatuse kontseptuaalseks lähtekohaks on sotsiaalne sidusus" (*ibid*). Just viimatinimetatud mõiste on – paljude autorite arvates olemuselt dünaamilisem ja kaasavam kui kaasatus ise – viimastel aastatel üha jõudsamalt kanda kinnitanud.

Euroopa Liidu kontekstis käsitletakse sotsiaalset sidusust kui mõistet, millega kirjeldatakse ebavõrdsuse määra ning sotsiaalsete suhete ja sidemete tugevust ühiskonnas. Sidususe saavutamiseks on kaks peamist eesmärki: esiteks ühiskondliku kihistumise, ebavõrdsuse ja tõrjutuse vähendamine ja teiseks sotsiaalsete suhete, sidemete ja suhtlemise tugevdamine (Sotsiaalministeerium 2012).

Rahvusvahelisel tasandil on sotsiaalse sidususe jõuliseks eestkõnelejaks olnud Euroopa Nõukogu, kes

mõistab sotsiaalse sidususe all "ühiskonna võimekust tagada kõigi liikmete heaolu, vähendada ebavõrdsust ja vältida polariseerumist. Sidus ühiskond koosneb üksteist toetavatest vabadest inimestest, kes saavutavad ühiseid eesmärke demokraatlikult." (*ibid*). Selline käsitlus rõhutab Nõukogu, "...hõlmab Euroopa sotsiaalseid eesmärke nii, nagu see ei kajastu täna üheski teises valdkonna kontseptsioonis. Võrreldes näiteks sotsiaalse kaasatusega, on sidusus palju laiem mõiste ja viitab oluliselt enam demokraatiale ja ühiskonna teistele "tervise näitajatele". Erinevused on ka selles, et kui sotsiaalne kaasatus tugineb pigem "spetsialiseerunud" lahenduste väljatöötamisele, siis sidususe kontseptsioon otsib lahendusi laiemalt, sh kodanikkonna ja laiemalt ühiskondlikku vastutust kaasates" (Sheldrick 2010: 14).

Olles vaagitud tõrjutust, kaasatust ja sidusust nii nende üldistes avaldumisvormides kui mõnevõrra spetsiifilismate viidetega noortele, on siinkohal ülim aeg koondada ka mõned võtmemõtted just nendesamade noortega seoses ja küsida, kes on kaasava noorsootöö sihtgrupiks?

Eelpooltoodud käsitlustele tuginedes võiks üldistatult öelda, et tegu on noortega, kes kogevad tõrjutust teatud ressursside, õiguste, kaupade ja teenuste puudumisel selliselt, et see halvab nende võimet osaleda normaalseks peetud suhetes ja tegevustes, mis on kättesaadavad enamusele inimestele ühiskonnas, olgu see siis majanduslikus, sotsiaalses, kultuurilises või poliitilises tähenduses. Nii mõjutab see mitte ainult selle noore elu kvaliteeti, vaid ka elukvaliteeti ja sotsiaalset sidusust ühiskonnas tervikuna.

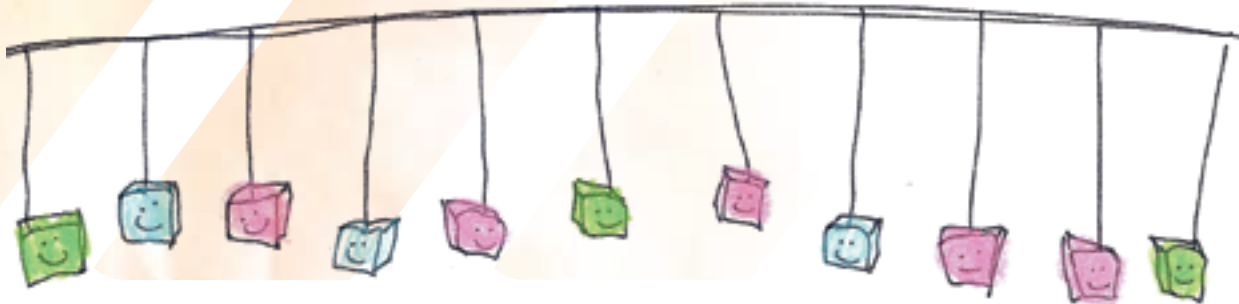
Spetsiifilisemalt noortevaldkonnast ainst otsides on noorsootöö spetsialistile kasulik ehk määratlus, mille Euroopa Komisjon on välja pakkunud üle-euroopalise programmi "Euroopa Noored" (ingl k perioodil 2007–2013 Youth In Action) sotsiaalse kaasatuse strateegias ning mille keskmes on **vähemate võimalustega noored**, kes "...on võrreldes eakaaslastega ebasoodsamas olukorras, sest nad kogevad elus teatud takistusi, ohustavaid

situatsioone ja olusid, mis omakorda raskendavad nende osalemist hariduses (olgu selleks siis kooliharidus või mitteformaalse õppe võimalused), rahvusvahelises mobiilsuses, kodanikuõiguste realiseerimises, ühiskondlikus osaluses laiemalt (Inclusion Strategy, 2007: 3). Seejuures viitab definitsioon seitsmele erinevale kategooriale võimalikest ohuteguritest (mis tegelikus elus on kahtlemata ka omavahel seotud, läbipõimunud jms):

- » **Sotsiaalsed takistused:** noored, kes puutuvad kokku diskrimineerimisega soolistel, etnilistel, religioossetel põhjustel või oma seksuaalse orientatsiooni või puude olemasolu tõttu; noored, kel napib sotsiaalseid oskusi või kelle käitumises ilmnevad teatud anti-sotsiaalsed ilmingud, nn riskinoored; (endised) õigusrikkujad, (endised) sõltuvusainete tarbijad, noored vanemad ja üksikvanemad, orvud jne.
- » **Majanduslikud takistused:** noored madala sissetulekuga peredest, sotsiaaltoetustest sõltuvad noored, kodutud, laenude tagasimaksmisega raskustes olevad noored, vaesuses elavad noored jne.
- » **Puudest tulenevad takistused:** vaimupuudega, füüsilise puudega, meelepuetega noored jne.

Lähtudes sellest suhteliselt põgusast pilgusast sotsiaalsele tõrjutusele, kaasatusele ja sidususele – kuidas mõttestad nende mõistete tähendust ja oma töös neis valdkondades noorsootöötajana? Mil määral ja moel on kaasatuse ja sidususe toetamine osaks Sinu tööst?

»» **Hariduslikud takistused:** õpiraskustega noored, haridustee katkestajad ja madala haridustasemega noored jne.

»» **Kultuurilised takistused:** noored sisseännanud kogukondadest, põgenikud, rahvusvähemustesse kuuluvad noored, noored, kel on raskusi kultuurilise ja keelilise kohanemisega jne.

»» **Tervislikud takistused:** krooniliste terviseprobleemidega noored, psühhiaatriliste probleemidega noored jne.

»» **Geograafilised takistused:** maapiirkondade noored ja noored piirkondadest, mis on madala sotsiaalse staatusega, väikesaartel ja äärealadel elavad noored, probleemsetes linnapiirkondades elavad noored, vähese infrastruktuuriga piirkondades elavad noored jne (*ibid*).

Just nimetatud määratlusele tuginedes on ka Eesti noortevaldkonnas (algselt just programmi Euroopa Noored raames toimunud arengutest inspireerituna) aastatega kanda kinnitanud mõiste "erivajadustega ja vähemate võimalustega noored".

Nimetatud definitsiooni võib enda kasuks tööle panna, vaagides selle väga mitmekeelsete viidete toel, kes on need noored, kes täna minu noorsootöötegevustes osalevad? Ja kui ilmneb, et mõni neist sihtgruppidest on meie kogukonnas küll täiesti olemas, kuid noorsootöös ei osale, siis kas osalusvõimalus kui selline on neile avatud ja kättesaadav? Ja mitte pelgalt ideeliselt, vaid ka tegelikult, st olukorras, kus teatud mõttes eriliste vajaduste ja taustaga noor juhusega homme meie uksele koputaks, siis kui avatud ja "valmis" tema osaluseks oleks see keskkond tegelikult? Füüsiliselt, vaimselt, nii teiste osalevate noorte kui noorsootöötajate hoiakuid ja kaasamisvõimeid arvesse võttes?

Mõistete teema lõpetuseks tasub ehk teadvustada ka teema tundlikkust, mis on minu arvates eriti oluline seoses sihtgrupi määratlustega ehk kohe, kui käsitlustes on juttu inimestest, tuleks valida sõnu. Kuidas ja milliseid sõnu kasutada, et mitte tõrjutusele kaasa aidata, kedagi haavata, kellegi tundeid ja eneseväarikust riivata?

Muidugi võib küsida, kas keelekasutus on (eriti ühe tegusa spetsialisti jaoks) üldse nii oluline aspekt, mida põhjalikult vaagida. Ilmselt on siin arvamusi sama palju kui arvajaid. Isiklikult pean küll tõdema, et mulle ei meeldi

mõelda kellestki kui „nullstaatusega” inimesest (viitena Howard Williamsoni „*status zero*” sihtgrupimääratlusele, vt Williamson 2007: 27), nimetada kedagi „NEET-nooreks” (algsest Suurbritannias kasutusele võetud ja nüüdseks laiemalt rahvusvaheliselt levinud termin, mida kasutatakse statistikas, sotsiaal-, haridus- ja noorsootöö valdkondade poliitikakujunduses ning millega kirjeldatakse noori, kes ei ole hõivatud hariduses, koolituses ega tööturul) vms. Usun, et see ei ole niivõrd maitse- kui mõtteviisiküsimus ning on seetõttu omaette märgilise tähendusega aspekt kaasavas elu- ja tegutsemisviisis.

KAASAMISEST NOORTEVALDKONNA UTOOPIANA²

Eesti kuulub noortepoliitikale lähenemiste poolest nende riikide hulka, kus noortepoliitika on osa ühiskonna arengule suunatud tegevustest, mitte pelk meetmete hulk teatud vanusegrupi elutingimuste parandamiseks. Ehk kehtib arusaam, et iseene ja oma ümbritseva kogukonnaga positiivselt toimetulev noor on ühiskonnas arengueeldusi loov jõud, ressurs (Kivimäe 2009: 81). Nii tugineb lõimitud noortepoliitika lähenemine, mida kirjeldas 2006. aastal vastu võetud Noorsootöö strateegia, suuresti Euroopa Nõukogu lähenemisele ja keskendub noorte kui spetsiifilise sihtgrupi esiletoomisele noortepoliitilist vaatenurka arvestades (*ibid*). Haakuvus Euroopa Nõukogu mõtte-suunistega on seejuures märgata ka selles osas, mis puudutab arusaama noorte kaasamisest kui positiivsest

mõjutegurist ühiskonna sotsiaalse sidususe arendamisel laiemalt (vt eelnevaid kirjeldusi Euroopa Nõukogu vastavatest mõistemääratlustest).

Samas on Eesti noortevaldkonna põhisuuniste kujunemisele olulist mõju avaldanud arengud Euroopa Liidu noortevaldkonnas, kus sotsiaalne kaasatus, võrdsed võimalused ja tingimuste loomine noorte täisväärtuslikuks toimetulekuks on samuti kesksel kohal. Euroopa Liidu noortepoliitika, mis on varem keskendunud pigem aktiivsete kodanike kujundamiseks tingimuste loomisele, on alates 2004. aastast võtnud selgema suuna noorte mitmekülgsel sotsiaalsele ja professionaalsele kaasatusele. Nii ei ole imestada, et viimaste aastate strateegiliste dokumentide retoorikas domineerib üha enam tahe

² Antud juhul kannab viide utoopiale selle ideed Levitase ja Mannheimi tähenduses, kirjeldades teatud muutvat laadi ideede kogumit vt lk 14 (Levitas 2003)

leida lahendusi väljakutsetele, millega tänapäeva noored : omandamisel vabatahtliku tegevuse ja mobiilsuse kaudu
puutuvad kokku seoses hariduse või tööeluga, tervislike : jms (Enn 2010, Mairesse 2010: 15 jt).
elutingimuste tagamisel, arengut toetavate kogemuste :

Noortevaldkonna deklareeritud väärtuste ja oodatavate tulemuste taustal on oluline analüüsida, kas ja kuidas kajastuvad need tänastes praktilistes noorsootöötegevustes? Ja kui kajastuvad, siis kas tegu on noorsootöötajate teadlikult planeeritud ja toetatud mõjudega, pigem juhuslikult kaasnevaga või millegagi, nt hoiakute muutumisega, mille võimalik ilmumine on oluliselt keerulisem ja pikaajalisem protsess kui noorsootöötegevuste mõjude hindamise kaudu esile saab tulla?

Erinevad autorid on väljendanud ka rahulolematust selle üle, et noorsootöö on justkui muutumas instrumendiiks poliitikutele, kes soovivad seeläbi leida kiireid lahendusi keerulistele ühiskondlikele probleemidele, mille lahendamine aga ei tohiks olla vaid/peamiselt noortevaldkonna vastutus ning noortevaldkonnale peaks jääma tema roll noortele elamuslikuks maailma avastamiseks ja eakaaslastega koos tegutsemiseks (Wildemeersch 2010). Neis diskussioonides peegelduvad paljuski kontseptuaalselt ja kultuuriliselt erinevad arusaamad noorsootööst ja selle rollist.

Siinkirjutaja hinnangul peegeldub neis viimastes poliitilistes suundumustes pigem soov kaasata noorte heaolu ja toimetuleku toetamiseks erinevaid asjakohaseid valdkondi ning nii on ka noorsootööl siin oma roll ja panus võimalik anda. Sarnasele ideele tugineb ka Euroopa Liidu noorsootöö resolutsioon, milles rõhutatakse noorsootöö rolli ühiskondliku lisaväärtuse loomises: „Edendades inimõiguste, demokraatia, rahu, rassismivastasuse, kultuurilise mitmekesisuse, solidaarsuse, võrdsuse ja säästva arenguga seotud universaalseid väärtusi, saab noorsootöö anda ka ühiskondlikku lisaväärtust. [—] Võib anda panuse noortega seotud poliitikavaldkondadesse, näiteks elukestvasse õppesse, sotsiaalsesse kaasatusse ja tööhõivesse.“ (Nõukogu... 2010).

Kas ja kuidas saavad need kõlavad poliitilised ideaalid täna teoks Sinu kui noorsootöötaja praktilises tegevuses?

2009. aastal vastuvõetud Euroopa Liidu noortestrateegiale tuginevas Euroopa noortevaldkonnas tehtava koostöö uuendatud raamistikus (2010–2018), on noortevaldkonna eesmärgid järgmised:

- » luua rohkem ja võrdsemaid õppimis- ja töötamisvõimalusi kõigile noortele ja
- » edendada noorte kodanikuaktiivsust, sotsiaalset kaasatust ja solidaarsust.

Uuendatud raamistikus tuuakse esile kaheksa tegevusvaldkonda, milles noorsootöö saab anda oma panuse ning mille arendamiseks tuleks ellu kutsuda valdkondade vahelisi noortepoliitika algatusi. Ehkki kaasava noorsootöö jaoks olulist käsitletakse mitmes valdkonnas, sh "Haridus ja koolitus", "Tööhõive ja ettevõtlus", "Tervis ja heaolu", on sotsiaalne kaasatus tähelepanu pälvinud

ka eraldiseisva prioriteedina. Valdkonna eesmärgiks on "...vältida noorte sotsiaalset tõrjutust ja vaesust ja nende probleemide edasikandumist põlvkonniti ning tugevdada ühiskonna ja noorte vastastikust solidaarsust. Edendada võrdseid võimalusi kõigile ja võidelda diskrimineerimise kõikide vormide vastu" (Euroopa noortevaldkonna koostööraamistik, 2009: 24). Meetmetena mainitakse näiteks noortekeskuste kui kaasamisvahendite kogu potentsiaali realiseerimise vajadust; vajadust tõhustada sektoritevahelist koostööd noortevaldkonna, hariduse, tööhõive jm vahel; edendada konkreetselt noortele peredele suunatud teenuseid ning suurendada ligipääsu kvaliteetsetele teenustele, arendada teadlikkust ja võidelda eelarvamuste vastu (*ibid*: 24).

Eeltoodu taustal tuleb tõdeda, et Eesti noortevaldkonna strateegilistest põhidokumentidest sotsiaalsele kaasami-

sele ja erivajadustega või vähemate võimalustega noorete eraldiseisva rõhuasetusena just kuigivõrd viiteid ei leia. Kõige selgemalt kajastub sotsiaalse tõrjutuse ennetamine prioriteedina Noorsootöö strateegia rakendusplaanis aastateks 2011–2013: “Sotsiaalse tõrjutuse riski ennetamine: suureneb noorte arv, kes ei saa erinevatel põhjustel osa võimalustest, mida pakub noorsootöö – s.o omandada eluks ja isiksuse arenguks vajalikke teadmisi ning oskusi väljaspool kooli. Eemalejäämine võimalus-

test võib kaasa tuua kehvemad väljavaated tulevikus, aga ka sotsiaalse tõrjutuse, mida seostatakse käitumiskeskuste ja noorte kuritegevusega. Tõrjutuse riskirühma noored tuleb kaasata noortevaldkonna erinevate meetmete kaudu noorsootöö tegevusse ning seada nad prioriteetseks sihtrühmaks noortevaldkonna meetmete rakendamisel.” (Noorsootöö strateegia Rakendusplaan aastateks 2011–2013, tegevusprioriteedid aastateks 2011–2013).

Noorsootöö strateegia rakendusplaan rõhutab: “Tõrjutuse riskirühma noored tuleb kaasata noortevaldkonna erinevate meetmete kaudu noorsootöö tegevusse ning seada nad prioriteetseks sihtrühmaks noortevaldkonna meetmete rakendamisel.” Millised meetmed toetavad tõrjutuse riskirühma noorte kaasatust Sinu töös täna? Milliseid meetmeid tuleks täiendavalt ellu kutsuda?

Euroopa Liidu noortevaldkonna koostööraamistikus on näiteks rõhutatud noortekeskuste rolli ja vajadust nende mõjuulatust veelgi suurendada, nende kogu potentsiaali ära kasutada. Ka Eestis on ulatuslik avatud noortekeskuste võrgustik, kus üha enam on tähelepanu all uuenduslikud lähenemised mitmekesisemaks ja sotsiaalselt kaasavamaks noorsootööks. Nii on Euroopa Liidu struktuurfondide ja riiklike struktuuritoetuste toel noortekeskustes viimastel aastatel arendatud uuenduslikke tegevusi, kaasamiseks just sotsiaalse tõrjutuse kogemusega või vähemate võimalustega noori, näiteks tööelu tutvustavad tegevused noortele töötajatele, noorte omaalgatuslike fondide tegevuste käivitamine, mobiilne noorsootöö jpm. Milliseid tegevussuundi võiks aga noortekeskuste võimalusi ja töötajate pädevusi kaasates Eestis veel ellu kutsuda?

«TÄNASE NOORSOOTÕ PARADOKS ON SELLES, ET SEE PÜÜB TOOTA AKTIIVSELT OSALEVAID KODANIKKE, KUID EI OLE ISE ENAMASTI LIIGIPÄÄSETAV JA AVATUD NEILE NOORTELE, KES ON AKTIIVSEST OSALEMISEST ÜHISKONNAELUS EEMALE TÕRJUTUD. TEISISÕNU: NOORSOOTÕ, MIS TOIMIB, EI OLE LIIGIPÄÄSETAV, JA LIIGIPÄÄSETAV NOORSOOTÕ EI TOIMI.»

Verschelden, Cousse,
Van de Walle ja Williamson
2010: 151

Just nii, nagu eelnev tsitaat suhteliselt sirgeseljaliselt väidab, küsivad erinevate riikide noorsootõ lähenemisi vaagitud rahvusvahelised uurijad aruteludes sageli: kui kaasav on (ideaalides) kaasatusele püüdlev noorsootõ tegelikult (vt *ibid* või Williamson, 2007)? Nagu ma noorsootõ osalemise uuringu taustal juba eelnevalt tõdesin, on meil antud teemadel põhjust küsimusi tõstatada ka Eestis ning toetamiseks edasisi mõtisklusi samal teemal, siinkohal lõpetuseks veel kolm kriitilisest refleksioonist laetud mõtet sotsiaalse kaasatuse kohta Eesti tänases noorsootõs:

1. Kaasamine ja sotsiaalne kaasamine – üks osalus kõik!?

“Kaasamine on ühenduse liikmeskonna või sihtrühma paremini rakendamine või aktiveerimine oma eesmärkide teostamisel ja nende üle otsustamisel; avaliku võimu või äriettevõtete tegevus, mille sihiks on anda kodanikele või neid esindavatele ühendustele võimalus osaleda neid mõjutavate otsuste tegemisel.” (Lagerspetz 2004).

“Noorte osalus on noortele otsustusprotsessides osalemiseks mitmekesiste võimaluste loomine ja osalusmotivatsiooni arendamine.” (Noorsootõ strateegia 2006: 24)

“Noorte kaasamine on noortele mitmekesiste võimaluste loomine osalemiseks otsustusprotsessides ning noorte osalusmotivatsiooni ja -harjumuse kujundamine.” (Schlümmer 2009: 67)

“Sotsiaalne kaasatus noorsootõs tähendab kõikidele noortele võrdseid võimalusi osaleda täisväärtuslikult ühiskondlikus elus ja jõuda nende noorsootegevusteni, mida noortele pakutakse.” (Paabort 2012)

Eeltoodud tsitaatide taustal tahan juhtida tähelepanu ühele iselaadi nähtusele Eesti noorsootõs, kus kaasatust otsustusprotsessides osalemise tähenduses kiputakse segi ajama sotsiaalse kaasatusega. Viimase eesmärk on tagada, et noorsootõs jm arendavates tegevustes oleks loodud sobivad tingimused tõepoolest kõigi noorte osalemiseks, mis tegelikkuses tähendab enamasti ka vajadust teatud eriomasteks lähenemisteks, teadlikku ja sihtsuunitlusega tegutsema asumist, et jõuda uute sihtgruppideni ning motiveerida neid võimalusi kasutama ja toetada nende osaluse püsimist.

Nagu ka eelnevalt tõrjutuse, kaasatuse ja sidususe mõistete uurimisel ilmnas, on osalemisel küll võtmeroll kaasatuses ja aktiivne osalus otsustusprotsessides on kindlasti oluline kaasatud olemise indikaator, kuid kaasava noorsootöö tähenduses on sotsiaalse kaasatuse põhirõhk (erinevalt otsustusprotsessides osalemise taotlustest) siiski pigem teatud vähemate võimalustega sihtgruppidel.

2. Millegi universaalselt kõigile avatuks kuulutamine, ei pruugi seda ka tegelikult olla.

Üldiselt tuleb tõdeda, et Eesti noorsootööd määratlevates ja määravates alusmaterjalides (Noorsootöö seadus, Noorsootöö strateegia 2006–2013, Noorsootöötaja kutsestandard) ei ole kaasavale noorsootööle või selle sihtgrupile – erivajadustega ja vähemate võimalustega noored – silmapaistvalt rõhku pandud. Selle taus-

taks võib olla selge ideeline valik, et kogu noorsootööd peetakse selle avatuse ning noore huvidest ja vajadustest lähtuva diskursuse kaudu justkui kaasatuse ideed kandvaks ning neid noori, kes võiksid noorsootöös (ja ka laiemalt ühiskonnaelus) osalemiseks erilist tähelepanu ja tuge vajada, nähakse noorsootöö määratletud valdkondi (huviharidus, info, nõustamine ja uuringud, osalus, töökasvatus, rahvusvaheline noorsootöö, tervistav puhkus jm) läbiva sihtgrupina (Noorsootöö strateegia, 2006). Vähemasti teatud sihtgruppide jaoks, nagu näiteks puuetega noored, rahvusvahemustesse kuuluvad noored jt, on see ideeliselt nii (ja ainukeseks väga selgeks erandiks on siin erinoorsootöö, mis peab sihtsuunitlusega silmas teatud gruppi noori nende riskioludes elamistingimuste ja/või probleemkäitumise tõttu (*ibid*: 23)). See tähendab ka, et töö erivajadustega ja vähemate võimalustega noortega ei ole ainult erinoorsootöötajate pärusmaa, nagu seda sageli arvatakse, vaid peaks läbima noorsootöö kõiki tegevusvaldkondi. Nagu teadmised, oskused ja valmisolek oma tegevusi erinevatele sihtgruppidele ja nende vajadustele kohandada peaks kuuluma noorsootöötajate n-ö põhipädevuste hulka. Samas on noorsootöö tegelikkust täna mõttekas vaagida seisukohast, kas selline lähene mine on ka tegelikult taganud avatud osalusvõimaluse ja toe noorsootöoga liitumisele ning aidanud tagada soodsa osalemise keskkonna kõigile noortele, nende erilisi vajadusi ja tausta arvestavalt? Valdavalt siiski paraku ei ole. Nii võib öelda, et kaasava noorsootöö seisukohast on olulisimad arengud aset leidnud pigem sihtsuunitlusega algatuste kaudu, mis on erinevate programmide ja (väiksemamahuliste) projektide abil ellu kutsutud (mõjukama-

test tuleb Eesti tingimustes nimetada Euroopa Sotsiaalfondi toel elluviidavat programmi "Noorsootöö kvaliteedi arendamine", mille eesmärk on noorte sotsiaalse tõrjutuse vähendamine noorsootöö tõhustamise kaudu, ning programmi Euroopa Noored, mille üks prioriteete on sotsiaalne kaasatus). Keskendudes enamasti teatud spetsiifilisele sihtgrupile, näiteks noored töötajad, harridustee katkestanud noored, kuulmispuudega noored, vähemkindlustatud peredest pärit noored mingist kindlast piirkonnast vms, on need küll kindlasti tänuväär sed algatused, kuid ilmselt oleks vaja ka neid tegevusi, mis algse sihtgrupipõhise kaasamise edule tuginedes astuksid sammu edasi ja looksid osalusvõimalusi neile sihtgruppidele ka n-ö tavanoorsootöös.

3. Noore väga lai vanuseline määratlus tänases Eestis loob noorsootöövaldkonnale rohkelt võimalusi, kuid selles sisaldub ka teatud kohustus, mille täitmise efektiivsuses võib seniste kogemuste põhjal kahelda.

Uurimustest ilmneb, et nendel noortel, kes on pärit vähemate võimalustega peredest või kellel puudub pere tugi, algavad nn üleminekuvajadused iseseisva elu alustamise ja sellega toimetulemise suunal varem ja kestavad kauem kui nendel noortel, kellel on olemas ka toetav perering (Kutsar, Helve 2011: 5). Selle taustal võiks tänast Eesti noorsootöö ambitsiooni, luua tähendusri kasteks arenguteks tingimusi sedavõrd laia sihtgrupi jaoks nagu 7–26-aastased noored, pidada igati õigus- tatus ja kaasatust toetavaks lähenemiseks. Iseasi on, kui võrd ja millisel moel on tänases noorsootöös olemas tegevused, mis on eesmärgistatud ja kavandatud nii, et nimetatut toetada?

KOKKUVÕTTEKS KAASAVAST NOORSOOTÖÖST

Eeltoodud arutluste taustal võib kaasavat noorsootööd defineerida kui kõigi noorte aktiivset, võrdväärset osalust soodustavat ja toetavat mõtestatud ning teadlikku tegevust, millega kaasatakse erivajadustega ja vähemate võimalustega noored noorsootöö igapäevastesse tegevustesse (mitte ainult spetsiifilisele sihtgrupile mõeldud ning tihti ühekordsetesse algatustesse) (Jüristo ja Kannelmäe-Geerts 2009–2011). Kaasava noorsootöö sisu ei ole niivõrd eraldatud tegevuste juurutamine erinevatele sihtgruppidele (mis võib sageli küll olla esimene oluline samm teatud sihtgrupini jõudmisel ja nende kaasamisel), kui noorte suhtluse ja koostöö soodustamine noorte mitmekesisust arvestavalt ja kaasavalt.

Seejuures ei ole kaasava noorsootöö ambitsioon tagada, et kõik noored osaleksid kõikides tegevustes, vaid et kõigil noortel oleks huvi ja soovi korral võimalus osaleda, mis tähendab, et selleks on loodud vastavad tingimused.

Ühelt poolt tähendab see osalust toetava füüsilise keskkonna loomist, mis hõlmab ligipääsu noorsootöö asutustesse, noorteprojektide ja -sündmuste toimumiskohtadesse väga erinevate noorte jaoks, aga ka seda, et ruumid, kus tegevused aset leiavad, on sisse seatud nii, et kõnetada noorte identiteedi erinevaid tahke (näiteks

on noorte seksuaalsust või turvaseksi käsitlevad materjalid inforiikulitel suunatud nii hetero- kui ka homoseksuaalsetele noortele, lisaks plakatitele seinal on leitud viise sõnumite edastamiseks ja meeleolu loomiseks ka nägemispuudega noortele jms).

Lisaks füüsilisest keskkonnast tulenevatele takistustele tuleb noorsootöös arvestada ka sobiva vaimse keskkonna eripäradega ning tegeleda teatud psühholoogiliste takistustega, mis võivad noorte identiteeti riivata või nende vajadustega vastuolus olla. See on aga paljuski seotud mitmekesisuse tunnustamisega ehk teadliku tegevusega, millega tunnustatakse erinevusi – rassiline ja etniline kuuluvus, religioon või uskumus, puue, seksuaalne orientatsioon ja identiteet – ja neist tulenevaid erilisi vajadusi, ning ollakse nende suhtes sallivad ja väärtustavad. Noorsootöös tähendab mitmekesisus, et mõistetakse iga noore unikaalsust ning neid erinevusi ka toetatakse usalduslikus ja arendavas keskkonnas, nii selle noore kui ka teiste osalevate noorte, laiemalt kogukonna hüvanguks. Viimane hõlmab kindlasti ka üldiselt selliste hoiakute kujundamist, mis on avatud koostööks ja tegutsemiseks endast erinevate eakaaslastega, ehk tähendab sotsiaalset kaasatust toetavate hoiakute kujundamist laiemalt (*ibid*).

JA PÄRIS LÕPETUSEKS...

...tahaksin tagasi tulla käesoleva artikli sissejuhatuseks valitud Helen Colley mõtte juurde, et see, mil moel me sotsiaalsest kaasatusest mõtleme, määratleb suuresti selle, mida selle osas ette võtame. Nii võib tõdeda, et küllap on kaasava noorsootöö kontseptsiooni mõistmine pea samavõrd intrigeeriv, mitmetahuline ja seetõttu ka professionaalselt erutav väljakutse nagu need küsimused, mis võiksid olla noorsootöö spetsialisti mõtetes seoses sotsiaalse kaasatusega.

Kuidas teha nii, et minu kui noorsootöötaja tegevusega oleks seotud sama mitmekesine seltskond noori, nagu meie kogukonnas tegelikult olemas on? Ja kui mitte otseselt minu toetatud tegevustes, siis teaksin vähemalt, et osalusvõimalused toimivad minu koostöövõrgustiku

kaudu noori sisuliselt kaasates, luues tingimusi nende aktiivseks osaluseks teineteist arvestavalt ja austavalt ning aidates seeläbi kaasa lisaks nende konkreetsete noorte elukvaliteedile ka elamisväärsema kogukonna loomisele tervikuna?

Nii võiks kaasava noorsootöö tähendust muuhulgas otsida "metsast puude taga" (kes seda seal näha oskab) ja asuda eestkõnelejaks kaasava noorsootöö rollile noorte kui indiviidide elukvaliteedi parandamiseks ning laiemate ühiskondlike muutuste positiivses suunas mõjutamiseks. Selle utoopilise ehk maailma muutva idee radadel kohtume taas juba järgmises peatükis, kus vaagime noorsootöötaja rolli ja pädevusi kaasavas noorsootöös.

Kasutatud kirjandus

- » Colley, H. *European policies on social inclusion and youth: continuity, change and challenge*. – Teoses: *Social inclusion for young people: breaking down the barriers*. Colley, H., Boetzelen, P., Hoskins, B., Parveva, T. (toim). Euroopa Nõukogu, ISBN 978-92-871-6100-0
- » Croft, T., Crolla, V., Mida-Briot, B., Geudens, T. (2003). *T-Kit käsiraamat: Sotsiaalne kaasatus, Euroopa Nõukogu ja Euroopa Komisjon*. Eestikeelne versioon: Enn, Ü., Tupits, D. (toim), ISBN 9985-9613-7-4
- » Enn, Ü. (2010). *A wind of change for the European youth field!? Possible implications of the EU Youth Strategy „Investing and Empowering” on the practice of youth work in Europe*. Published by SALTO-YOUTH.
- » *Euroopa noortevaldkonna uuendatud koostööraamistik 2010–2018* (2009). Haridus- ja Teadusministeerium, SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo

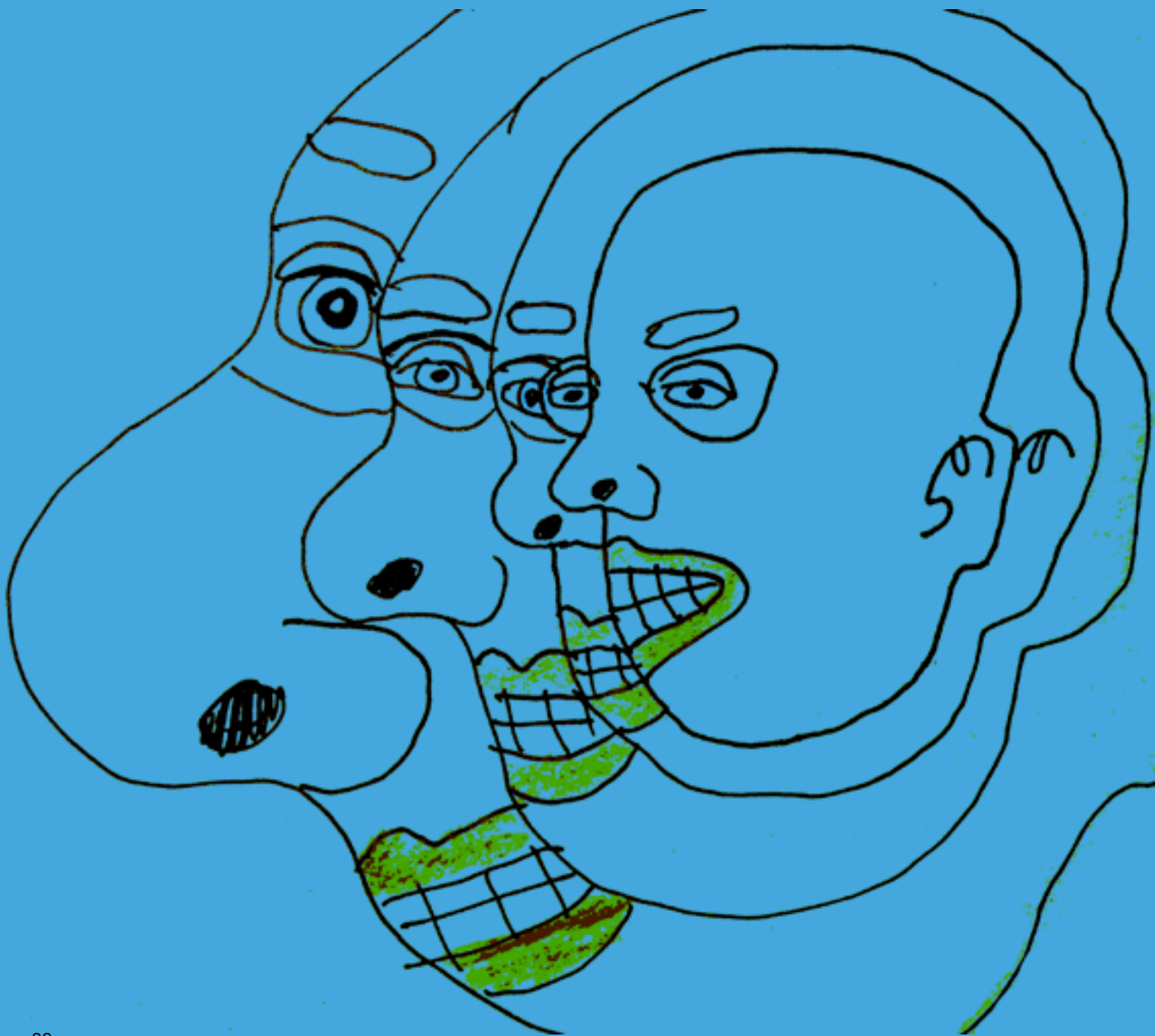

- »» *EU Youth Report* (2009). Accompanying document to the Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Youth-Investing and Empowering, 27.04.2009. Brussels
- »» *Inclusion Strategy of the Youth In Action programme* (2007). European Commission, Education and Culture, Youth, Sport and Relations with Citizen, CJ/05/2007-2-EN, 12.07.
- »» *Incluso* (2012). Social Software for the Social Inclusion of Marginalised Youngsters. A collaborative project between seven European partners, funded by the European Union in its 7th Framework programme of research. <http://www.incluso.org>
- »» Jüristo, K., Kannelmäe-Geerts, M. (2009–2011). *Perioodil 2009–2011 ESF programmi „Noorsootöö kvaliteedi arendamine“ raames läbiviidud koolituste „Mitmekesisus noorsootöös“ koolitus- ja esitlusmaterjalid*, sh <http://mitteformaalne.ee/koolitusraportid>; <http://mitteformaalne.ee/mitmekesisus-noorsootöös.html>; avaldamata allikad autoritelt
- »» Kivimäe, A. (2009). *Lõimitud noortepoliitika kujunemine Eestis*. – Teoses: *Noorsootööst siin ja praegu*. Artiklite kogumik. Tallinn
- »» Kutsar, D., Helve, H. (2011). *Social inclusion of socially excluded youth: more opportunities, better access and higher solidarity*. – Policy review of the Youth Research Cluster on Social Inclusion.
- »» Lagerspetz, M. (2004). *Kodanikuühiskonna lühisõnastik*. Tallinn
- »» Levitas, R. (2003). *The idea of social exclusion*. – Paper prepared for the Social Inclusion Research Conference, Canadian Council on Social Development and Human Resources Development, <http://www.ccsd.ca/events/inclusion/papers/rlevitas.htm>
- »» Luuk, M. (2005). *Sotsiaalne kaasatus – võimalus pikaajaliselt töötuid tööellu tagasi tuua*. – Teoses: *Acta Politica: 21. sajandi sotsiaalpoliitika: uued riskid, uued valikud*, nr 2. Tallinna Ülikooli Riigiteaduste osakond
- »» Mairesse, P. (2010). *Youth work and policy at European level*. – Teoses: *The history of youth work in Europe. Relevance for today's youth work policy*. Council of Europe and European Commission, ISBN 978-92-871-6608-1 (reprint)
- »» Meurs, D., Prelis, J. (1997). *Western Europe thematic employment report*. – Teoses: *The Human Dignity And Social Exclusion Initiative*, Council of Europe, Strasbourg http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/hdse/2_hdse_reports/2_thematic_reports/Report%20on%20Employment.asp

- » Mikko, E. (2012). *Noored ja noorsootöö*, 01.06.2012. <http://mottehommik.praxis.ee/noored-ja-noorsootoo/>
- » *Noored ja noorsootöö. Noorteseire aastaraamat* (2012). SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. Tallinn
- » *Noorsootöö strateegia 2006–2012* (2006). Haridus- ja Teadusministeerium
- » *Noorsootöö strateegia 2006–2013 rakendusplaan aastateks 2011–2013*. Haridus- ja Teadusministeerium
- » *Nõukogu ja nõukogus kokku tulnud liikmesriikide valitsuste esindajate resolutsioon noorsootöö kohta* (2010/C 327/01, 4.12.2010). <http://eur-lex.europa.eu/>
- » Paabort, H. (2012). *Noorsootöö roll sotsiaalse kaasatuse suurendajana*. – Ettekanne Noorteseire aastakonverentsil „Noored ja noorsootöö”, 12.05.2012 Tallinnas
- » Rämmer, A. (2012). *Noorte motivatsioon noorsootöös osalemiseks ja nende hoiakud noorsootöö suhtes*. – Teoses: *Noored ja noorsootöö. Noorteseire aastaraamat* (2012). SA Poliitikauuringute Keskus Praxis. Tallinn
- » Schlümmer, E. (2009). *Noorsootöö olemus ja sisu*. – Teoses: *Noorsootööst siin ja praegu. Artiklite kogumik*. Tallinn
- » Shildrick, T. (2010). *Young people, social inclusion and exclusion within Europe*. Coyote, Issue 15th May 2010, Council of Europe and European Commission
- » Sotsiaalministeeriumi sotsiaalse kaasatuse teemaline kodulehekülg www.sm.ee/kaasatus
- » Verschelden, G., Coussee, F., Van de Walle, T., Williamson, H. (2010) *The history of European youth work and its relevance for youth policy today*. – Teoses: *The history of youth work in Europe. Relevance for today's youth work policy*. Council of Europe and European Commission, ISBN 978-92-871-6608-1 (reprint)
- » Wildemeersch, D. (2010). *Youth work between useless playfulness and playful usefulness*. Artikkel Euroopa 1. noorsootöö konventsiooni materjalides, 7.–10.07.2010. Belgias
- » Williamson, H (2007). *Social exclusion and young people. Some introductory remarks*. – Teoses: *Social inclusion for young people: breaking down the barriers*. Colley, H., Boetzelen, P., Hoskins, B., Parveva, T. (toim). Euroopa Nõukogu, ISBN 978-92-871-6100-0

KUIDAS TOIMIKSID SINA? KOLM KUUMA KAASUST KAASAVAST NOORSOOTÖÖST

Autor: Ülly Enn

Huvitaval kombel on see aastasadu vana Baconi mõte käesoleva käsiraamatu teemade valguses vägagi aja- ja asjakohane. Nii algab käesolev peatükk tõdemusega, et kaasava noorsootöö arendamiseks on muuhulgas oluline tagada enam ühtsust mõtetes, mõtteväljendustes ja tegudes. Et me pelgalt ei mõtleks, et kõigile noortele avatud noorsootöö on ilus ja õiglane idee, vaid et sellest võiks saada levinud tava noorsootöö tegelikkuses. Just sedalaadi mõtte- ja tegudeharjutuseks võib lugeda käesoleva peatüki, mille keskmes on kolm n-ö kaasust tänasest Eesti noorsootöö praktikast. Ja nende keskmes on omakorda küsimus noorsootöötajale: mida teeksid antud olukorras Sina?

“Kaasus on olukorra või sündmuste jada kirjeldus, mis tõstatab küsimusi ja probleeme selle analüüsimiseks ja lahenduste leidmiseks” (Heath, 2002).³ Enamasti on see lühike lugu, mis põhineb realselt eksisteerivate organisatsioonide ja inimeste kogemustel, keda esitle-

«ENAMASTI INIMESED MÕTLEVAD
OMA LOOMUSE KOHASELT, RÄÄGIVAD
VASTAVALT REEGLITELE JA
TEGUTSEVAD TAVADE JÄRGI.»

Francis Bacon, inglise filosoof ja riigimees,
1561–1626

takse varjunimede all. Kaasuste puhul tuleb arvestada, et olukorrajeldus on selles sisalduva informatsiooni seisukohalt paratamatult ebatäiuslik ja otsus tuleb teha mittetäieliku informatsiooni põhjal. Siiski on kaasuste kaudu võimalik omandada olulisi teadmisi valdkonna praktika arendamiseks, sh arendada analüütilist ja kriitilist mõtlemist, analüüsida alternatiive ja arvestada eelduste ning olukorda tingivate teguritega, teha otsuseid ja järeldusi, formuleerida oma arvamust ja esitleda oma vaatenurki ning luua seoseid teooria ja praktika vahel. Eeldusel, et pead ühe või teise kaasuse osas nõu mõne kolleegiga, on see ka väärt võimalus kuulata ja mõista teisi (tuginedes: Kuusk ja Jürgenson 2012). Et käesolevas artiklis on huviorbiidis eelkõige noorsootöötajate pädevused, s.o kaasavaks noorsootöök olulised teadmised, oskused ja hoiakud, on nimetatud ka antud kaasuste temaatiliseks suundumuseks. Niisiis, kuidas toimiksid antud olukorras Sina?

³ Kaasus- (või juhtumi-)põhised lähenemised võivad ühtlasi olla väärt metoodika, kuidas käsitleda noortega kaasava noorsootöö põhiküsimusi, näiteks korraldades töötoa, kus noorsootöötaja on ette valmistanud mõne põneva kaasuse, millele tuginevalt vaagitakse väärtustega seonduvat või luuakse usalduslik õhkkond, võimaldamaks noortel jagada isiklikke kogemusi dilemmasid tekitanud olukordadest vms. Kaasuspõhise õppe kohta vt nt Kuusk, Jürgenson (2012).

ESIMENE KAASUS: ÕPILASMALEVA PROJEKTIRÜHMAGA KANUUMATKAL⁴

Suur oli olnud õpilasmaleva rühmajuhi Triinu rõõm kui just tema noored pälvivad võidu MAlgatuse nimelisel konkursil! Olgem ausad, tegemist oli sel aastal nende noortega olnud rohkem kui rubla eest ja kõigi nende kõvade pidude, väsimuses aeg-ajalt hoogu kogunud nägelemiste ja mitte-just-kõige-enam-tööle-orienteeritud suhtumises oli imekspandav, kui toreda ideega olid noored välja tulnud kogukonda arendava projekti algatusena: ühiselt käidi läbi kõik lähedalasuva küla eakad, uuriti neilt küla ajaloo kohta ning kõige värvikamatest seikadest pandi kokku meeleolukas etendus, mis vaimustuseni küündiva vastuvõtu saatel külarahvale simmanil ette kanti. Memmede rõõmust kogutud heale energiale lisas omakorda portsu positiivseid emotsioone malevarühmade kokkutulekul väljahõisatud tulemus – parima ideega projektirühmale oli auhinnaks kanuumatk!

Nüüd oligi rühm pea täies koosseisus taas koos ja kui enne matka taaskohtumise puhul muljete vahetamiseks piknikule kokku tuldi, märkas Triinu kohe, et malevaperioodil aeg-ajalt silma torganud suhtemustrid hakkasid täiel võimsusel tööle veel nüüdki. Paar-kolm liidristaatuses aktiivsemat tüdrukut hoidsid kiivalt endal rühma noormeeste (keda siin oli olnud erakordselt palju) tähelepanu ning siin juba nalja ja naeru jagus. Ülejäänud tütarlaste seltskond jälgis toimuvat pigem huvi ja elevusega ning ainuke, kes täna suisa üksi pisut eemale kännule oli istuma jäänud, oli Piia. Pisut ujedavõitu, ei olnud ta juba maleva aegu selles rühmas justkui „oma kohta“ leidnud, kuid millestki ta enamasti päris kõrvale ei jäänud – ka võidu toonud projektis joonistas ta tundide kaupa etenduse plakateid ja pileteid ning andis oma tubli panuse.

Kaasatoodud võileibade ja vahepeal juhtunu muljete jagamisega ühel pool, oli aeg kanuudes kohad sisse võtta ja siis see juhtus. Kõva kädistamise ja kiljumiste saatel toimunud paatidesse ronimise tulemusena seisis Piia korraga keset moodustunud paadimeeskondi. Üksi ja nõutult, silmad kergelt veekalkvel. Sest peale arglikku katset end paari paati pakkuda, oli ta ilmselgelt jäänud hüüdjaks hääleks (mitte küll kõrbes, vaid) kaldal – kõik paatkonnad, ka need, kus tegelikkuses veel koht kolmandale vaba oli, asutasid end tema palvet justkui kuulmata minekule...

⁴ Käesolevas artiklis esitatud kaasused on tõsielulistest kogemustest inspireeritud, fiktiivsed lood. Kõik seosed ja viited osapooltele Eesti noorsootööst on illustreeriva tähendusega ning nimetatud organisatsioonid ja tegijad ei oma tegelikkuses antud lugudega mingit seost.

Kui Sina oleksid selles situatsioonis rühmajuhi rollis, kuidas toimiksid:

- a) teeksid katset Piia siiski mõnesse paatkonda „sokutada”;
- b) kutsuksid Piia oma paati kaaslaseks, püüdes nii sellele kõigi märkajate jaoks pisut ebamugavale olukorrale kiire lahenduse leida;
- c) paluksid kõigi tähelepanu ja tooksid esile, et ühel meist ei ole veel paadikohta... Võtku see või tunde ja jäägu see kanuematk kas või ära, kuid selline olukord on lubamatu.

d) teeksid midagi muud. Mida?

Mõned mõtted veel Sinu arutlustesse kaasa: Kuidas iganes ka sel hetkel toimida otsustad, kuivõrd näed Sa sellises olukorras vajadust leida kiirelt lahendus kujunenud probleemile või pigem võimalust noortele oluliseks õpikogemuseks – juhtida noorte tähelepanu teatud tõrjuva käitumise ilmingutele, arutleda noortega neil teemadel ja kutsuda neid üles käitumise muutmisele? Ja kui viimast, siis kuidas Sa saaksid teha seda nii, et see oleks mõjus, kuid ei haavaks tõrjumise ohvriks langenut veelgi rohkem?

TEINE KAASUS: STRATEGIAKOOSOLEK NOORTEKESKUSES

Sel hommikul oli Hendrik vägagi ootusärev. Vaevu paar kuud noortekeskuses töötanud, oli tal juba õnnestunud osaleda rahvusvahelisel SALTO⁵ koolitusel Belgias ning täna pidi noortekeskuse tiim kogunema n-ö strategiakoosolekule, kus temalt oodati koolituse kogemuste jagamist ja ideid, mida selle teadmisega nende keskkuses peale võiks hakata. Koolitus oli keskendunud sellele, kuidas arendada kaasatust noorsootöös, st tagada, et väga erineva taustaga noored leiaksid tee noorsootöö võimaluste juurde ning endale meelepäraseid ja sobivaid osalusvõimalusi. Hendriku põgus kogemus tööst noortekeskuses sai koolituse teemade valguses rohkelt innustust juurde ning koolitusel kuulnud teiste osalejate kogemuste ja saadud materjalide toel oli tal nüüd hulk mõtteid sellest, kuidas ka oma keskkuses võiks meelitada palju erinevamaid noori, kui neid seal täna näha võis. Seejuures mõtles ta, et võiks just nimelt läheneda võimalikult avatult, mitte mõnele konkreetsele sihtgrupile keskenduda, ja arutada, kuidas muuta keskus ligipääsetavaks ja atraktiivseks väga erinevate sihtgruppide jaoks.

⁵ SALTO-Youth on Euroopa Liidu noorteprogrammi raames Euroopa Komisjoni loodud ressursikeskuste võrgustik, mille eesmärk on toetada noorsootöötajate pädevuste arendamist prioriteetsetes teemavaldkondades nagu sotsiaalne kaasatus, kultuuriline mitmekesisus, koostöö naabrusspiirkondadega jm. Sotsiaalse kaasatuse edendamisele keskendunud SALTO keskus asub Brüsselis ja korraldab noorsootöötajate rahvusvahelisi koolitusi, annab välja õppematerjale ja osaleb kaasavate poliitikate kujundamisel. Kuidas võiks SALTO tegemistest Sinu kaasavale noorsootööle abi olla, vt <http://www.salto-youth.net>

Suur oli aga Hendriku üllatus, kui tema entusiasmist kantud koolituskogemus ja sellele tuginevad ettepanekud kolleegidelt ... suht jaheda vastuvõtu leidsid. „Idee on väga hea ja loomulikult on füüsilise puudega noored meie keskusesse teretunud, aga sa ju mõistad, et tänaste ressurside juures ei ole meil küll võimalik mingeid tingimusi selleks eraldi luua,“ ütles üks kolleeg. „Minu arvates on religioon siiski selgelt kiriku noorsootöö teema ja kui hakkame siin mingit usupropagandat tegema, peletame sellega meie tänase tuumiku,“ osatas teine. Ja kolmas tunnistas, et „...ausalt, töötute noortega ei oskaks mina küll midagi peale hakata, meil käivad ju palju nooremad ja nende huvid on hoopis teised!“

Mitte et Hendrik olekski arvanud, et neil kusagil vahendeid üle ääre ajaks, aga mille pagana pärast ta siis üldse sellele kaasatuse koolitusele saadeti ja milleks kogu see koosolek?! Ja pealegi olid need ju vaid olnud esimesed mõtted kõikvõimalikest uutest tegevustest ja sihtgruppidest! Hendrik tundis, et on kolleegide reaktsionis pettunud, kuid ei tahtnud ka nii kergelt loobuda ideest, mis teda ennast juba sütitanud oli...

KAS NOORTEKESKUSED ON PROBLEEMIDEGA NOORTELE ?

Kui Sina oleksid selles situatsioonis noortekeskuse töötaja Hendriku rollis, kuidas toimiksid:

- a) jätkaksid esialgu seniseid tegevusi, lootuses saada edaspidi oma ideedele toetust või leida aegamööda viise mõne uue sihtgrupi kaasamiseks.
- b) läheksid veel kord keskuse juhataja jutule, selgitades talle koolitusel kuulnud ning oma esialgseid mõtteid, eesmärgiga leida siiski mingi viis mõni uuendus sisse viia.
- c) võtaksid ühendust mõne koolitusel osalenuga ja/ või korraldajatega, et uurida neilt ideid ja soovitusi, kuidas antud olukorras toimida.
- d) uuriksid teiste noortekeskuste kogemusi ja lähenemisi kaasatuse sihtgruppidele kas oma piirkonnas või koguni laiemalt, et leida sealt inspireerivaid ideid, häid näiteid, võimalikke koostööpartnereid jms.

e) teeksid midagi muud. Mida?

Mõned mõtted veel Sinu arutlustesse kaasa: Ehk on Hendrik liialt sinisilmne ja väga mitmekesise lähenemise asemel võiks alustuseks pigem teha otsuse ühe või teise sihtgrupi kasuks (nt puuetega noored või mõni piirkonnas elav rahvusvähemus vm), kellele siis aktiivselt ja strateegiliselt lähenema asuda? Strateegiliste arengute sisseviimiseks võiks kasu olla ka sellest, kui organisatsioonis püütakse ühiselt analüüsida vajadusi ja võimalusi oma töö kaasavamaks muutmisel ja sõnastatakse sellele mõttetööle tuginevalt organisatsiooni kaasatusstrateegia. Ideid ja tuge selleks võib otsida näiteks SALTO Sotsiaalse kaasatuse ressursikeskuse välja antud käsiraamatust, vt *Inclusion by design* (2008).

KOLMAS KAASUS: NOORE APPIHÜÜD KOHALIKUS AJALEHES

Kohalikus ajalehes ilmub lugejakiri:

Tere!

Kirjutan teile, sest ei oska oma murega kellegi poole pöörduda. Mul on selline mure, et kuna olen 20-aastane ning suure osa ajast kogu aeg kinni koolis ja tööl, siis tahaks vahel sõpradega välja minna ning vabas õhus midagi teha. Meie majanduslik olukord pole aga kiita ja tasuta vaba aja veetmise kohti põhimõtteliselt ei olegi. Pole ime, et noored vanuses 18–25 pidevalt igavusest lollusi teevad ja jooivad. Meie seltskond, kes on just sellises vanusevahemikus, tahtsime näiteks ühel õhtul minna meie linnas kuskile jalgpalli mängima. Helistasime mõnele väljakule ja vastuseks kuulsime vaid naeru: „Mis mõttes, te tahate niisama jalgpalli mängida? Kellega? Kaua? Miks?“

Siis muidugi öeldi, et need väljakud on mõeldud trenni tegemiseks ehk siis võib-olla, kui väljakud on millalgi vabad, siis mingi tasu eest võib veidi mängida või veel parem, soovitati minna kuskile suvalisele muruplatsile. Tõesti, leidsime, et saaksime minna maaliinide bussijaama taga olevale väljakule, kus jalgpallivära vörgud on kui roffidel ära näritud, aiad on kõverad ja kohe eest kukkumas. Samal ajal, nii umbes õhtul kella üheksa paiku, sõitsid seal väikesed lapsed jalgratastega läbi klaaskildude hunnikute ning kella kümne paiku tuli nii umbes 10-aastaste „noorte“ kamp lõhkuma klaastarast ja karjuma sinna niisama. Lihtsalt kohutav on minu arvates meie linna seisukord noorte osas. Eriti ei ole ka selliseid roheluses istumise kohti, kus saaks rahunud sõpradega kaarte mängida või grillida, ilma et kedagi häiriks – me ei taha ju alati kodudes oma vanemate silma all olla! Tõesti, pole ime, et iga nurga peal noored istuvad gruppides ja lasevad alkoholil hea maitsta ja siis niisama hängida. Pole ausalt erilisi võimalusi. Peaaegu ainuke võimalus, mida meie linnas noored ilma rahata teha saavad, on jalutada. Või olen mina nii märkamatu (igaks juhuks rõhutan veel kord, et ma ei räägi koolilastest, vaid 18+ vanustest noortest)?

Ehk oskab keegi võib-olla siis soovitada mulle mingeid kohti? Mul tõsine masendus juba, et mitte midagi ei saa teha!

Tänu lugemast,
Irina (20)

Kui Sina oleksid selles X linnas noorsootöötaja (nt Sinu tegelikus ametipositsioonis), kuidas toimiksid:

- a) võtaksid lehes ilmunud loo arutlusele lähemate kolleegidega – ehk oleks võimalik selle noorega ühendust võtta ja tema võimalustest teavitamiseks, kaasamiseks midagi ette võtta? Kui jah, siis milline oleks Sinu arvates kolleegide reaktsioon?
- b) võtad viivitamatult ühendust ajalehe toimetusega, et uurida, kuidas saada kontakti kirja saatnud noorega – see noor vajab abi ja see ongi ju meie töö!
- c) kirjutad vastuseks kõnealusele kirjale artikli ja palud toimetuselt selle avaldamist, et teavitada võimalik-

- d) kasutad kirja, et juhtida kohaliku omavalitsuse tähelepanu noorte võimaluste suurendamise vajadusele.
- e) loetu küll puudutab Sind, kuid Sa ei tee selles osas otseselt midagi.
- f) teeksid midagi muud. Mida?

Mõned mõtted veel Sinu arutlustesse kaasa: Kus on Sinu kui noorsootöötaja tööpõllu n-ö piirid? Kas Sul on võimalus/vajadus/kohustus reageerida sellistele pöördumistele ja abipalvetele, mis jõuavad Sinuni pigem kaud-

seid teid pidi ja anonüümselt? Kuidas näed Sina laiemalt noorsootöö rolli noortele soodsate tingimuste eestkõnelejana? Kas noorsootöötajate roll võiks muuhulgas olla kogukonna elukeskkonna arendamine noortesõbralikumaks? Olukorras, kus teie kogukonnas täna teadaolevalt ei ela teatud sihtgruppi esindajaid (nt füüsiliste erivajadustega või vaimupuudega noori, erinevaid rahvusgruppe

vm), siis kas oleks siiski oluline tagada kohaliku noorsootöö valmisolek nende sihtgruppide kaasamiseks ja seda avalikult ka kuulutada (nt füüsilise puudega noorte ligipääs noortekeskusesse), et see võiks lapsevanematele olla täiendav motivaator sellesse piirkonda elama asumisel, toetada avalikkuse teadlikkust erivajadustega inimestest ja nende osalusvõimalustest vm?

Kokkuvõtteks

Anne Õuemaa tõdeb oma peatükis, et "eduka kaasamise eelduseks on küll kaasamist soodustavad hoiakud, aga ka konkreetsed oskused sotsiaalsete protsesside planeerimisel, juhtimisel ja analüüsimisel. Need on oskused, mida tuleb õppida ja harjutada. Seega eeldab kaasamisprotsess noorsootöötajalt lisaks meeldivatele iseloomujoontele professionaalset ehk planeeritud, teadlikku ja süsteemset tegutsemist." (lk 41)

Milliseid pädevusi peavad oluliseks noorsootöötajad ise? Mõned mõtted noorsootöötajate pädevusuuringust (vt Beilmann jt 2010):

- » 80% noorsootöötajatest peab noorsootöös oluliseks suhtlemisoskust, samal ajal pidas vaid 18% noorsootöötajatest vajalikuks enda suhtlemisoskusi arendada (*ibid: 6 ja 55*).
- » Kõige olulisem hoiak noorsootöös on noorsootöötajate arvates tolerantsus, 61% küsitletutest arvas nii (*ibid: 59*).
- » Vene keele oskust pidas vajalikuks vaid veidi üle 10%. Jällegi võib olla tegu oskusega, mis on oluline üksnes väikesele osale noorsootöötajatest, kes oma töös puutuvad kokku venekeelsete noortega ning peavad oskust nendega emakeeles suhelda oluliseks kontakti saavutamisel. (*ibid: 57*).

Millised on Sinu mõtted seoses nimetatud pädevustega – milles Sinu arvamused ühtivad/erinevad võrreldes uuringu tulemustega? Kuidas hindad oma vastavaid pädevusi?

Selle taustal võib kokkuvõtteks öelda, et kaasav noorsootöö eeldab mõjusat tegutsemist (ja vastavaid pädevusi) neljas valdkonnas:

- » Otsene töö noortega, sh nii (potentsiaalselt) tõrjutud sihtgruppide kaasamiseks ja jõustamiseks (kaasates vajadusel ja võimalusel ka nende lähima tugivõrgustiku perekonna ja sõprade näol) kui laiemalt kõigi noorte teadlikkuse suunamiseks ja kaasavate hoiakute kujunemise toetamiseks;
- » Noortevaldkonna organisatsioonide ning noorsootöötajate suutlikkuse ja pädevuste toetamine, sh sotsiaalse kaasatuse strateegiliste lähenemiste arendamine, tagamaks tegevuste läbimõeldust, süsteemsust, kvaliteeti ja mõjusust;
- » Koostöö sidusvaldkondadega nagu formaalharidus, sotsiaalsektor, tervishoid jms laiema mõjuga meetmete kavandamise ja elluviimise kaudu võrgustikutöös.

» Kogukonna kaasavamaks muutmine laiema teadlikkuse suunamise ja tähelepanu juhtimise kaudu kaasatuse kitsaskohtadele kogukonnas, sh arvamustartiklite avaldamine, kampaaniate ja sündmuste korraldamine jms.

Ning selle kõige eelduseks on omakorda kriitiline refleksioon senistest lähenemisviisidest, nende mõjust ja tegevuste edasise tõhustamise võimalustest. Tege- maks esimesi samme sotsiaalse kaasatuse ideelisest toetusest tegudele, võib endale ikka ja jälle esitada seda- sama küsimust: kuidas muuta noorsootöö ka tegelikult ligipääsetavamaks ja osalemis-sõbralikumaks kõigile noortele, olenemata nende erilistest vajadustest... ehk kuidas toimid oma loomusest, üldistest normidest ja noorsootöö põhimõtetest ja tavadest lähtudes Sina?

Kasutatud kirjandus

- » Beilmann, M., Linno, M., Murakas, R. jt (2010). *Eesti noorsootöötaja, tema pädevused ja koolitusvajadused. Kokkuvõtte uuringutulemustest*. Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut, Tartu
- » Enn, Ü., Jeedas, P. (2011). *Noortevaldkonna koolitaja pädevusmudel*. SA Archimedes, Euroopa Noored Eesti büroo, Tallinn
- » Heath, J. (2002). *Teaching and Writing Case Studies*. European Case Clearing House Home-page for Educators, <http://www.ecch.com/educators/>
- » *Inclusion by design: Inclusion strategies for NGO-s* (2008). European Commission SALTO-YOUTH Resource Centre for Social Inclusion, <http://www.salto-youth.net/rc/inclusion/inclusionpublications/inclusionforall/inclusionbydesign/>
- » Kuusk, K; Jürgenson, A. (2012). *Kaasuste koolitus*. Esitlusmaterjal (<http://www.ekk.edu.ee/programmid/programm-kutsehariduse-sisuline-arendamine/opetajakoolitus>)

KAASAVA NOORSOOTÖÖ PÕHIMÕTTED JA PRAKTIKA

Autor: Anne Õuema

Juba mõnda aega on sotsioloogid veendunud, et kaasaegse lääneliku ühiskonna kirjeldamine ühtse kogukonnana ei paku piisavalt infot inimese igapäevaste väljakutsete märkamiseks. Uut mõistmist pakub vaatenurk, et ühiskond koosneb paljudest väiksematest homogeensetest ehk sarnaste liikmetega gruppidest, mille aluseks on ühesugused huvid ja vaated või sotsiaal-demograafilised näitajad nagu sugu, seksuaalne orientatsioon, etnilisus, rahvus, usk, puue, sotsiaal-majanduslik taust või haridus.

Nagu ühiskonnas tervikuna, nii saame ka noorsootöö kontekstis rääkida noortegruppidest, kes on ühel või

teisel põhjusel igapäevastesse tegevustesse ja ühiskonnaellu vähem kaasatud.

Käesoleva peatüki eesmärk on tutvustada kaasamis- põhimõtteid, mis on rakendatavad noorsootöös. Siit leiad mitmeid mõtteid, mis aitavad sul **luua noortele igapäevastelt võimalusi** teadmiste ja oskuste omandamiseks, aktiivseks osalemiseks ning toetava enesemääratluse loomiseks, **olenemata noorte senistest kogemustest ja hetke olukorrast.**

VAJADUS OLLA KAASATUD

Tunne end kaasatuna, kui saame **mängida olulist rolli oma elu puudutavate otsuste tegemisel**. Kogeme end mõjusana, kui võime öelda seda, mida tegelikult arvame, ja käitume nii, nagu õigeks peame. Oma arvamuste ja tegude mõju kogemine loob tunde, et oleme väärtuslikud. Enese tajumine väärtuslikuna tõstab enesehinnangut ja aitab luua minapilti endast kui ettevõtlikust ja mõjusast tegutsejast. Täpselt samamoodi mõjub kaasamine noorele. See võimendab soovi osaleda, sest noor näeb, et tema mõtetel, tunnetel ja tegudel on mõju.

Soov olla kaasatud kasvab välja inimese **sügavamatest vajadustest**. Tuntud vajaduste uurija Abraham Maslow' järgi on inimvajaduste hierarhias kõige aluseks bioloogilised vajadused. Sellele lisanduvad nimetatud järjekorras turvalisusvajadus, kuuluvus- ja armastusevajadus, tunnustusvajadus ning kõrgeimal astmel eneseteostusvajadus. Selleks, et püramiidis kõrgemal olevad vajadused muutuksid inimese elus aktuaalseks, peavad madalamad vajadused olema vähemalt mingil määral rahuldatud (vt Bachmann, Maruste 2003). Füüsilise ja emotsionaalse turvatunde, kuuluvustunde ning tunnustuse kogemine aitavad tunda noorel end kaasatuna – see tähendab väärtustatuna. Noor, kes tunneb end väärtustatuna, olenemata enda kuuluvusest või taustast, julgeb tegutseda südame järgi ning soovib kujundada elu enda ümber.

MÜÜDID KAASAMISEST

Innustades noori rakendama enda sisemist potentsiaali, saame käivitada imesid. Miks jätvavad mõned noorsootõtjad kasutamata võimaluse luua imesid?

Küllap oled kogenud, et igapäevaselt on raske sooritada neid tegevusi, mille vajalikkusesse või tulemustesse sa ei usu. Sama lugu on kaasamisega. Inimene, kelle teadvuses varitseb uskumus, et mõne sihtrühma kaasamine ei ole võimalik, kaasamisse teadlikult ei panusta. Järgnevalt toon viis uskumust ehk müüti, mis takistavad kaasamist, sest pakuvad olukorra mõistmiseks piiratud lähtekohta.

MÜÜT 1: Meil nad (nt puudega, teisest rahvusest, teist usku või teistsuguse seksuaalse orientatsiooniga noored) ei käi. Kui nad oleksid tahtnud tulla, küll nad oleksid siis ka tulnud.

Tegelikkus: Ehkki noored on vabad oma soovidelt ja valikutelt, võiksime mõelda, kas on midagi veel, mis noori osalemast eemale peletab. Uude olukorda astumist pärssib sageli hirm. Näiteks hirm väheste kogemuste ja mittehakkamasaamise pärast või naerualuseks sattumise ees. Kui võimalused on olemas, aga oodatud sihtgrupid neid ikkagi ei kasuta, küsi, mis on põhjus.

MÜÜT 2: Noored oskavad enda eest ise seista ja avaldavad arvamust siis, kui tahavad.

Tegelikkus: Suhtlemisoskused, sealhulgas konflikti lahendamise oskused ei ole kaasa sündinud. Neid tuleb õppida ja harjutada. Lisaks tuleb meil teadvustada, et vähemkaasatud gruppide osalemist takistavad ka mitteisiklikud põhjused – ühiskonnas kanda kinnitanud

arusaamad, hoiakud ja elukorraldus. Noorsootõtaja roll võimaldab Sul igapäevaselt kummutada noorte hulgas levivaid eksiarvamusi ja hoiakuid vähem kaasatud gruppide suhtes.

MÜÜT 3: Kui kutsume kohale ka vähem kaasatud, siis on töö tehtud.

Tegelikkus: Võid olla kindel, et piisavalt erineva tausta, kogemuste ja huvidega noorte kohtumisel probleemid alles algavad. See ei ole küll reegel, aga Sul tuleb arvestada, et erinevused võivad olla vastastikuse huvi või konflikti allikaks. Seega on Sinu kui noorsootõtaja ülesanne planeerida kohtumist nii, et see oleks turvaline, võimaldaks erinevate kogemustega noorte omavahelist suhtlemist ja tegutsemist ühise eesmärgi nimel.

MÜÜT 4: Ma olen loomu poolest salliv ega pea seepärast noorsootõtjana kaasamiseks palju pingutama.

Tegelikkus: Sallivus on meeldiv iseloomujoon. Eduka kaasamise eelduseks on küll kaasamist soodustavad hoiakud, aga ka konkreetsete oskused sotsiaalsete protsesside planeerimisel, juhtimisel ja analüüsimisel. Need on oskused, mida tuleb õppida ja harjutada. Seega eeldab kaasamisprotsess Sinult lisaks meeldivatele iseloomujoontele professionaalset ehk planeeritud, teadlikku ja süsteemset tegutsemist. Meistriks õpitakse.

MÜÜT 5: Otseseid probleeme ju vähemusrühmadega ei ole. Milleks neid ise tekitada?

Tegelikkus: Tõesti, raske on kuulda vähemuse häält, kes ei julge enda eest kõneleda ja kellele küsimusi ei esitata.

Info puudumine vähemkaasatud noorte probleemide kohta, ei tähenda probleemide puudumist. Noorsootöö ülesanne on viia arendavad võimalused kõikide sihtrühmade noorteni, olenemata noorte senistest võimalustest, kogemustest ja taustast. Sinu roll on märgata ka

neid noori, kes ise enda eest ei kõnele, ning luua noorte eneseväljendamiseks turvaline keskkond.

Milliseid kaasamist takistavaid müüte oled veel märganud?

TÕKETEST MÄRKAMISE JA TEGUTSEMISENI

Kaasamine algab märkamisest. Noorsootöötaja oskumärgata noorte erinevusi, vajadusi, grupiprotsesside kulgu ja analüüsida hetkeolukorda on kaasamisel hädavajalikud. Erinevused, mida proovime vahel viisakusest või kohmetusest märkamata jätta, võivad olla noore enesemääratluse jaoks määrava tähtsusega nurgakivid. Need nurgakivid ootavad tähtsate teiste (oluliste täiskasvanute või eakaaslaste) tunnustust, et kasvada jõuliseks ja imettegevaks ehitusmaterjaliks.

Eelpool toin näiteid müütidest, mis takistavad erinevate noorte sihtrühmade kaasamist. Kaasamisel on teisi komistuskive. Sul tuleb treenida tähelepanu ja kriitilist mõtlemist, et tunda ära erinevat tüüpi tõkkeid, mis kinnistavad mõne sihtrühma tõrjutust.

Noorsootöö kontekstis võime tuua välja kolm põhilist kaasamistõkete rühma. Iga jaotuse juures esitan näitena mõned küsimused, mis suunavad Sind hindama tõkkeid oma töös.

Füüsilised tõkked on seotud tegevusruumi ligipääsetavuse, kujunduse ja tegevusvahenditega.

Füüsilised tõkked on silmale nähtavad ning pärast mõningast hoolikat ruumi ja olukorra analüüsi on neid enamasti võimalik võrdlemisi lihtsalt kõrvaldada.

Sotsiaal-psühholoogilised tõkked on seotud suhtlemisprotsessi ja noorte endi reaktsioonidega.

Milliste sihtrühmade osalemist ruumid hetkel ei soodusta? Mida tuleks ruumides muuta, et tõkked kõrvaldada? Millised tegevusvahendid soodustaksid seni vähemkaasatud sihtrühmade osalemist? Mis sõnumeid edastavad plakatid seintel?

» Millised noorte hirmud, hoiakud ja uskumused soodustavad tõrjutu positsioonil olemist? Millised noorte hirmud, hoiakud ja uskumused takistavad tõrjutud eakaaslaste omaksvõtmist? Milliseid sõnu kasutavad noored, rääkides endast oluliselt erinevatest eakaaslastest? Kuidas käituvad noored endast erinevate eakaaslaste suhtes?

Sotsiaal-psühholoogilised tõkked ilmnevad kaudsemalt. Need võivad väljenduda eakaaslaste halvustavates pilkudes, solvavates sõnades või seljapööramises abivajajale ja grupivooluga kaasaminekus. Selliste tõkete avastamine nõuab teravdatud tähelepanu ja teadmisi grupikäitumise dünaamikast. Suhtlemisprotsessis loodud tõkete kõrvaldamine tähendab enamasti pikaajalist tööd noorte hoiakute, väärtushinnangute ja harjumuste kujundamisega ning eeldab Sinult suhtlemistehnikate valdamist. Sul on noorsootõtjana sotsiaal-psühholoogiliste takistuste kõrvaldamisel kaks põhilist ülesannet:

- 1) julgustada vähemate võimalustega noori osalema ja luua olukordi, et pakkuda neile häid kaasatusekogemusi;
- 2) pakkuda koos endast oluliselt erinevate kaaslastega ühise tegutsemise kogemusi (seni noorsootöös aktiivsemalt osalenud) noortele, et toetada neil kaasamist soodustavate hoiakute kujunemist.

Metoodikaga seotud tõkked väljenduvad selles, kuidas noorsootõtaja tegevusi korraldab ja noori juhendab.

» Millistele noortele pöörad tähelepanu põhilise osa oma ajast? Milliseid noorte erivajadusi igapäevases töös märkad? Millal ja kuidas sa noori juhendad/ abistad? Millal ja kuidas annad noortele tagasisidet? Kuidas juhid grupiprotsesse? Mis teadmisi ja oskusi vajaksid, et paremini tõrjutud sihtrühmi kaasata?

Metoodikaga seotud tőkete märkamiseks ja ületamiseks vajad põhjalikumat ettevalmistust. Selleks pead kandma hoolt, et Sul oleksid noorsootöök vastavad pädevused, mille hulka kuuluvad noorsootöö meetodite valdamine ja nende rakendamise põhimõtete tundmine.

Olenemata noorsootöötaja tegevusest peab see olema metoodiliselt läbimõeldud ja jõustama noori grupiprotsesside abil. Teadlikult püstitatud eesmärkide, nende

saavutamiseks planeeritud tegevuste ja valitud tehnikate sobivust saab planeerida ja suunata ning see on noorsootöötaja kui metoodika valdaja ülesanne.

Kokkuvõtvalt eeldab kaasamine Sinult tõrjutuse riskiga noorte äratundmist ja kaasamistökete märkamist, teadmisi ning oskusi tőkete kõrvaldamiseks ja julget pealehakkamist.

KAASAMISE SALADUSED (ALUSED)

Noorsootöötaja igapäevane töö kujutab endast põnevat väljakutset luua ligitõmbav ja turvaline keskkond väga erinevate huvide ja taustaga noortele. Teisisõnu – kõrvaldada takistusi, mis noori üksteisest eraldavad, ja luua võimalusi nende kohtumiseks ning ühiseks tegutsemiseks.

Järgnevalt tutvustan üheksat olulist põhimõtet, mis aitavad luua kaasavat tegutsemiskeskonda. Esitan põhimõtted juhistena, et saaksid näha selgemalt nende rakendusvõimalust oma töös. Põhimõtted on kooskõlas efektiivse õpikeskkonna tunnustega, kus keskele kohale on tõstetud õppija ja tema vajadused (vt Istance, Dumont 2010).

1. Tähtsusta mõtteid, tundeid ja tegusid

Inimese tegutsemise paremaks mõistmiseks võib selle jagada lihtsustatult kolmeks oluliseks osaks:

- » mõtted, mida väljendame enamasti suuliselt või kirjalikus kõnes;
- » tunded ehk emotsioonid ja
- » teod ehk käitumine.

Need komponendid toimivad vastastikusel koostöös. Tunded võivad väljenduda mõtetena ja anda ajendi tegudeks. Mõtetega saad suunata oma tundeid ja tegusid. Sinu käitumisviis mõjutab seda, kuidas oma tegusid põhjendad ja mida sooritatud teo suhtes tunned (vt Hayes 2002).

Selleks, et muuta kaasamisprotsessi tõhusamaks, pööra tähelepanu nii noorte kui ka iseenda mõtetele, tunnetele ja käitumisele. Kui suudad algatada väikese muutuse juba ühes neist, võid aidata käivituda suurematel kaasamist toetavatel protsessidel.

2. Kujunda hoiakuid

Ei ole inimest, kellel puuduksid hoiakud. Hoiakud tähistavad kalduvust reageerida mingile nähtusele teatud viisil ja need ilmnevad kõige selgemini uskumustena, aga ka tunnetena ja käitumises. Elukogemustes omandatud uskumused võivad inimese tegutsemist mingis valdkonnas toetada või takistada. Hoiakute üks äärmuslikke vorme on eelarvamused, mis tekivad enamasti gruppide erinevuste tajumisel ja põhinevad vastandamisel „meie” – „nemad” (vt Hayes 2002). Negatiivse sisuga laiemaalt juurdunud eelarvamused on üks olulistest takistustest erineva välimuse, tausta ja orientatsiooniga noorte kaasamisel.

Paku erinevatele noortele ühiseid tegevusi, mis annavad positiivseid emotsioone. Nii saad kujundada toetavaid hoiakuid nii noorte endi osalemise kui ka endast erinevate kaasamise suhtes.

3. Toeta noore enesemääratlust

Inimese kogemused mõjutavad tema identiteedi ehk enesemääratluse kujunemist. Enesemääratlus mõjutab kokkuvõttes seda, kuidas inimene ühes või teises olukorras käitub, kuidas ta eluga toime tuleb ja kui õnnelik ta on. Ehkki inimese nägemus iseendast kujuneb elu jooksul, peavad mõned psühholoogid teismeeas toimuvat identiteedi kujunemist murrangulise tähtsu-

sega protsessiks. Toetava enesemääratluse leidmata jäämine võib põhjustada rollisegadust edasises eluetapis (vt Krull 2001; Kuurme 2009). Kogemused kaasatusest või tõrjutusest teismeeas võivad jätta sügava jälje isiku enesemääratlusele kogu järgnevas eluks.

Loo noortele võimalusi ja luba neil kogeda erinevaid sotsiaalseid rolle (nt meeskonnaliige, toetaja, sõber, usaldusisik, korraldaja, piirideületaja). Noor saab kogemuste põhjal otsustada, millistest osadest talle sobiv identiteet koosneb (vt Oyserman, Destin 2010). Suurima poolehoiuavalduse teed noorele siis, kui aktsepteerid teda sellisena, nagu ta end määratleda soovib.

4. Lähtu sihtrühma vanusest

Erinevas vanuses noorte võime mõista ja rääkida kaasa nende elu puudutavatel teemadel on erinev. See on seotud tunnetustegevuse arenguga. Tunnetustegevuse all peavad psühholoogid silmas aistinguid, taju, tähelepanu, mälu ja mõtlemist. Need arenevad tegevustes ja mõjutavad seda, kuidas inimene suudab infot kasutada ja probleeme lahendada. Teismee keskpaigaks väljakujunenud abstraktse mõtlemise tase võimaldab mõista sügavamalt teemasid, mis nõuavad „teise kingadesse astumist”, seoste loomist ja loogiliste järelduste tegemist (vt Krull 2001).

LUMELAUD VÕIB OLLA LIHTSALT
VAHEND NOOREGA KONTAKTI LOOMISEKS.

Arvesta igapäevasel kaasamisel sihtrühma vanusega. Loo nooremate jaoks lihtsaid olukordi, kus koostegutsemine vähem kaasatutega kutsub esile positiivseid tundeid ja mõtteid. Teismelistele paku rollimänge, mis võimaldavad asetada end teistsuguste kogemustega inimeste olukorda, seejärel analüüsige saadud kogemusi ja tehke kaugemaleulatuvaid järeldusi.

5. Planeeri mõttekaid tegevusi

Teadlased on leidnud, et noore käitumist mõjutab tema tajutud tegutsemiskeskonna mõttekus. Mõttekas on see, mis seostub noore enesemääratlusega (vt Oyserman, Destin 2011). Kui pakutavad tegevused ja oodatud hoiakud, näiteks koostööoskuste harjutamine või endast erinevasse kaaslasesse hästi suhtumine ei toeta noore identiteeti, siis ei näe noor enda muutmiseks vajalikku pingutust mõttekana.

Sinu ees seisab suur väljakutse muuta tegutsemiskeskond end erinevalt identifitseerivatele noortele tähendusrikkaks. Tee nimekiri sellest, kes või mis on sinu sihtrühma jaoks tähtsad (sõbrad, romantilised suhted, soov olla tõsiseltvõetav, soov õppida tundma oma võimeid, seiklusjanu vms). Seejärel paku erineva taustaga noortele võimalusi neid ühendavate tähtsate teemadega tegeleda ja oluliste inimestega kohtuda.

6. Loo turvaline kohtumispaik

Kaasamise eesmärk ei ole muuta noori ühesugusteks, vaid luua erinevatele noortele võimalusi koos tegutseda. See tähendab, et keegi ei pea olema sunnitud muutma

oma tõekspidamisi, usku, suundumust või orientatsiooni, kaasaarvatud Sina ise.

Loo tegevuspaigast neutraalne ja turvaline tsoon, kus kehtivad mängureeglid, mis võimaldavad kohtuda erineva taustaga noortel, astuda turvaliselt üle oma senistest tõekspidamistest ja tutvuda teiste kultuuride või maailma kogemise võimalustega. Sotsiaalse turvalisuse loomisel ole tähelepanelik ka nende sõnumite suhtes, mida väljendavad ruumi hetkeolukord ja kujundus. Jälgi, kuidas on ruum füüsiliselt ligipääsetav neile, kelle liikumine on takistatud, või missugused inimesed tervitavad sisenejat seinu katvatelt plakatitelt.

7. Soodusta koostööd

Noore tegemisi mõjutab sügav sisemine vajadus kuuluda enda jaoks tähtsasse gruppi ja saada grupikaaslastelt tunnustust. Ühiselt tegutsedes ja end kaaslastega pidevalt võrreldes õpib noor erinevaid sotsiaalseid rolle, kogeb oma tugevaid ja nõrku külgi ning teadvustab enda väärtust (vt Bachmann, Maruste 2003). Enamasti soovib teismeeas noor kogeda kuuluvustunnet eakaaslaste grupis. Nagu uurimused näitavad, on parim viis grupitunde tekitamiseks ühine tegutsemine ja koostöö (vt Krull 2001).

Sinu ülesanne on luua olukordi, kus ka vähem kaasatud saavad kogeda kuuluvustunnet. Koostöö, kus iga grupiliikme panus mõjutab tulemust, on määrava tähtsusega kogemus endast erinevate omaksvõtmisel. Loo võimalusi, et noored saaksid lahendada elulisi ülesandeid, mis nõuavad ühise eesmärgi nimel tegutsemist ja ülesannete jaotust grupiliikmete vahel.

8. Paku väljakutseid

Uued väljakutsed nõuavad noortelt suuremat pingutust kui tuttavate lauamängude mängimine. Õnnestunud pingutus kingib noortele tasuks suurema eduelamuse ja tõstab eneseväärtust. Tavapärasest erinev olukord lükkab osalejad ühiselt mugavustsoonist välja. Nüüd ei pruugi harjumuspärased lahendused töötada. Käes on suurepärane hetk, et pakkuda üksteisest oluliselt erinevatest noortest koosnevale grupile rikastavaid kogemusi ja õpetada uusi oskusi. Uudset tegutsemist ja lahendust nõudev situatsioon loob samuti erakordsed tingimused seni tõrjutud kaaslaste vooruste avastamiseks.

Paku noortele väljakutseid ülesannetena, mis kütavad põnevust ja nõuavad jõukohast eneseületamist. Arvesta, et noor võib vajada pingutuse sooritamiseks sinupoolset tuge. Aita vajadusel jagada ülesanne väiksemateks osadeks ja toeta edasiminekut hea sõna või sõbraliku peanoogutusega. Paku vajadusel ülesande lahendamiseks lisainfot.

9. Anna tagasisidet ja toeta eneserefleksiooni

Tagasiside üks eesmärgi on anda noorele tuge iseenda käitumist analüüsida. Oskus oma tegevust analüüsida ja vastavaid järeldusi teha on õpitav ning annab noorele võimaluse teadlikumalt oma mõtteid, tundeid ja käitumist juhtida. Regulaarne eneserefleksioon aitab luua terviklikku pilti iseendast pikemas ajalisel mõtmes. Ajas püsiv enesemääramatus töötab ebameeldivate elusündmuste puhul filtrina, aidates pehmendada sündmuste mõju, näha oma tegevuse tagajärgi ja võtta vastutust (vt Barkai, Rappaport 2011).

Planeeri aega tagasiside andmiseks ja noortele tegevusi enese hindamiseks. Praktikas tähendab see näiteks mõnusaid tagasisideringe, kus noored saavad Sinu juhtimisel arutleda iseenda ja kaaslaste käitumise üle, jagada tunnustust või leida koostöös esinenud kitsaskohti ning mõelda, kuidas neid koos ületada.

Kokkuvõttes on oluline luua kaasamiseks keskkond, mis mõjutab noort kui tervikut, on noorele eakohane, turvaline, noore jaoks mõttekas, soodustab koostööd, võimaldab kuuluvustunnet, pakub väljakutseid, tagasisidet ja tunnustust ning soodustab noore eneserefleksiooni ja vastutuse võtmist.

KAASAV NOORSOOTÖÖTAJA

Vajadus olla kaasatud – kuuluda gruppi ja pälvida eakaaslaste tunnustust on iga noore toetava enesemääratluse väljakujunemiseks möödapääsmatult tähtis.

Suurt mõju avaldavad noore identiteedi kujunemisele ka täiskasvanud, kelle eeskuju võib olla nakkav. Omandame mitmeid arusaamu ja käitumisviise lihtsalt enda ümber olevaid inimesi jälgendades – isegi siis, kui need tõekspidamised ja käitumisviisid ei ole edasiiviivad. Seepärast peaksid olema igapäevaseks eeskujuks, kuidas käituda endast erinevate seltskonnas.

Positiivsed suhtlemiskogemused endast erinevate inimestega toetavad häid kogemusi kaasatusest ja muudavad noorte stereotüüpseid hoiakuid vähemuste suhtes. Selliste positiivsete kogemuste pakkumine peaks olema noorsootöötaja igapäevane eesmärk, olenemata noorsootöö vormist (nt noortekeskuses, koolis, laagris, huviringis või noorte omaalgatusprojekte nõustades). Sinu töö põhiolemuseks ongi kaasamine!

Erineva suurusega grupid võimaldavad kaasamisel erineva sügavusega lähenemist. Kui korraldad massiürituse, kuhu tuleb kokku sada või rohkem osalejat, siis saad kujundada kaasamist toetavaid hoiakuid, kutsudes esinema näiteks noorte hulgas populaarset muusikat

tegeva mustanahalise artisti või mõne viipekeelt kõneleva põneva inimese. Suurtel üritustel ei ole Sinu kui korraldaja võimuses kontrollida ega suunata seda, kuidas osalejad pakutud kogemusi mõtestavad või kasutavad. Väiksemates gruppides saad tegeleda kaasamist soodustavate teemadega intensiivsemalt.

On ülimalt oluline, et mõistaksid noorsootöötajana, miks Sinu peamiseks tööriistaks ei saa olla juhus. Juhus ei allu Sinu kontrollile ja seepärast ei pruugi sellele lootma jäämine anda seni tõrjutud noorte kaasamisel soovitud tulemusi. Loomulikult tuleb kasuks, kui oskad juhust sobivalt ära kasutada, kuid professionaalina pead planeerima kaasamist teadlikult.

Arenda ennast pidevalt, sest kaasamistökete märkamiseks ja kõrvaldamiseks pead teadma, mida jälgida ning kuidas sotsiaalseid protsesse sobivate meetodite ja tehnikatega soovitud suunas mõjutada. Täienda oma ettevalmistust tööks erineva taustaga noortega ning õpi ja lihvi suhtlemis-, nõustamis- ja grupiprotsesside juhtimise oskusi. Planeeri kaasamist süsteemselt oma meeskonna igapäevastesse tegevustesse, kuni sellest saab Sinu töö igapäevane lähtekoht. Nii kujuneb Sinust kaasav noorsootöötaja, kelle tegevuste tulemusena tajuvad noored end väärtuslikuna.

Kasutatud kirjandus

- » Bachmann, T., Maruste, R. (2003). *Psühholoogia alused*. Tallinn: Kirjastus Ilo
- » Barkai, A. R., Rappaport, N. (2011). *A Psychiatric Perspective on Narratives of self-Reflection in Resilient Adolescents*. – *Adolescent Psychiatry*, nr 1, lk 46–54. http://www.benthamdirect.org/pages/b_viewarticle.php?articleID=3164572
- » Hayes, N. (2002). *Sotsiaal-psühholoogia alused*. Tallinn: Külim
- » Istance, D., Dumont, H. (2010). Chapter 13. *Future directions for learning environments in the 21th century*. – Raamatus Dumont, H., Istance, D., Benavides, F. (toim) *The Nature of Learning: using research to inspire practice*, lk 317–337. OECD. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oeed/education/the-nature-of-learning_9789264086487-en
- » Krull, E. (2001). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- » Kuurme, K. (2009). *Identiteedi motiivid noorukieas. Magistriprojekt koolipsühholoogias*. Tartu: Tartu Ülikool. <http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/10132/Kuurmekristi.pdf;jsessionid=410DFE9F2E9B793371F8AD8108FE15A4?sequence=1>
- » Oyserman, D., Destin, M. (2011). *Identity-based motivation: Implications for intervention*. Autori käsikiri. Publitseeritud *Couns Psychol*. 2010, nr 38, (7), lk 1001–1043. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3079278/?tool=pmcentrez>
- » Valk, A. (2003). *Identiteet*. – Raamatus Allik, J., Realo, A., Konstabel, K. (toim) *Isiksusepsühholoogia*, lk 227–252. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

«MITMEKESISUS ON
VAIELDAMATU TÕSIASI,
SEE, KAS SEE ÄRRITAB
INIMESI VÕI LISAB NENDE
ELULE VÜRTSI, ON MEIE
AJA FUNDAMENTAALSEMAID
PSÜHHOLOOGILISI,
SOTSIAALSEID, KULTUURILISI
JA POLIITILISI KÜSIMUSI.»

John W. Berry,
Kanada kultuuripsühholoog, 1997

KAASAV NOORSOOTÖÖ ERINEVATE SIHTGRUPPIDEGA – JUHISED IGAPÄEVASEKS TÖÖKS

Autor: Kristi Jüristo

Järgnev peatükk keskendub gruppidele, kelle kaasamine ja osaluse suurendamine nõuab noorsootõtajalt oma lähenemiste, tegevuste ja/või nii vaimse kui ka füüsilise keskkonna ümber kujundamist. Tegevuste kohandamise võti on kindlaks teha erinevad vajadused. Mille alusel aga noorte tõrjutuse põhjuseid ja sellest tulenevalt vajadusi kaardistada?

Igasugune käsiraamat on paratamatult piiratud lehekülgede arvuga, nõnda tuleb teha keeruline valik noori mõjutavate takistuste, põhjuste, eripärade ja olukordade vahel, mida siin käsitleda.

Oleme valinud põhjalikumaks analüüsiks sihtgruppid, keda Eesti noorsootõtajad esmajoonel määratlevad erivajadustega või vähemate võimalustega noorteks, kuid kelle kaasamist noorsootöösse kirjeldav põhjalikum materjal puudub, ehk **puudega ja terviseprobleemidega noored ning teise grupina riskioludes elavad noored**.

Lisaks keskendumise teemadele, mis muutuvad seoses ühiskonna arengu ja üldiste globaalsete mõjutustega Eesti noorsootöös aina aktuaalsemaks. Nõnda oleme lähema vaatluse alla võtnud **erineva seksuaalse orientatsiooni, religioosse kuuluvuse või kultuuri/etnilise taustaga noored**. Nii mõneski aspektis on tege- mist noorsootöös nähtamatute gruppide või teemadega. Kipume tegema näo, et teistsuguse religioosse kuuluvuse,

seksuaalse orientatsiooni või kultuuri/etnilise taustaga noored on küll olemas, aga nad on kuskil omaette, ära, ja seepärast ei pea me seda teemat enda töös läbi mõtlema või ka eraldi käsitlema. See osa noore identiteedist pole lihtsalt oluline, arvame tihtipeale ja „paneme ühe silma kinni”. Ometi räägime mainimisväärselt suurest hulgast noortest, kelle mured, rõõmud, eneseotsingud, identiteediküsimused on täpselt samasugused nagu igal teisel, ja neisse tuleks suhtuda toetavalt, austavalt ning sallivalt. Noorsootöös tähendab see aga ennekõike seda, et me ei peaks neid noori jätma ilma võimalusest enda identiteeti tervikuna turvalises keskkonnas otsida ja leida ning kindlustundest, et tema kaaslased võtavad teda niisugusena nagu ta on, ilma, et ta peaks kas või osa enda identiteedist varjama või maha salgama.

Gruppide määratluse eesmärk ei ole noori sildistada, vaid välja tuua grupi kaardistusel ja kirjeldusel laiemat üldistatust ning universaalsema tegevuskava planeerimist toetavad aspektid. Kindlasti aga ei tähenda see, et noored, kes teatud karakteristiku alusel ühte või teise gruppi kuuluvad, seega ka homogeense grupi moodustaksid. Pigem aitavad suunised noorsootõtajal enda töökonteksti laiemalt läbi mõelda ja võimalusel seda avatumaks/kaasavamaks muuta. Selge on aga see, et noortega töötades peab alati lähtealuseks jääma noore isiksusest tulenev eripära.

Iga grupi puhul on välja toodud olulised lähtekohad ja põhimõtted tööks sihtgrupiga ning praktilised soovitused noorte kaasamiseks. Lisaks tutvustatakse kolme erinevat hariduslikku tegevust või meetodit, mille abil saab soodustada noorte omavahelist mõistmist ja koostööd või mis on abiks noorsootöötaja refleksioonis. Soovituste ja meetodite esitamise eesmärk ei ole anda lugejale

lõplikku juhiste nimekirja, kuidas täpselt ühe või teise noorega käituda, vaid anda teema kohta algteadmised ja julgustada nende toel enda tööd planeerima.

Peatüki lõpust leiad soovitusi tööks gruppidega, kelle põhjalik käsitlemine ei olnud käsiraamatu piiratud mahu tõttu võimalik, ning viited edasiseks lugemiseks.

Puudega ja terviseprobleemidega noorte kaasamine noorsootöösse

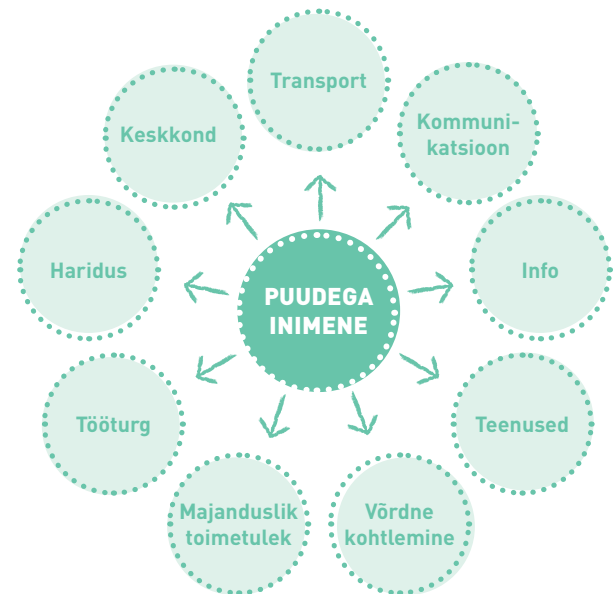
Autor: Anneli Habicht

PUUDEGA NOOR – KES JA KUS TA NOORSOOTÖÖ KONTEKSTIS ON

Vähemate võimalustega noorteks loetakse ka noori, kes on eakaaslastega võrreldes kehvemas olukorras, kuna on sunnitud toime tulema puude või terviseprobleemidega (Sotsiaalne kaasatus, 2003: 9). Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduses käsitletakse **puuet** kui inimese anatoomilise, füsioloogilise või psüühilise struktuuri või funktsiooni kaotust või kõrvalekallet, mis koostoimes erinevate suhtumuslike ja keskkondlike takistustega tõkestab ühiskonnaelus osalemist teistega võrdsetel alustel. Puudega noori, kelle haridustee (ka mitteformaalne, mida veab noorsootöö vedur) jääb eakaaslastest ühekülgsemaks või lühemaks, ohustab ühiskonnas tõrjutiiks kujunemine.

Kaasava ühiskonna kujundamise olulisust aitab mõista Mark Oliveri 1981. aastal loodud puude sotsiaalne mudel (vt joonis 1), mis asetab erinevalt meditsiinilisest käsitlusest fookuse puudega inimese piiratud funktsioneerimisvõime asemel takistustele, mida põhjustavad ümbritsev keskkond ning kultuuriruum. Takistustele lähenetakse terviklikult, koondades puuduliku ligipääsu haridusele, infole, ehitistele, suhtlemisele, transpordile, teenustele ja puuetega inimeste negatiivse meediakujundi ning neile osutatava abi mittevastavuse tegelikele vajadustele. Brewsteri (2004: 47) järgi võib sotsiaalsest

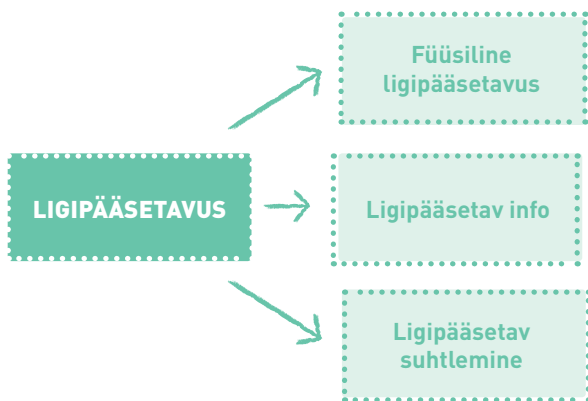
mudelist tulenevalt sama inimene olla erinevas keskkonnas erineva puudega. Puude sotsiaalne mudel sobib raamistama puudega noori kaasavat noorsootööd, sest julgustab Sind olema leidlik tegevuste ja suhtlemise kohandamisel, mitte liialt probleemidele keskendumata.

Joonis 1. Puude sotsiaalne mudel (Oliver, 1981).

«PUUETEGA NOORTE KAASAMINE ON SAMA LIHTNE VÕI KEERULINE KUI PUUETETA NOORTE KAASAMINE, SEST ME RÄÄGIME TEGELIKULT SAMAST ASJAST – NOORTE KAASAMISEST NOORSOOTÖSSE.»

Jüri Lehtmets,
üliõpilane

Joonis 2. Ligipääsetavuse komponendid

Erivajadus on laiem mõiste kui puue, sest kõigi erivajaduste põhjus pole puue. Käesolevas peatükis on **erivajadustega noorena** käsitletud noort, kelle puudest või tervislikust seisundist tulenevalt on vaja teha kohandusi noorsootöö sisus (individuaalne lähenemine) ja/või -keskkonnas (töövahendid, meetodid, ruumid jne).

Kohandamine tähendab muudatuste tegemist keskkonnas, tegevustes (sh ajakavas) ja suhtlemises nii, et osaleda saaksid kõik soovijad. Kohandamisel lähtutakse (eri-)vajadustest, ligipääsetavusest, kasutajasõbralikkusest ja otstarbekusest (<http://abivahendikeskus.astangu.ee>).

Ligipääsetavuse (juurdepääsetavus) komponendid on toodud joonisel 2. Füüsiline ligipääsetavus hõlmab transporti, parkimist, läbipääsu ustest ja koridoridest ning liikumisvabadust ruumides ja korruste vahel, inva-WC-d, sobivat mööblit (nt et ratastoolil istudes saaks kasutada lauda), valgustust, suunaviitasid, kontrastselt märgistatud trepiääri, materjalide paiknemist haardeulatuses. Info ja suhtlemine, sh veebis on ligipääsetavad, kui need on kõigile soovijatele sobivas vormis – suuline info on dubleeritud kirjalikult ja vastupidi; intellektipuudega inimestele on kättesaadav lihtsustatud tekst (Füüsilise või sensoorse..., 2003).

Universaalne disain ehk **kaasav disain** tähendab kaupade, füüsiliste ja virtuaalsete keskkondade, hoonete ja teenuste disaini, mille tulemus on kohandusteta kasutatav, ligipääsetav ja arusaadav nii paljudele inimestele kui võimalik ja mõistlik (Kõiki kaasava..., 2012: 11). Noorsootöö universaalsus võiks seeläbi tähendada tegevuste planeerimist ja läbiviimist nii, et need sobiksid võimalikult paljudele erinevate vajaduste ja võimetega noortele.

Meenuta, millal ja mismoodi oled ise olnud erivajadustega (nt peale traumata, lapsekärguga, võõras linnas ilma kaardita). Analüüsi olukorda: milliseid takistusi kogesid liikumisel, suhtlemisel ja infovahetusel? Meenuta ja pane kirja, milliseid tundeid kogesid, kuidas hankisid abi?

Pole teada, kui palju puudega noori osaleb noorsootöös. Sotsiaalkindlustusameti andmetel oli 01.01.12 puude aste määratud 3,3%-le alla 24-aastastest inimestest ehk 12 788 lapsele ja noorele. Kümnendik neist on sügava, pooled raske ja ülejäänud keskmise puudeastmega. Puudega inimeste arv suureneb erinevatel põhjustel pidevalt.

Samas tuleb arvestada, et kõik puudega inimesed ei kajastu statistikas, kuna neile pole puuet ametlikult määratud (nt vanemad pole soovinud lapsele puuet määrata) (Tiirik, 2012). Infomaterjalis Karjääriinfo erivajadusega noorele (2009) on toodud, et 17% üldhariduse omandajatest on hariduslike erivajadustega⁶, neist omakorda viiendik õpib erikoolis. Sellele osale noortest võib noorsootöö olla ainuke võimalus suhelda puudeta eakaaslastega.

Kuigi Riigikogu ratifitseeris 21.03.12 ÜRO Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ning puudega inimeste

võrdne kohtlemine on juriidiliselt sätestatud, esineb siiski kitsaskohti seaduste rakendamisel, mistõttu puudega inimesed kogevad takistusi ja raskusi igapäevaeluga toimetulekul. Näiteks Eesti laste ja perede arengukava 2012–2020 hindab füüsiliselt ligipääsetavaks vaid 26% noortekeskustest ja 22% huvikeskustest.

Lisaks füüsilistele tõketele on puudega inimeste jaoks sageli ületamatuteks takistusteks teiste inimeste suhtumine. 2009. aastal läbiviidud uuring näitab, et õpilased soovisid kõige vähem suhelda ja tegutseda koos erivajadustega eakaaslastega (Valdmaa, 2010: 12). Kuigi võiks eeldada vastupidist, näitavad uuringud, et kõige paremini võetakse koolis vastu raske puudega eakaaslast, sest nende ebaadekvaatset käitumist seostatakse tervisehäirega. Mida kergem on puue ja mida rohkem noor teistega sarnaneb, seda vähem erinevust aktsepteeritakse. Just kergemate arenguprobleemidega (nt psüühikahäired) ja normintellektiga tavalise põhikooli lõpetanutel on raske ühiskonda sulanduda. (Minu eriline laps, 2012: 73).

Puudega noored on Eesti noorsootöö kontekstis mõneti ebaselgelt positsioneeritud sihtgrupp, sest vastupidi tavaarusaamale ei kuulu nad kõik erinoorsootöö valdkonda⁷. Samas ei käsitleta puudega noori praktikas ka põhisihtrupina ning nii on juhtunud, et puudega noorte kaasamine polegi justkui kellegi ülesanne.

⁶ Lisaks puudest tingitud erivajadustele hõlmab HEV mõiste täna ka näiteks kakskeelsete perede lapsi ning eriaidandekaid. Edasise suundumusena sõnastab Haridus- ja Teadusministeerium HEV õpilaste jagamise kaheks, eristades puudest tingitud erivajadustega õpilased ülejäänutest (Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse kontseptsioon 2012).

⁷ Erinoorsootöö on „riskioludes elavatele ja/või probleemkäitumisega noortele arengueelduste loomine noorte võimete ja oskuste aktiveerimise ning motivatsiooni suurendamise kaudu“ (Noorsootöö strateegia 2006–2013: 26).

TEEMA ON OLULINE JA VALUS

Sven Kõllametsa, kes on TTÜ erivajadustega üliõpilaste nõustaja, sõnul satuvad puudega noored sageli nõiaringi. Areneda ja õppida saab ainult suhtlemise kaudu. Selleks, et suhelda, peab omama jõudu ja eneseusku. Et leida jõudu ja uskuda endasse, peab aga suhtlema. Noorsootööasutused pole vastavalt kohandatud, sest neis käib vähe puudega noori. Rohkem ei käida seepärast, et asutused pole kohandatud. Puudega noore vanemad pole näinud iseseisvumist, lapsed pole kogunud, et ka ise on võimalik hakkama saada. Kui puudega noored pole nähtavad, siis pole nähtavad ka nende probleemid.

Kuidas sina noorsootöötajana saaksid nõiaringi katkemisele kaasa aidata?

Puuetega noorte kaasamine noorsootöö tegevustesse peaks olema noorsootöö loomulik osa. Noorsootöötajana on sul erakordne võimalus suunata ühiskonna arenguid pakkudes noortele mitteformaalse õppimise võimalusi, märgates ja toetades iga noore eeldusi ja huvisid ning luues turvalist keskkonda noore identiteedi ja väärtuste kujunemiseks. Nii nagu eelnevates peatükkides on välja toodud, tähendab puudega noorte kaasamine noorsootöösse ühistegutsemist koos puudeta noortega, mitte eraldi tegevusi kummalegi rühmale. Kaasava noorsootöö keskmes on protsess (tegevused, noorte koostöö) mitte progress (tulemuste saavutamise tähtsajad ja kvaliteet) – nõnda võivad kaasamisest ka teised noored avarama maailmapildi ning sallivamate hoiakute näol. Sina ise saad rikkamaks kogemuse võrra, mis õpetab Sind toime tulema ja kohanema uute olukordadega. Võimalik, et ka Sinu väärtussüsteem teeb läbi positiivse uuenemise.

Ometi on mõistetav, et võid puudega noortega kokku puutudes kogeda hirme, mis võivad avalduda mitmel

viisil. Võid tunda haletsust ja kurbust, kui näed, et noor vajab igapäevastes toimingutes abi või võtavad need tegevused väga palju aega. Võid ärritada ning tunda vastupandamatut soovi sekkuda, kui puudega noor soovib ise tennisepaelu kinni siduda, kulutades pikki minuteid. Sa võid karta, et „pillad“ liikumispuudega noore teda abistades kogemata maha. Võid muretseda, et ütled puudega noore kuulates midagi sobimatut. Ühesõnaga – sul on hirm, et võid teha miljon viga ja seeläbi puudega noort või teie tekkinud suhtlust kahjustada. Samas võib olla oled sa juba puudega noori igasuguse hirmuta kaasanud, ise seda teadmata, sest mitmed puuded on „nähtamatud“ (nt astma, diabeet, epilepsia) ega nõua kohandusi.

Noortemonitor 2009 ütleb, et noorte parem tundmine on noorsootöö alustalasisid, mõjutades oluliselt Sinu igapäevatööd ja otsuseid. Puude või terviseprobleemi-

dega noorte kaasamine noorsootöösse tähendab, et õpid neid tundma terviklikult, mitte ainult selle kaudu, kuidas nendega käituda, suhelda ning kuidas neid toetada. Erivajaduste tundmaõppimine on oluline, kuid ära unusta, et need on siiski vaid ERIVajadused, mis järgnevad põhivajadustele. Sageli jäädakse suheldes kinni noore kõige eristavasse omadusse (mida puue tihti on), proovi Sina sellest kohast edasi liikuda.

Milline on hea tulemus kaasava noorsootöö kontekstis? Loo vähemalt kolm tähendust antud mõistele, lähtudes noorsootöötaja, puudega noore ja puudeta noore vaatenurgast.

PUUDEGA INIMESTEGA SEOTUD MÜÜDID *VERSUS* TEGELIKKUS

Järgnevalt valik väärarusaamu puudega inimestest ning vastavad peegeldused tegelikkusest.

- » **Puudega inimesed on kõik ühesugused!** Puudega inimesed erinevad üksteisest – nagu me kõik. Leidub tolerantseid ja sallimatuid, optimiste ja pessimiste, hästi ja mitte nii hästi toimetulevaid.
- » **Puudega inimese tunned kaugelt ära!** Tegelikult on puue nähtav vaid osal juhtudest, Sa ei saa nähtu põhjal anda hinnangut puude ulatuse ega iseloomu kohta.
- » **Puudega lapsed sünnivad üldjuhul puuetega vanematega!** Sageli kasvavad puudega lapsed koos puudeta õdede-vendadega just tervete vanematega peredes.
- » **Puudega inimesi on vähe, seetõttu on liigne luksus kohandada keskkonda just nende jaoks!** Sotsiaalministeeriumi andmetel on Eesti elanikkonnast puudega inimesi umbes 10% ning nende osakaal kasvab. Keskkonnakohanduste abil muutub meie kõigi elu mugavamaks, tervislikumaks ja kvaliteetsemaks (Kõiki kaasava..., 2012: 6).
- » **Füüsiline ligipääsetavus hoonetele on juba loodud, sellega on „töö tehtud“.** Rajatud kaldteed tekitavad illusiooni, et liikumispuudega inimene

pääseb kõikjale. <http://invainfo.liikumisvabadus.ee> andmetel on osaliselt ligipääsmatut avalikku ruumi ohtralt. Kurvalt palju on ka näiteid kasutuskõlbmatutest (vale kalle või kattematerjal, ebasobivad käsipuud) rampidest, invatualettidest jne.

- » **Koera koht on õues – pimedajahtkoer jäägu ukse taha!** Nägemispuudega inimese jahtkoer asendab silmi ning võib koos peremehega siseneda kõikjale. Oleks ju kummaline kui prillikandjatelt korjataks kinno või restorani sisenedes prillid ära.
- » **Vaimupuue ja vaimuhaigus – mis seal vahet!?** Neid kahte ei tohi segi ajada! Vaimupuue on tavaliselt kaasasündinud seisund. Vaimuhaigus tekib reeglina elu jooksul ning on enamasti ravitav.
- » **Vaimupuudega inimesed on agressiivsed.** Enamik vaimupuudega inimestest ei kujuta endale ega ümbritsevatele ohtu.

Kas tundsid ära mõne levinud arusaama? Milliseid kaasamist takistavaid müüte puuetega inimeste kohta oled kohanud enda töövaldkonnas?

PUUETE JA TERVISEPROBLEEMIDE OLEMUS JA AVALDUMINE ERIVAJADUSTENA. PRAKTILISED SOOVITUSED EHK MIDA SILMAS PIDADA KUI KAASAD PUUDEGA NOORI

Puute liigitamisel on lähtunud Sotsiaalkindlustusameti kasutatavast jaotusest: liikumispuue, nägemispuue, kuulmispuue, intellektipuue, kõnepuue, liitpuue ja muu puue (haiguslikud seisundid). Puue võib sõltumata liigist olla keskmine, raske või sügav ning raskusastme tuvastamisel lähtutakse kuni 16-aastaste puhul kõrvalabi ja juhendamise vajadusest, üle 16-aastastel aga tegutsemis- ja ühiskonnaelus osalemise piirangutest (Puude raskusastme..., 2012).⁸ Kõrvalolev tabel annab ülevaate 7–17-aastaste puudega noorte puudeliikide esinemise sagedusest.

Tänases Eestis on jäetud lapsevanema otsustada, kas ja kuidas ta teavitab noorsootöötajat noore puudest. Sinul noorsootöötajana ei ole vaja teada lapse täpset diagnoosi, kuid sa vajad infot noore erivajadustest, kui neid on, ja puudega noore vanem on siinkohal sinu olulisim koostööpartner. Teavet hankides ja analüüsides ära aseta rõhku sellele, mida noor ei suuda, vaid tema olemasolevatele võimetele ja huvidele.

Väärtuslikeks koostööpartneriteks nii noortega kontakti leidmisel kui nende asjakohasel kaasamisel on Sinu jaoks erinevad tugivõrgustiku liikmed, kes juba noorele toeks ja abiks on (nt KOV sotsiaaltöötaja, õpetaja, sotsiaalpedagoog, tegevusjuhendaja, tugiisik ja ülejäänud rehabilitatsioonimeeskonna liikmed).

Tabel 1. Kehtiva puude raskusastmega isikute arv puude liigi ja vanuse järgi, märts 2012

(allikas: Sotsiaalkindlustusamet)

PUUDE LIIK	7–15 a	16–17 a	KOKKU
Psüühikahäire *	754	173	927
Vaimupuue	247	95	342
Keele- ja kõnepuue	78	2	80
Kuulmispuue	165	24	189
Nägemispuue	124	18	142
Liikumispuue	592	74	666
Liitpuue*	1376	206	1582
Muu puue	2287	137	2424
KOKKU	5623	729	6352

* Puude liik psüühikahäire sisaldab vaimupuuet kuni 2008. a oktoobrini, k.a tehtud otsustes, muu puue sisaldab liitpuuet kuni 2007. aastani tehtud otsustes.

⁸ Näiteks 13-aastane, kes vajab puude tõttu abi ja juhendamist vähemalt kord nädalas, on keskmise, aga tema eakaaslane, kes vajab 24 tundi ööpäevas pidevat abi, juhendamist või järelevalvet, sügava puudega. Täiskasvanu on sügava puudega, kui tema igapäevane tegutsemine või ühiskonnas osalemine on täielikult takistatud; raske puudega, kui tegutsemine ja osalemine on piiratud; ning keskmise puudega, kui nendes aspektides esineb raskusi.

Üldisi nõuandeid puudest tingitud erivajadustega noorte kaasamiseks on üsna keeruline anda, sest isegi sama puudeliigiga noored on väga erinevad nii tegeliku käitumise kui ka abivajaduse poolest. Käsitle järgnevaid näpunäiteid kui kaasamise kontuurkaarti, kuhu saad täpsemad teerajad juba ise joonistada, vastavalt noore individuaalsetele vajadustele.

» **Noorsootöö olemus on loov, kaasav ja mitteformaalne.** Noorsootöötaja ei pea puudega noorte kaasamiseks olema arst ega eripedagoog, piisab algteadmistest ja huvist. Füüsilise keskkonna kohandamine maksab, hoiakute muutmine on tahte ja teadmiste küsimus!

» **Teadvusta endale, et kui noored puutuvad esimest korda kokku puudega eakaaslas(t)ega, jälgivad ja järgivad nad Sinu käitumismustreid kui ainukest näidet.** Seetõttu on oluline, et mõtled esmalt, millised on Sinu enda hoiakud puudega noorte suhtes ning kuidas need võivad Sinu suhtumisest või käitumisest väljenduda.

» **Erivajadustega noor on eelkõige noor.** Tal on samad vajadused, mis teistel noortel ja alles seejärel erivajadused.

» **Lähene personaalselt** (ka siis, kui sul on juba kogemusi sama puudeliigiga noortega), küsi personaalses vestluses noorelt, milliseid kohandusi ta vajab. Puudega noored ei ole üks suur sarnaste omadustega sihtrühm.

» **Arvesta, et midagi võib jääda saladuseks** – mõnikord ei soovi noored oma erivajadustest rääkida, vaid võtavad riski tulla toime teistega võrdsetl.

» **Puue on seisund, mitte haigus,** kuid erivajadus võib olla ka ajutine (nt võib uus abivahend või tõhus ravi tagada parema toimetuleku).

» **Kaasava ürituse reklaamis avalda info ligipääsetavuse kohta (nt piktogrammidega) ja kontaktid, kust noor saab täiendavat infot.** Kui tood eraldi välja, et üritus on „kaasav“, „lõimiv“ või sinna on oodatud ka puudega noored, võib juhtuda, et puudega noored ei osale, sest tunnevad, et neid on sildistatud ja juba ette teistest eristavalt koheldud.

» **Erivajadustega noorega tegelemine, sh vahe- maade läbimine (nt tegevuselt lõunasöögile) võib võtta rohkem aega.** Arvesta sellega ajakava koostades.

» **Ära tee puudega noorte kaasamisest tseremooniat,** aga vajadusel kasuta julgelt sõnu „erivajadustega“, „ratastoolikas“, „ratastoolikasutaja“, „liikumisprobleemidega“, „vaegkuulja“, „vaegnägija“. Väljend „invalid“ ei ole heakõlaline⁹, samuti võib sõna „haige“ tekitada ebakõla, sest puuet ei saa ravida. Ka väljendit „puudeline“ on parem vältida. Kasuta suhtlemisel (ka siis kui noor pole läheduses) noore nime, mitte diagnoosi (nt „autist“ või „Down“). Vajadusel lisa täpsustus, nt „Neiu, kellel on Down'i sündroom“.

⁹ Kui seda sõna vaadata ingliskeelsena, siis *invalid* tähendab väärtusetu.

» Teiste noorte teavitamiseks kasuta sedasama infot, mida praegu loed, nooremale vanuseastmele lihtsustatult: „Inimesi, kellel on suuremad vajadused ravi, õpetamise või muu erilise lähenemise järele, võime kutsuda erivajadustega inimesteks. See on nii, sest osa nende ajust või kehast töötab teisiti kui enamikul inimestel. Neil võib olla probleeme käitumise või õppimisega ja igapäevatoimetused võivad võtta kauem aega. Puue ei ole nakkav.”

» Erivajadustega noore saatja (tugiisik, viipekeele tõlk) on noore assistent, mitte vastupidi. Suhtle otse noorega, mitte saatjaga.

» Puue ei võta noorelt vastutust. Reeglid ja kokkulepped kehtivad kõigile.

(Minu eriline laps, 2012: 92; <http://salto-youth.net>, 2012; Tiirik, 2012).

IGAL LAPSEL JA KA
VASTUTAJAL PEAB OLEME
NIMI JA NÄGU...

Konkreetsest puudeliigist tulenevad soovitused, millega arvestada noorte kaasamisel.

Füüsiline puue laiemalt viitab takistatud liikumis-, haarde-, tasakaalu- ja vastupidavusvõimele või tavatule kasvule (Füüsilise või sensoorse..., 2003). **Liikumispuue** võib olla erineva ulatuse ja iseloomuga. Liikumine on aeganõudev, takistuseks pikad distantsid, astmed, kitsad uksed ja liikumisteed, libedus ning kohandamata transpordivahendid. Sageli kasutatakse tavalise või elektrilise ratastooli, kõnniraami või kõnnitugede abi.

Suurima rühma moodustavad sünnieelselt, -aegselt või -järgselt tekkinud ajukahjustusega (PCI) lapsed ja noored. Samuti liikumispuudega laste hulka kuuluvatel seljaajusongaga noortel on kahjustatud mootorika areng. Liikumispuue võib tekkida ka trauma või raske haiguse tagajärjel. Kaasasündinud lihashaigustega laste liikumispuue ei parane ajas, vaid pigem süveneb (Kaldoja, 2010: 48–49). Kui noorel on liitpuue, on just liikumispuue sageli üks komponentidest.

Liikumispuudega noore kaasamisel on sul hea silmas pidada järgnevat:

- » Ürituse kavandamisel mõtle, kuidas saad aidata transpordiga, mille puudumine võib kujuneda noore osalemise takistuseks. Projekti kirjutamisel arvesta invatranspordi maksumusega.
- » Liikumisabivahendi kasutaja seisukohalt on ratasool või küünarkargud noort liikuma aitav vahend, mitte liikumise piiraja.
- » Pole vaja hoida või liigutada vastava palveta noore ratastooli (kõnniraami), abivahend on nagu puudega

inimese kehaosa. Ärakeeratud käepidemed tähendavad, et toolisoliija saab ise hakkama.

- » Paku noorele võimalust valida ruumis koht, kust ta saab vajadusel iseseisvalt väljuda.
- » Võimalda ruum ja koht vahepeal pikali puhkamiseks – keegi ei suudaks terve päeva ühes asendis istuda.
- » Kui tegevus toimub jahedal hooajal õues, arvesta, et toolis istujal hakkab kiiremini külm kui liikujal.
- » Ratastooli lükates jälgi teekatet – ootamatu auk ja serv võib intertsist istuja toolist välja paisata. Pinnaseteel (muru, liiv, kruus) ja järsust kaldest alla abistamisel tõmba tooli selg ees.
- » Riputa visuaalsed materjalid seinale istuja silmade kõrgusele.
- » Ära patsuta või paita ratastoolikasutaja või lühikest kasvu noore pead olukorras, kus sa puudeta noorega nii ei käituks. Ära kasuta ratastoolis noort rühma asjade süleshoidjana.
- » Ära „raba“ tugikeppide kasutajat abivahendist ega käest, ta vajab neid tasakaalu hoidmiseks. Küünarkarkude kasutajal võib olla lihtsam kasutada treppi kui kaldteed.
- » Pole tarvidust ehmuda, kui noor tõuseb ratasoolist. Võimalik, et ta kasutab tooli vaid pikema teks distantsideks.

(Kõllamets, 2012; Lehtmets, 2011; Meelespea Liikumis-..., 2011; <http://salto-youth.net>, 2012)

Nägemispuue on tavaliselt kaasasündinud, aga võib kujuneda ka trauma või haiguse tagajärjel. Kooliealiste hulgas esineb umbes 2 nägemispuudega last 1000 lapse kohta (Kõiv, 2010: 57). Kahjustatud võivad olla nägemisteravus, vaateväli, kontrastitundlikkus, kohanemine eri valgustustingimustega, silmade koosnägemine (vt joonis 3). Nägemispuue takistab infovahetust ja -liikumist. Nägemispuudega inimesed jagunevad pimedateks ja vaegnägijateks umbes 1:1000-le. Nägemismeele abil saame kõige rohkem ja kõige kindlamat infot maailma ja endi kohta, lisaks esmasele info vastuvõtmisele on nägemismeelel ka teiste meelte kontrollifunktsioon¹⁰ (Tammemäe, 2011). Pime noor saab välismaailmast vähe stiimuleid ning seetõttu ka vähe õpikogemusi. Nägemispuudega võib kaasuda negatiivne minapilt, sotsiaalne tagasitõmbumine, oma võimete ebarealistlik hindamine, puudutamis-, ruumi-, vaikuse-, isolatsiooni- ja teiste inimeste kartus.

Nägemispuudega noorte kaasamisel toetab sind, kui:

- » tutvustad end suhtluse alguses ja nimetad noore poole pöördudes alati tema nime;
- » kõnetad noort tähelepanu võitmiseks, seejärel puudutad õlast või käsivarrest;
- » ütled talle alati, kui lahkud ta juurest;
- » dubleerid žestid ja pearaputused ning kirjalikud tekstid (päevakava, info tahvlil) suuliselt;

Hea nägemine

Lühinägelikkus

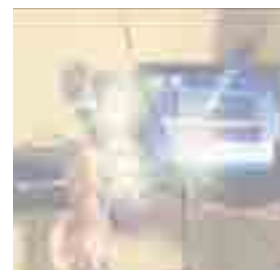
Lupjumine

Diabeedikahjustus

Tunnelnägemine

Kae

Joonis 3. Nägemispuude väljendumise vorme
Allikas: http://www.tiresias.org/about/publications/keeping_step/consumers.html

¹⁰ Kui sa kuuled müra kõrvaltoas, siis sa lähed ja vaatad, mis toimub. Kui keegi sind selja tagant puudutab, siis sa vaatad, kes see on.

- » teed noorele uues keskkonnas ringkäigu olulistest ruumides, et tal oleks mugavam iseseisvalt liikuda;
- » juhendad teda väljenditega „üleval paremal“, „kella kuue suunas“, mitte „seal“ ja „siin“. Trepil puhul ütled, kas astmed langevad või tõusevad;
- » pakud vaegnägijale istumiskoha, kus valgus langeb tagant ja ruumis toimuv on hästi nähtav;
- » ulatad talle liikumise hõlbustamiseks käe küünarnukist hoidmiseks, liigud ise pool sammu eespool ja juhid tähelepanu takistustele. Saates ütled „ma tulen sinuga“, mitte „ma viin sind“;
- » kirjutad tekstid suuremalt, selge fondi (Arial 14 või 16) ja reavahega 1,5;
- » kasutate teksti ja tausta vahel tugevat värvikontrast (parim on **kollane tekst mustal taustal**). Ära kasuta läikivat paberit ega pikki tekstiridasid;
- » kasutate käelise tegevuse juures erinevaid materjale ja tehnikaid, jätate lauale piisavalt ruumi ning hoiate töövahendeid alati samas kohas;
- » hoolitsed, et mööblit ei paigutata ruumis ümber¹¹ (või sellest informeeritakse vaegnägijat) ning juhtmed on paigutatud ohutult;
- » märgistate klaasüksed silmade kõrguselt kleepsuga, trepiastmed ja uksepiidad kontrastribaga;
- » paigutate ruumide tähistused ukse kõrvale silmade kohale kontrastses tekstis;

- » lepid muuseumi külastades eelnevalt kokku, et noor saaks eksponaatide kompida;
- » väldid juhtkoera puutumist, toitmist, temaga mängimist.

(Kõiv, 2010: 58–59; Meelespea..., 2011; <http://salto-youth.net>)

Kuulmispuudega inimeste hulgas on kaks rühma: vaegkuuljad (nürmikud) ja kurdid. Tinglikuks piiriks vaegkuulmise ja kurtuse vahel on 90 detsibelli (Kõiki kaasava..., 2012: 48). Detsibellide vastavusest heli tugevusele aitab Sul aru saada joonis lk 65. Igal aastal sünnib Eestis umbes 30 kuulmispuudega last, 90% neist kuuljate vanemate peres (Tammemäe, 2011). **Kuulmispuude** põhjused on pärilikkus, rasedus-, sünniaegsed ja sünnijärgsed kahjustavad tegurid, nakkushaiguste tüsistused. Kuulmispuude puhul on häiritud infovahetus ja suhtlemine. Püssi sõnul (2010: 42) kuulmispuudega laps lünklikult, võib talle öeldut valesti mõista, ise kinnitades, et kuulis kõike. Info vastuvõtmise võime sõltub väga palju keskkonnast – taustamürast, akustikast, kõneleja arvust ja vestluspartneri suu nähtavusest. Kuulmisabivahendid, mis siiski ei taasta kuulmist täielikult, on kuuldeaparaat, FM-aparaat, sisekõrva implantaat ning ruumi paigaldatav silmuskontuur. Abivahendid võimendavad ka taustahelisid, kuulmisega mitteharjunud kõrval on keeruline eristada olulist infot müra. Sul on hea teada, et kuulmisabivahendeid ei kasutata kogu aeg, sest need väsitavad noort. Viipekeel on igal keelel oma.

¹¹ Vaegnägijatele ja pimedatele on suureks ohuks seinale või mujale pea kõrgusele kinnitatud kapid, riulid vms, nt väliprügikastid laternapostide küljes.

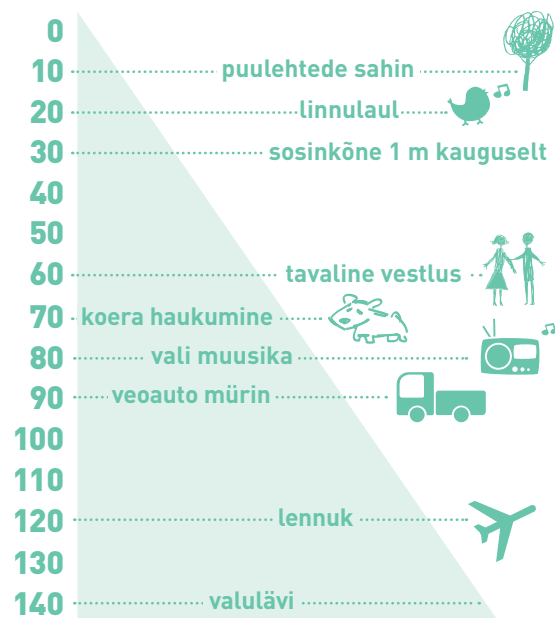
Kuulmispuudega noore kaasamisel on abiks, kui:

- » ruumis on piisavalt valgust ning kõneleja nägu on hästi näha;
- » räägid tavavaljusel, normaalses tempos ega pinguta miimikaga üle;
- » minimeerid (tausta)müra ja valid võimalusel vaipkattega ruumi;
- » pakud noorele võimalust muuta ruumis kohta (ka siis, kui teistel on ülesanne paigal püsida);
- » kasutate visuaalseid ja selgelt sõnastatud kirjalikke materjale, et dubleerida suulist teavet;
- » viipad või puudutad teda käest, et köita tähelepanu;
- » hoiad pliiatsi ja paberi igaks juhuks käepärast;
- » pakud noorele ööbimisega üritusel kohta vibratsioonivabasse tuppa (mitte võimla või diskosaali kõrvale).

(Püss, 2010: 44–46; <http://salto-youth.net>, 2012; Tammemäe, 2011).

Intellektipuue ehk **vaimupuue** (kognitiivne puue, õpiraskused) on lastel kõige sagedasem raske puude¹² põhjus. Vaimupuudega inimesi on elanikkonnast 1–4%, neist 87% on kerge vaimupuudega (Känd, 2010: 91). Regani ja Willatti (2010) järgi tingivad vaimupuuet erinevad põhjused (muutused ajus, ainevahetuses või kromosoomides, enneaegsus, keskkondlikud tegurid, alkohol), kuid koguni 30–50% juhtudel jääb põhjus teadmata.

¹² Vaimupuude raskusaste ei ole sama, mis puude raskusaste. Näiteks kerge vaimse arengu mahajäämusega isik liigitub keskmise raskusega puude gruppi (Minu eriline laps, 2012: 8).

Joonis 4. Näiteid müra vastavusest detsibellidele.

Vaimupuudega inimesed õpivad aeglasemalt ja vähem, on kergesti mõjutatavad ning nende abstraktne mõtlemine ning kujutlusvõime on piiratud. Paaveli (2001: 25) sõnul võib lisaks õpiraskustele olla häireid kõnes ja käitumises. Vaimupuudega noorele tuleb õpetada palju sedagi, mida puudeta noored on omandanud iseseisvalt, vaatluse, katse-eksituse või matkimise teel. Vaimupuue võib muuhulgas tähendada vähenenud uudishimu ehk nappi loomulikku õpimotivatsiooni. Seetõttu tuleb Sul neid

noori uute oskuste õpetamisel teistest oluliselt rohkem motiveerida, nt lõbustamise ja eriviisilise tunnustamise abil. Kuigi vaimupuudega noorte intellekt ei arene tava-kiirusel ja -moel, on noorte emotsionaalsed ja füüsilised vajadused sarnased ülejäänud noortega.

Pervasiivsete arenguhäirete (autismispektrihäired, autism) gruppi kuuluvad erinevad diagnoosid (nt Aspergeri sündroom), autistlike laste suhe ülejäänud lastesse kõigub 1:150 ning 1:1000 vahel. Ühe autistliku tüdruku kohta esineb 3–4 poissi (Minu eriline..., 2012: 20). Autism on ravimatu arenguhäire, mis avaldub raskustena põhi-

liselt kolmes valdkonnas: sotsiaalne suhtlus, sotsiaalne vastastikune mõjutamine ja sotsiaalne kujutlusvõime. Autism on spektrihäire, mis tähendab, et kuigi kõik autistlikud inimesed kogevad teatud määral samu probleeme, mõjutab häire neid eri viisil.

Üht ja ainsat kindlat autismi ja autismispektri häirete põhjust ei ole leitud. Autismiga kaasnevaid käitumuslikke muutusi võivad põhjustada geneetika, keskkond, neuroloogilised tegurid. Autismi ei ole võimalik ennetada, sünnieelselt diagnoosida ega medikamentidega ravida (Kuzemtšenko, 2010: 27; www.autism.ee).

Autistlikel noortel on raske suhelda ja saavutada silmsidet, nad on ülitundlikud valguse, puudutuste, helide ja/või temperatuuri suhtes. Nende käitumine ja mängud on omapärased ja stereotüüpsed ning kohanemine uute asjade või olukordadega keerukas. Seetõttu meeldib neile pidevalt mängida samu mängu, teha korduvaid liigutusi, korrata fraase või eelistada samalaadset toitu. Näiteks võib autismihäirega noor süüa vaid valgeid või üksnes külmi toiduaineid. Väljumine lemmiktegevusest ja rutiinist on autistlike noorte jaoks tõeline katsumus isegi välise toetuse abil, sest rutiin, tuttavad olukorrad ja inimesed tähendavad talle esmast turvatunnet ning kõik, mis on uus, tekitab suurt hirmu.

Vaimse arengu mahajäämust erinevas raskusastmes on leitud 50–89%-l autismihäirega lastest. Ka normintellekti korral võib mõni autistlik käitumisjoon väljenduda väga tugevalt. Kuigi autism ei tähenda alati vaimupuuet, on soovitusel kaasamiseks nende kahe rühma puhul üsna sarnased ning siinkohal üheskoos välja toodud.

Vaimupuudega ja/või autistliku noore kaasamisel on sulle toeks, kui

- ▶▶▶ aitad kujundada hoolivat keskkonda noorte grupis;
- ▶▶▶ suhtled eakohaselt ja otse, mitte teiste isikute kaudu, ja osutad abi, kui sinu abipakkumist aktsepteeritakse;
- ▶▶▶ esitad informatsiooni aeglaselt ja lühidalt, kasutad lihtsaid sõnu ja lauseid ning oled valmis öeldut kordama;
- ▶▶▶ puudutad noort vaid siis, kui talle see sobib;
- ▶▶▶ arvestad, et vaikes ja rahvavaeses kohas on tal lihtsam suhelda;

- ▶▶▶ oled järjepidev – rutiin, ühtsed reeglid ja nendest kinnipidamine on üliolulised;
- ▶▶▶ väljendad selgelt, mis hakkab toimuma (abiks on visuaalne ajakava), pakud päeva- ja tegevuskavades võimalikult palju rutiini ning selgitad muutusi mitu päeva ette;
- ▶▶▶ väldid kujundlikku kõnet ja kahemõttelisust;
- ▶▶▶ selgitad, kordad ja näitad ette vaimupuudega noorele, et enne kallistamist (ja üldse teise inimese puudutamist) küsitakse luba: „Kas ma tohin sind kallistada?“ Selgitad, et puudutada sobib vaid juhul, kui teine on nõus, ja küsid ka ise luba, enne kui noort puudutad;
- ▶▶▶ kindlustad noorele pideva järelevalve (ka tegevuste välisel ajal);
- ▶▶▶ püüad tagada, et noorega tegeleb üks ja sama inimene.

(Minu eriline laps, 2012; Kuzemtšenko, 2010; Känd, 2012).

Kõnepuue ehk raskused eneseväljendusel või kuulnud kõne mõistmisel võib olla põhjustatud bioloogilistest, kognitiivsetest ja sotsiaalsetest teguritest, nt kakskeel- susest. Kõnepuue võib tähendada liiga kiiret või aeglast kõnet, kogelust, häiritud hääldust, jõuetut või ragisevat häälet, täielikku või osalist kõnehalvatust, aga ka näiteks põrisevat „r“-i (Tammemäe, 2011).

Kõnepuudega noore kaasamisel on abi, kui:

- ▶▶▶ kaasad noort kõnelemisega seotud tegevustesse, kuid ei avalda survet rääkimiseks;
- ▶▶▶ ei katkesta noore kõnet, lased tal laused ise lõpetada;

- » kuulad, MIDA noor ütleb, mitte, KUIDAS ta ütleb. Toetad grupi liikmeid üksteise kuulamisel;
- » räägid aeglaselt ja rahulikult, teed jutus pause, ei esita palju küsimusi.

Liitpuue on enamasti kaasasündinud seisund, kus korraga esineb mitu puudeliiki, nt liikumis- ja vaimu- või liikumis- ja nägemispuue. Liitpuudega noored vajavad igapäevaseks toimetulekuks reeglina abistajat, kes on noore kaasamisel sinu parim koostööpartner ja infoallikas.

Enamlevinud **haiguslikud seisundid**, mis põhjustavad erivajadusi ning vahel ka puuet, on diabeet, astma, epilepsia, allergia, nahahaigused, reuma, südame- ja veresoonkonna haigused, traumaatilised ajukahjustused, halvaloomulised kasvaja, hemofiilia, leukeemia, vaimse tervise häired ehk psüühikahäired (mitte segi ajada vaimupuudega!)¹³.

Ühtseid nõuandeid haiguslike seisunditega noorte kaasamiseks ei ole, sest iga terviseprobleem kulgeb erinevalt ja põhjustab ka erinevaid vajadusi. Needki noored on eelkõige noored ning alles seejärel ajutiselt või alaliselt mõne haiguse põdejad. Tavaliselt väsivad nad eakaaslastest kiiremini ning mõned neist viibivad aeg-ajalt haigla- või kodusel ravil. Vaimse tervise häired (psüü-

hilised haigused¹⁴) tähendavad kiiret väsimist, tähelepanu hajumist, motivatsiooni langust ja suhtlemisraskusi. Järgnevalt fakte ja soovitusi mõne enam kohandusi ja teadmisi nõudva ning väärarusaamu tekitava haigusliku seisundiga noorte – epilepsia, aktiivsus- ja tähelepanuhäirega ning hüperaktiivsete – kaasamiseks.

Epilepsia on krooniline närvihaigus, mida iseloomustavad korduvad krambihood. Osade vormide puhul annab ravi häid tulemusi ning epilepsiaga noor saab elada samsugust elu nagu eakaaslased. Talvik ja Maiste toovad välja (2010: 38–39), et tavaliselt on epilepsiaga noor vaimselt sama võimekas kui ülejäänud.

Kui noorsootöös osaleb epilepsiaga noor, on sul vaja:

- » jälgida, et noor ennast krambi ajal ei vigastaks (vabasta kaelus, ära takista liigutusi, keera noor võimalusel külili ja hoia tema pead käte vahel);
- » kutsuda kiirabi, kui hoog kestab üle 5 minuti;
- » hoolitseda, et noor läheks ujuma vaid saatjaga.

Aktiivsus- ja tähelepanuhäire (ATH) ning **hüperaktiivsus** on nn tänapäeva probleemid ja neid aetakse tihti omavahel segi, aga ka autisimiga. Sul on oluline meeles pidada, et iga halvasti käituv noor ei ole hüperaktiivne. ATH üksikuid sümptomeid esineb üle 10% lastest, diagnostilised kriteeriumid on täidetud 2–5%-l.

¹³ Maailma Terviseorganisatsiooni määratluse kohaselt kirjeldab psüühikahäiret kombinatsioon mittekohastest mõtetest, tunnetest ja suhetest. Mittekohaste all mõistetakse mõtteid või käitumisi, mis tekitavad noorele probleeme ja/või ei võimalda tal elada rahuldust pakkuvat elu.

¹⁴ Nt depressioon, skisofreenia, bipolaarne häire, buliimia, anoreksia, ortoreksia (sõltuvuseni arenenud kinnisidee toituda tervislikult).

VÕRDLUSEKS:

hüperaktiivne noor:	ATH-ga noor:
ei püsi paigal, keerutab	ei märka detaile
ei istu, lahkub kohalt	kaldub ülesannetest
tormab ringi, ronib	ei kuule, mida öeldi
ei tööta ega mängi tasa	ei saa aru juhtnöördest
on pidavas tegutsemises	ei organiseeri oma tööd
räägib palju ja sageli	väldib vaimseid pingutusi
vastab enne kui vaja	kaotab sageli oma asju
ei oota oma järjekorda	katkestab töö alalõpmata
sekkub teiste vestlusse	unustab palju

(Tammemäe, 2011).

Hüperaktiivsete ja ATH-ga noorte kaasamisel on sulle abiks:

- » rahulik järjekindlus ja kindel päevakava (stabiilsed reeglid, harjumuspärased tegevused kindlatel aegadel);
- » teavitus ettetulevatest muutustest;
- » minimaalsed ja planeeritud kontaktid külalistega, stressirohkete sündmuste ja olukordade minimeerimine (reisimine, võistlusmängud);
- » mõõdukus teleri vaatamisel ja arvutimängudes;
- » rohkelt käelist ja kehalist tegevust, rahulik muusika, muinasjutud ja luuletused;
- » planeeritud tegevuste korral piisava vaheldusvõimaluse pakkumine.

Kasulikud lingid

- » Koostööpartnerite leidmiseks: Eesti Puuetega Koda (<http://www.epikoda.ee/>), piirkondlikud puuetega inimeste organisatsioonid, kohalike omavalitsuste sotsiaalosakonnad (puudega noortele info edastamiseks).
- » Viipekeeletõlgi tellimiseks: <http://www.viipekeeletolgid.ee/et>
- » Invatranspordi tellimiseks küsi infot kohalikust (liikumise) puuetega inimeste ühingust.
- » Sümbolid ja märgid visuaalseks kommunikatsiooniks: <http://www.aiga.org/symbol-signs/>
- » Ligipääsetavus – kasutajatest lähtuv veeb. (2011). [Juhendmaterjal]. Tallinn: Trinidad Consulting OÜ. <http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/03/Ligipääsetavus-kasutajatest-lähtuv-veeb.pdf> (10.07.2012)
- » *Heade praktikate kogumik*. (2012). Käsiraamat sotsiaal- ja haridustöötajatele, kuidas kaasata puudega inimesi. Tallinn: Eesti Puuetega Inimeste Koda. http://www.epikoda.ee/wp-content/uploads/2012/03/Heade_praktikate_kogumikEPIK2012.pdf (10.07.2012)

- » *No Barriers No Borders – Mixed-Ability Projects.* (2008). SALTO-Inclusion sarja käsiraamat puudega noorte kaasamisest. ingliskeelne versioon: <http://www.salto-youth.net/downloads/4-17-913/NoBarriersNoBorders.pdf>; venekeelne versioon: <http://www.salto-youth.net/downloads/4-17-1527/NoBarriersNoBordersRU.pdf>
- » Noortekeskuste füüsilise ligipääsetavuse osaline kaardistus <http://liikumisvabadus.invainfo.ee/?go=objekt&cid=28>
- » *Meie lapsed. Teatmik puudega laste vanematele.* (2011). Tallinn: Puuete Inimeste Koda, Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet. <http://www.epikoda.ee/vana/include/blob.php?download=epikmain1&id=1603> (10.07.2012)

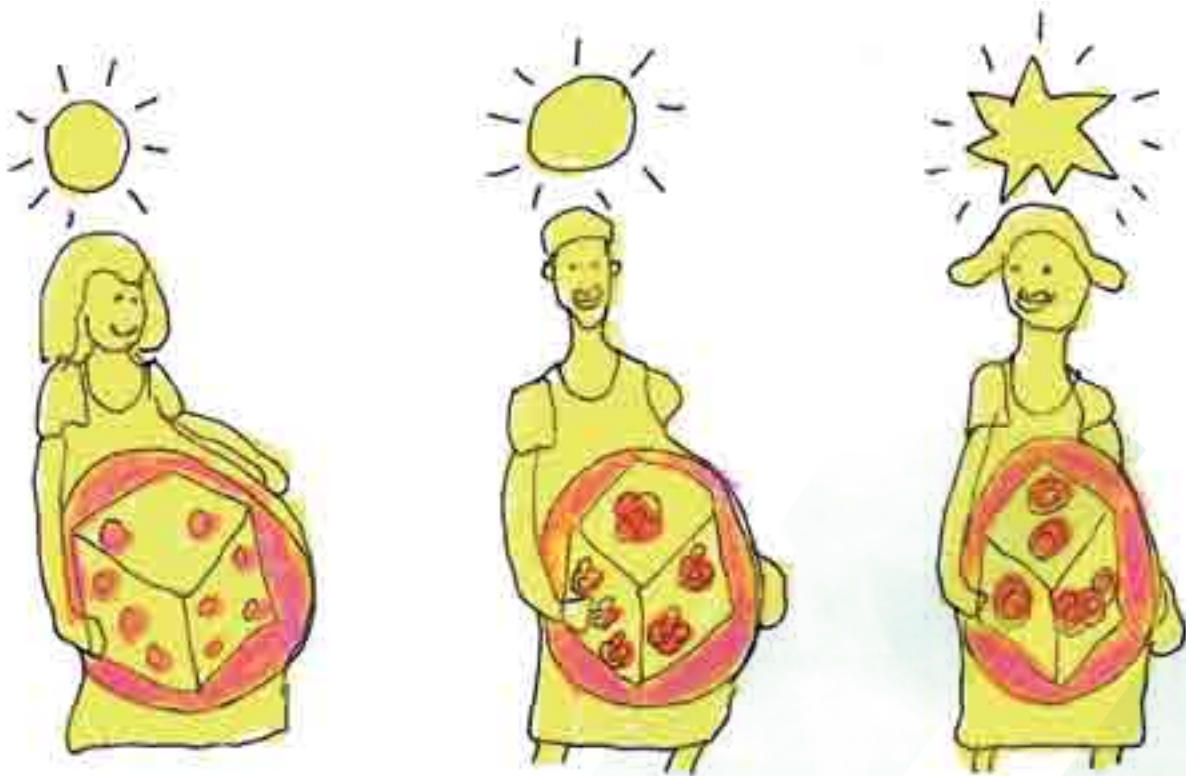
Lugemissoovitused

- » Ajakiri Vaimupuu <http://www.vaimupuu.ee/> (põnevad positiivses võtmes lugemist vaimupuudega inimeste elust).
- » Christel Zachert (1993, eesti keeles 1995) "Kohtumiseni minu paradiisis" (teismelise tütre võitlusest vähiga ema pilgu läbi, lootusest, usust ja armastusest).
- » Daniel Gottlieb (eesti keeles 2007) „Kirjad Samile“ (liikumispuudega vanaisa südamlilikult kirjutatud mõtted ja soovid autistlikule tütrepojale).
- » Daniel Tammet (2006, eesti keeles 2007) „Sündinud sinisel päeval“ (lugu Aspergeri sündroomiga Danielist, kes näeb numbreid kujundite, värvide ja mustritena ning on võimeline loendama matemaatilise suuruse pii komakohti 22514).
- » David Hill (1992, eesti keeles 2001) „Näeme veel, Simon!“ (parima sõbra pilgu kaudu kirjutatud noortepärane raamat varateismelisest Simonist, kes põeb rasket süvenevat lihashaigust. Sobib hästi lugemiseks teismelisele!).
- » Fiona Bollag (2006, eesti keeles 2007) „Tüdruk, kes väljus vaikuselt“ (kurdina sündinud tüdruku jutustus, elama ja rääkima õppimisest helide maailmas meditsiini abiga, edust ja ebaedust).
- » Jens Bjørneboe „Jonas“ (1955, eesti keeles 1996) (täiskasvanutele ja hilisteismelisele sobiv lugemine düsleksiaga poisi kohanemismuredest 1960. aastate Norra tavakoolis sotsiaalsete tøkete tõttu).
- » Kadri Tapferon (1998) „Teisele emale“ <http://raulpage.org/teiseleemale.html> (vaimupuudega poja ema siirad peegeldused teistmoodi emadusest).

- » Mark Haddon (2003) „Kentsakas juhtum koeraga öisel ajal” (haarav krimisugemetega lugu autistliku noormehe seiklustest ja maailmatunnetusest, sobib lugemiseks teismelistele).
- » MTÜ Anni Mängumaa (2012) „Minu eriline laps” http://www.kliinikum.ee/attachments/114_minu_eriline_laps.pdf (lihtsas keeles praktiline raamat mõistmaks vaimupuude olemust ja avaldumist + head näpunäited teistele noortele intellekti puude mõistmise hõlbustamiseks).

NÄITED MEETODIDEST, MILLE ABIL SOODUSTADA ERIVAJADUSTEGA NOORTE KAASAMIST

Sinu igapäevaste ülesannete hulka kuulub töö kohandamine vastavalt sihtgrupile ja seatud eesmärkidele, seega ei peaks puudest tingitud erivajadustega noorte kaasamine Sinu töö iseloomus suuri muutusi tooma. Järgnevalt mõned näited meetoditest, mis aitavad Sul

noorte ja kolleegidega käsitleda küsimusi ja teemasid, mis haakuvad puuetega noorte kaasamisega, nagu näiteks võrdsed võimalused ja erinevate inimeste võimed, koostegutsemist soodustavad hoiakud ja tööpõhimõtted.

Väitemäng

EESMÄRK: Aidata kaasa noorsootöötaja teadmiste, oskuste, hoiakute ja käitumise eneseanalüüsil. Rühmatöö tulemusena valmib teema mõistmist toetav õppijate loodud põhimõtete kogu.

AEG: 60–90 min: 20–30 min aruteluks ja otsustamiseks rühmades, 40–60 min ühisaruteluks, tulemuste sõnastamiseks ja kirjapanekuks. Suurte rühmadega ning nägemis- või kuulmispuudega õppijate kaasamisel võib minna kauem.

GRUPI SUURUS: rühmas 2–6 inimest, rühmi vähemalt 2, 1 juhendaja

MATERJALID: Ettevalmistatud väitepaarid + rühmatöö juhise paberil; pabertahvel + paber, markerid, kleepemass. Võib kasutada kõnepulka vm eset, et rühmad esitaksid avalikul arutelul oma seisukohti üksikshaaval.

KIRJELDUS:

- 1) Moodustatakse juhuslikud võrdse suurusega rühmad. Rühmadele antakse paberil sama valik väitepaare. Väited on koostatud põhimõttel, et need tekitaksid arutelu ega vastaks „õige ja vale paaris” tunnusele (vt näide lk 73).
- 2) Rühmadel palutakse valida igast paarist üks väide, millega nad rohkem nõustuvad, ja valmistuda oma seisukohti suuliselt põhjendama.
- 3) Väidete avalik arutelu. Rühmad esitavad valitud väited ja põhjendused. Ühisarutelu tulemusena juhendaja sõnastab ja kirjutab tahvlile selgeksvalitud väited (tihti tekivad arutelu käigus uued, väitepaaride kombinatsioonina tekkinud väited).

NB! Rühmatöö lõpus ütleb juhendaja vajadusel, et ei olnud valesid ja õigeid väiteid. Rühmatöö suuniseid andes seda ei mainita.

RÜHMATÖÖ JUHIS JA NÄITED VÄITEPAARIDEST:

Te olete rühm vabatahtlikke väitlejaid. Tutvuge tabelisse märgitud väidetega, arutlege ning otsustage, kumma väitega teie rühm (a või b) rohkem nõustub. Olge valmis oma valikut põhjendama.

Erivajadustega noored vajavad noorsootöös erilist kohtlemist ning neile ei saa esitada teistega võrdselt kõrgeid nõudmisi.	1a	1b	Erivajadustega noored soovivad, et neid koheldaks teistega võrdselt ning nad on häiritud, kui neile tehakse puude tõttu järeleandmisi.
Noored kohanevad erivajadustega kaaslasega sujuvalt ega vaja mingit erilist ettevalmistust noorsootöötajalt.	2a	2b	Kõige keerulisem on erivajadustega noore sidumine ülejäänud seltskonnaga.
Kõige lihtsam oleks erivajadustega noori noorsootöösse kaasata, kui igaühel neist oleks kaasas tugiisik.	3a	3b	Tugiisik kui kõrvaline täiskasvanu segab noorega tööd. Tugiisiku rolli saab edukalt täita mõni teine noor.
Eesti puuetega noored ei ole piisavalt aktiivsed, et noorsootöös sellele sihtgrupile orienteeruda. Puudega noored eelistavad veeta vaba aega omakeskis.	4a	4b	Eesti puuetega noored soovivad koos tavanoortega noorsootöös osaleda, kuid neile ei ole loodud piisavalt võimalusi.

MODIFIKATSIOONID:

Kui osalejate hulgas on kuulumislangusega inimesi, tuleb tööleht jagada kõigile osalejatele ning grupi liikmete ning grupi ühised argumendid kirjutada laual või pörandal suurele paberile. Huultelt lugemise kergendamiseks rääkige ükshaaval ja nii, et kõneleja nägu oleks kuulmispuudega osalejale nähtav. Kõnejärjekorra soovija andku käega märku. Abiks on, kui iga grupp saab töötada eraldi ruumis. Suures grupis otsuste väljendamiseks kasutage EI/JAH silte. Kui grupis on nägemispuudega inimesi, tuleb väitepaarid grupis enne arutelu ette lugeda. Samuti tuleb suuliselt dubleerida grupis kirjutandu ning juhendaja tahvlile kirjutatu. Kui grupis kõneleja lausub alustuseks oma nime, on nägemispuudega osalejal hõlpsam arutelu jälgida.

Väidete sisu muutes saab väitemängu kohandada noortele sobivaks.

Allikas: Anneli Habicht

Võrdsed inimesed – võrdsed võimalused?

Eesmärk: Harjutus aitab praktiliste olukordade simulatsiooni abil mõista, et kuigi oleme inimestena võrdsed, on meie võimalused ühiskonnas erinevad.

Aeg: 30–60 min, sh arutelu. Suurte rühmadega ning puudega noorte kaasamisel plaani rohkem aega.

Grupi suurus: vähemalt 5 inimest + juhendaja

Materjalid: lai läbipaistmatu teip, kriit või nöör redeli kujundamiseks põrandale; lehed rollidega; küsimused.

Kirjeldus:

- 1) Kaasates osalejaid, kujundatakse põrandale redel, millel on pulkasid vähemalt 2 korda niipalju kui juhendajal küsimusi (vt näide allpool). Lehekesed rollikirjeldustega jagatakse osalejatele ning antakse veidi aega rolli sisseelamiseks. Osalejatel palutakse seista ühele joonele redeli keskkohas. Lepitakse kokku, kuspool on redeli algus ning kuspool lõpp.
- 2) Juhendaja esitab küsimusi ja osalejad astuvad enda rollikaardile vastavalt redelil sammu edasi (vastates „jah”) või tagasi (vastates „ei”).
- 3) Küsimuste lõppedes avalikustatakse rollid ja analüüsitakse, kes ja miks konkreetsele redelipulgale jõudis. Arutelu toetavad küsimused: Kas selline mäng peegeldab tegelikkust? Kuidas? Mis mõjutas sind otsuste tegemisel? Kuidas sa end tundsid redelil liikudes? Miks?

Näited rollidest ja küsimustest:

Rollid: liikumispuudega noor, kes suudab veidi ise trepil kõndida; klassi parim õpilane, keda teised hüüavad oivikuks; pime üliõpilane juhtkoeraga; poolt nägu katva sünnimärgiga noor; Eesti parim noor mudellennunduses, aga kutsekoolist puudumiste tõttu väljalangemisohus; noor, kelle ema ja isa on välismaal tööl; rõngastatud ja tätoveeritud noor, kes oskab perfektselt saksa keelt; noor haruldase nahahaigusega, mis muudab tema väljanägemise inetuks; internetisõltuvuses noor, kellel on epilepsia (mida teised ei tea); arvutamist armastav noor, keda häirivad tugev valgus ja helid; ratastoolis hilisteismeline, kelle tugiisikuks on ema; andekas laulja, kes teeb bändi ja kellel jäi põhikooli pooleli; jõukast perest gümnasist, kellel on palju asju ja palju sõpru; vaesest perest tudeng, kellel on mõned väga head sõbrad.

Sammudega seotud küsimused: Kas sul oleks lihtne saada pangast laenu? Kas sa jaksad tulevikus end ja peret ülal pidada? Kas sul on kerge leida lähisuhte-partnerit? Kas sul õnnestub lihtsalt leida sõpru? Kas naabrid abistavad sind vajadusel? Kas sulle tundub, et teistel on sinust rohkem võimalusi? Kas sinu jaoks on piisavalt edasiõppimise võimalusi? Kas sul on tulevikus kerge tööd leida? Kas sa lähed hea meelega noortelaagrisse, kus sa kedagi ei tunne? Kas sul on kellegagi rääkida, kui sul on suur mure? Kas inimesed üldiselt usaldavad sind? Kas sul oleks hääletades kerge auto peale saada? Kas tulevik tundub sulle üldiselt helge?

Kohandamine: Kui õppijate hulgas on kuulumislangusega inimesi, tuleb mängujuhend ja küsimused dubleerida kirjalikult. Rollide avalikustamisel looge võimalus ja aeg rollikirjeldusi lugeda. Arutelu märksõnad oleks hea kirjutada tahvlile. Huultelt lugemise kergendamiseks rääkige ükshaaval ja nii, et kõneleja nägu oleks kuulumispuudega noorele nähtav. Kõnejärjekorra soovija andku käega märku.

Kui grupis on nägemispuudega inimesi, tuleb roll vaikselt öelda. Hea, kui redel on reljeefne (nt nõörist ja teibiga kindlalt põrandale kinnitatud) ning vaegnägija saab võimaluse redeliga enne mängu tutvuda. Tahvlile kirjutatu tuleb suuliselt dubleerida. Rolli avalikustades ütleb osaleja alustuseks oma nime ning seejärel kirjeldab, mitmendale pulgale ta jõudis.

NB! Meetod ei sobi, kui grupis on intellektipuudega noori, sest neil on raske kujundlikult mõelda ja end teise rolli asetada.

Allikas: <http://www.salto-youth.net/tools/toolbox/tool/human-equalities-and-possibilities.1251/> (15.07.2012).

Kohandanud ja modifitseerinud: Anneli Habicht

Koos saame hakkama

Eesmärk: Meetod võimaldab tajuda ümbritsevat meelepuudega noore vaatenurgast. Õpitakse koostöö ja teineteise täiendamise olulisust.

Aeg: paindlik

Grupi suurus: vähemalt 4 + juhendaja. Sobib hästi rühmale, kuhu kuulub kuulumis- ja/või nägemispuudega noori. Väikeste kohandustega sobib ka liikumis- ja vaimupuudega osalejatele.

Materjalid: kõrvatropid või -klapid kuuljatele ja silmasidemed nägijatele (et pool rühmast oleks vaegkuuljad ja teine pool pimedad).

Kirjeldus: Osalejad jagatakse paaridesse vaegkuulja + pime. Pime asub vaegkuulja taha ja toetab paarilist õlgadest. Paarilised võivad omavahel rääkida. Juhendaja annab vaikselt häälel (veendu, et juhiseid kuuleks vaid pimedad, vajadusel kasuta taustmuusikat) ülesandeid ruumis liikumiseks, esemete teisaldamiseks jne (harjutust on teha keerukam takistustega ruumis või võõras ruumis, kuhu paarid sisenevad pärast silmade sidumist).

Harjutus lõpeb rühmaaruteluga, mida juhendaja saab toetada küsimustega osalejate tunnete, takistuste ületamise ja koostöö kohta. Mõned näited: Kuidas sa tajusid paarilise vajadusi? Kuidas oleks olnud teha sama harjutust paariliseta? Mida sa harjutusest õppisid?

Allikas: <http://www.salto-youth.net/tools/toolbox/tool/we-complete-each-other.426/> (15.07.2012).

Kasutatud kirjandus

- » Brewster, S. (2004). *Insights from a social model of literacy and disability*. – *Literacy*, aprill, lk 46–51.
- » *Füüsilise või sensoorse puude või õpiraskustega inimeste informatsioonile juurdepääs ja teenused*. (2003). PULMANI juhendmaterjalid. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu. http://www.nlib.ee/html/rkogud/pulman/1_osa/puuded_ter.html (05.07.2012)
- » *Hariduslike erivajadustega õpilaste õppekorralduse kontseptsioon 2012*. Haridus ja Teadusministeerium. <http://www.hm.ee/index.php?0512882> (04.07.2012)
- » Kaldoja, H. (2010). *Liikumispuue. – Märka ja toeta last: teatmik õpetajatele*. Tallinn: Haridus ja Teadusministeerium, Eesti Puuetega Inimeste Koda.
- » Kannelmäe-Geerts, M. (2011). *Noorsootöö roll ühiskonnas ja puudest tingitud erivajadustega noorte kaasamine noorsootöösse*. [Koolituse õppematerjal].
- » Kannelmäe-Geerts, M., Habicht, A. (2011). *Puudest tingitud erivajadustega noorte kaasamine noorsootöösse*. [Koolituse raport].
- » Kukk, I., et al (koost). (2011). *Takistusteta kõrgkooliõpe*. [Juhendmaterjal]. Tallinn: SA Archimedes Primus programm. http://primus.archimedes.ee/takistusteta/avaleht_files/Primus_Archimedes.pdf (16.07.2012)
- » Kuzemtšenko, M. (2010). *Autism. – Märka ja toeta last: teatmik õpetajatele*. Tallinn: Haridus ja Teadusministeerium, Eesti Puuetega Inimeste Koda.
- » *Kõiki kaasava elukeskkonna kavandamine ja loomine*. (2012). Kaasava elukeskkonna juhendmaterjal. Tallinn: Eesti Arhitektide Liit, Eesti Disainikeskus, Eesti Kunstiakadeemia, Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus. http://www.abivahendikeskus.astangu.ee/fileadmin/media/Trukised/Koiki_kasava_elukeskkonna_kavandamine___loomine.pdf (05.07.2012)
- » Kõiv, A. (2010). *Nägemispuue. – Märka ja toeta last: teatmik õpetajatele*. Tallinn: Haridus ja Teadusministeerium, Eesti Puuetega Inimeste Koda.
- » Känd, H. (2012). *Vaimupuudega noorte seksuaalsus*. [Töötuba ESF koolitusel „Puudest tingitud erivajadustega noorte kaasamine noorsootöösse“].
- » Känd, H. (2010). *Vaimu- ehk intellekti puue. – Märka ja toeta last: teatmik õpetajatele*. Tallinn: Haridus ja Teadusministeerium, Eesti Puuetega Inimeste Koda.
- » *Laste ja perede arengukava 2012–2020: Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond*. (2011). Tallinn: Sotsiaalministeerium. <https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/sotsiaalministeerium/Laste%20ja%20perede%20arengukava%202012-2020.pdf> (25.06.2012)

- » Masso, M., Pedastsaar, K. (2006). *Puuetega inimeste toimetuleku ja vajaduste uuring*. Tallinn: Sotsiaalministeerium.
- » *Meelespea liikumis- ja nägemispuudega inimeste abistamiseks*. (2011). [Infovoldik]. Tallinn: Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit.
- » *Minu eriline laps – vastuseid küsimustele*. (2012). Tartu: MTÜ Anni Mängumaa. http://www.kliinikum.ee/attachments/114_minu_eriline_laps.pdf (04.07.2012)
- » *Noorsootöö strateegia 2006–2013*. (2006). Tartu: Haridus ja Teadusministeerium. <http://www.entk.ee/sites/default/files/noorsoot%C3%B6%C3%B6%20strateegia%202006-2013.pdf> (06.07.2012)
- » *Noortemonitor 2009*. (2010). Tallinn: Eesti Noorsoo Instituut. www.eni.ee/sisu/4_577NOORTEMONITOR_2009.pdf (04.07.2012)
- » Paavel, V. (koost). 2000/2001. *Psüühilise erivajadusega inimeste hoolekanne Eestis: Käsiraamat*. <http://raulpage.org/erivajadus/eriala.html> (13.07.2012)
- » *Puudega inimesed vanuserühma, soo ja maakonna järgi*. (2011). [Statistikaameti aruanne]. http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=THV23&ti=PUUDEGA+INIMESD+VANUSER%DCHMA%2C+SOO+JA+MAAKONNA+J%C4RGI%2C+1%2E+JAANUAR&path=../Database/Sotsiaalelu/13Tervishoid/03Puudega_inimesed/10Uldandmed/&lang=2 (13.07.2012)
- » *Puude raskusastme ja lisakulude tuvastamine*. [Artikkel Sotsiaalkindlustusameti koduleheküljel]. <http://ensib.ee/puude-raskusastme-ja-lisakulude-tuvastamine-3/> (16.07.2012)
- » *Puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seadus*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/105072012017> (04.07.2012)
- » *Puuetega inimeste töötamist toetavad meetmed*. (2008). [Kvalitatiivuuringu 1. ja 2. etapi tulemuste kokkuvõte]. Tallinn: Sotsiaalministeerium. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/PITTM_1ja2etapp_KOKKU__2_.pdf (25.06.2012)
- » *Puuetega inimeste õiguste konventsiooni ratifitseerimise seadus*. (2012). <https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012005> (04.07.2012)
- » Püss, A. (2010). *Kuulmispuue. – Märka ja toeta last: teatmik õpetajatele*. Tallinn: Haridus ja Teadusministeerium, Eesti Puuetega Inimeste Koda.
- » Regan, R., Willatt, L. (2010). *Mental Retardation: Definition, Classification and Etiology. – Genetics of Mental Retardation, nr 18, lk 16–30*. Basel: Karger.
- » Rossner, M. et al (koost) (2009). *Karjääriinfo erivajadusega noorele*. [Infomaterjal]. Tallinn: Elukestva Õppe Arendamise Sihtasutus Innove, Karjääriteenuste Arenduskeskus.

- » *Sotsiaalne kaasatus*. (2003). T-Kit käsiraamat. Euroopa Nõukogu kirjastus.
- » Talvik, I., Maiste, K. (2010). *Epilepsia. – Märka ja toeta last: teatmik õpetajatele*. Tallinn: Haridus ja Teadusministeerium, Eesti Puuetega Inimeste Koda.
- » Tammemäe, T. (2011). *Erivajadustega õppija*. [Loengu slaidid]. Tallinna Ülikool.
- » Valdmaa, S., (2010). *Noorte väärtushinnangud Eesti koolides*. [Uuringu kokkuvõte]. *Õpetajate leht* 2/2010. http://haridus.opleht.ee/Arhiiv/2_2010/lugu3.pdf (25.06.2012)

Kasutatud veebileheküljed

- » Astangu Puudealase Teabe ja Abivahendite Keskuse kodulehekülg. <http://www.abivahendikeskus.astangu.ee/> (16.07.2012)
- » Eesti Puuetega Inimeste Koja kodulehekülg. www.epikoda.ee
- » Eesti riiklike ja ühiskondlike asutuste ligipääsetavust kaardistav portaal. <http://liikumisvabadus.invainfo.ee/>
- » Põhja-Eesti Autismiliidu kodulehekülg. www.autism.ee
- » Sotsiaalkindlustusameti kodulehekülg. www.ensib.ee
- » Working with Blind people or Partially-Sighted. Juhendmaterjal. <http://www.salto-youth.net/rc/inclusion/inclusionresources/inclusiongroups/inclusiondisability/InclusionBlind/> (06.07.2012)
- » Working with People using Wheelchair/Reduced Mobility. Juhendmaterjal. <http://www.salto-youth.net/rc/inclusion/inclusionresources/inclusiongroups/inclusiondisability/InclusionWheelchair/> (06.07.2012)
- » Working with People who are Hard of Hearing. Juhendmaterjal. <http://www.salto-youth.net/rc/inclusion/inclusionresources/inclusiongroups/inclusiondisability/InclusionDeaf/> (06.07.2012)
- » Working with People with a Mental Disability. Juhendmaterjal. <http://www.salto-youth.net/rc/inclusion/inclusionresources/inclusiongroups/inclusiondisability/InclusionMental/> (06.07.2012)

Vestlused ekspertidega

- » Kõllamets, S., TTÜ erivajadustega üliõpilaste nõustaja. 2012.
- » Lehtmets, J., üliõpilane. 2011.
- » Tiirik, G., Eesti Puuetega Inimeste Koja peaspetsialist noorte alal. 2012.

Noorsootööst koos erivajadusega noorega.

Tiina, noorsootöötaja

Noorsootöoga olen tegelenud tänaseks juba seitse aastat. Sellega seoses olen saanud erinevaid positiivseid kogemusi, aga ka kasvukohti. Mõtlemissainet annavad igal juhul mõlemad.

Noorsootöö on selle aja jooksul palju arenenud. Olen näinud väga erinevaid noori ja suhtumisi noortesse, tegelenud erinevate probleemide ja muredega. Samas on noortel nii palju energiat ja positiivsust, mis annab jõudu ja tahet edasi minna ikka lootes ja uskudes, et edasiminekuks aitab kaasa noortel ennast leida ja täisväärtuslikumana elada. Vahel on lihtsalt vaja kuulata ja juba see aitab noort. On juhtumeid, kui noor tuleb mitme aasta pärast noortekeskusesse ja ütleb: „Ma ei tea, kui teid ei oleks siin olnud või noortekeskust, mis minust oleks siis saanud?“ Ka mina ei tea, kas oleks keegi teine olnud selles kuulaja rollis, igatahes on väga hea tunne, et olen suutnud noort (noori) tema (nende) rasketel (olulistel) hetkedel toetada.

Külasthanud erinevaid noortekeskusi, olen aru saanud, et ühelt poolt on noorsootöö ühistel põhimõtetel reguleeritud, kuid teisalt erinevad noortekeskused üksteisest ja igaühel on oma suunitus. Meil on suur rõhk erinevatel laagritel ja valla noorte suurüritustel, muidugi ei puudu igapäevane noorsoo- ja ennetustöö. Kogemus, mida ma jagada tahaksin, oleks järgmine.

Päevalaagrid toimuvad meil koolivaheajal eelregistreerimisega. Ühendust võttis vaimupuudega noore neiu ema, kes uuris võimalust tütrele koos tugiisikuga meie laagris osaleda. Arutasime teise noorsootöötajaga omavahel läbi, kuidas meie seda näeme, ja võtsime emaga ühendust.

Noorsootöötajatel on vaja välja selgitada, mis on konkreetselt selle lapse riskikohad. Näiteks, kas ta talub lärmi, on tal füüsiline puue, millega ta saab hakkama, mis talle meeldib, mis mitte? Seda on vaja tagamaks, et nii noor, kellel on erivajadused, tunneks ennast laagris hästi kui ka need, kes teda ümbritsevad ja temaga tegelevad.

Noor neiu oli külasthanud enne ka noortekeskust koos tugiisikuga, et juba eelnevalt teada, kuhu ja miks nad tulevad, ning tekitada turvalisust nii noorele kui ka perele.

Pakkusime omalt poolt meisterdamispäevale sobiliku tegevuse, millega ta ilusti hakkama saab. See on oluline, sest iga laps tahab ju millegagi hakkama saada (saada eduelamust). Kuna sellele laag-

ripäevale oli registreerunud viisteist last, kellest üks erivajadusega, oli meil alguses vaja laste seas selgitustööd teha. Kõik inimesed ei ole ühesugused ja oli lapsi, kes ei soovinud suhelda puudega neiuga, kuna ta tundus nende jaoks väljanägemiselt hirmutav ja käitus teisiti kui lapsed tavaliselt. Teised aga, kes ei kartnud suhelda, pakkusid talle erinevaid pliiatseid ja värve.

Töö hakkas sujuma ja mida aeg edasi, seda enam lapsed temaga harjusid. Tegevused said tehtud nii, et üks noorsootöötaja tegeles erivajadusega noorega ja teine noorsootöötaja ülejäänud grupiga. Tugiisik, kes kaasas oli, leidis sellest hetkest endale puhkemomendi. Erivajaduse puhul tuleks vaadata, kui palju noor jaksab järjest midagi teha, näiteks meisterdada. Tihti tuli tema tähelepanu püüda ja teda uuesti tegevuse juurde tuua.

Kuidas seda teha, oli jällegi põnev väljakutse, sest sellel hetkel oli erivajadusega noor väga suur solvaja ja ta väljendas valjuhäälselt oma halvakspanu. See nõudis kannatust nii noortelt kui ka noorsootöötajatelt, sest ruumi on selles noortekeskuses vähe.

Igatahes valmis lõpptulemusena seinale riputatav pilt. Noored, kes sellel päeval osalesid, tulid ka järgmisel ja ülejäämisel päeval laagrisse. Meie saime raske, aga meeldiva kogemuse osaliseks ja teadmise, et kui tuleb puudega noor koos tugiisikuga, siis on noorsootöötaja see, kes võtab vastutuse. Noorsootöötajad peavad olema teadlikud erivajadustest ja võimalikult palju infot jagama inimesega, kes noore eest vastutavad. Kogemus õpetas, et kui on laagris erivajadusega laps, siis peaks olema kindlasti üks kasvataja (erinoorsootöötaja), kes ei tegele teistega.

Erivajadusega noor on samuti noor, kellel on samad õigused nagu tavanoores. Kas aga igal pool on võimalused erivajadusega noorel teha seda, mida teeb iga noor oma vaba ajal; kas meil jätkub nii finantsilist ressursi kui ka inimesi; kas meil on piisavalt teadmisi jne? Need on küsimused edaspidiseks arenguks ja mõtlemiseks.

Kaasates puudega noori tõstab see kindlasti teiste noorte empaatiavõimet ja arusaamist, et noored, olenemata oma puudest, on üks ühiskonna osa. Seda enam hakkavad nn tavanoores neid enda ümber märkama ja, ma väga loodan, et muutuvad sallivamaks.

Kui on võimalus kaasata erivajadusega noori oma tegevustesse, siis kindlasti tehke seda, uskuge see on kogemus ja võimalus – Sinu võimalus!

RISKIOLUDES ELAVAD NOORED

Autor: Nele Mets

Riski oludes elavate noorte määratlemisel on mitmeid lähenemisi nii Eestis kui ka mujal maailmas. See on kaasa toonud erinevate ning alati mitte selgelt defineeritud, võrdsete või samaste mõistete kasutamise. Kuuleme nii noorsootöös, lastekaitstes kui ka sotsiaaltöös mõisteid riski oludes elavad noored, riskinoored, riskikäitumisega noored ja probleemkäitumisega noored ning sageli selgub ligikaudne tähendus vaid kontekstist.

Käesoleva peatüki sissejuhatuses püüan autorina mõnevõrra selgitada kasutatavate mõistete tähendust ning kutsun valdkonnas tegutsejaid nende üle üheskoos arutlema.

HETK UNENÄOST.
SEISAD PIKAS KORIDORIS. NÄED
TUTTAVAT NOORT ENDA POOLE
VAATAMAS. JA NÄED TEMA
SELJA TAGA KAUGUSESSE
LASKUVAT TREPPI. KORIDORIS
TEKKIV TUGEV TUULEIL KÕIGUTAB
TEIE MÕLEMA TASAKAALU. NOOR
SUUDAB VAEVU VEEL TREPIMA-
DE MEL PÜSIDA. OHT KUKKUDA ON
NÜÜD NII SELGE.

MIDA SA TEED, ET SEDA TAKIS-
TADA?

MIDA SA TEED, KUI NÄED, ET TA
JUBA KUKUB?

JA VÕIB OLLA EI OLNUDKI SEE UNI.

Riskioldes elav noor on noor, keda mõjutavad indiviidi, perekonna ja/või ühiskonna tasandil oluliselt riskifaktorid, mis suurendavad tõenäosust ebasoovitavaks väljundiks, probleemkäitumise tekkeks (võrdle Moore, 2006; Tumbleson, 2001). Tähelepanuväärne on laste ja perede heaolu uurija Moore'i (2006) kriitiline märkus, et „riskiolus olemine” viitab võimalusele või tõenäosusele, mitte millelegi, mis kindel. Riskioludeks on näiteks halb sotsiaalmajanduslik olukord ning puudulik kasvukeskkond, probleemne pere (sh vanemate võimetus või soovimatus kasvatamisega tegeleda, perevägivald, lahusus), väärkohtlemine, isiksuse- ja käitumishäired jne. Need on noored, kes seisavad unenäos ülemisel trepiastmel ning on lähedal kukkumisele.

Probleemkäitumisega noor on noor, kel on selgelt avaldunud ühiskonna jätkusuutlikkust ja toimimist nõrgendavad probleemsed käitumismustrid. Näiteks on tal õigusrikkumisi (sh koolikohustuse mittetäitmine) või on ta meelemürkide tarbija. Riskifaktorite tõttu on riski-

Kas riskiolus oleva noore muudab probleemkäitumisega nooreks:

- alkoholihoobes ja juhiloata autojuhtimine
- alaealisena alkoholi proovimine
- kaks nädalat koolikohustuse mittetäitmine

1. Millised erinevad põhjused võivad neil tegevustel olla?
2. Kas tegevuse põhjus ja/või kestus mõjutab määratlust?

ARUTELUKS

Noormees. 23 aastat vana. Pärineb riskioludest. Probleemkäitumine väljendunud ennekoike alkoholi liigtarbimises ning surmaga lõppenud liiklusõnnetuse põhjustamises. Vabanes äsja vanglast.

1. Kas kirjeldatav noor on probleemkäitumisega noor või nüüd, arvestades taasotsialiseerumishetke, riskiolus olev noor?
2. Milliseid takistusi võib tekkida seoses noore kaasamisega noorsootöö tegevustesse ning kuidas võtad neid arvesse oma tegevuste planeerimisel?

oludes elavatel noortel suurem tõenäosus muutuda probleemkäitumisega nooreks. Unenäos on ta noor, kes on juba kas ühe või mitme trepiastme võrra kukkunud. Nagu trepil, on ka probleemkäitumisel n-õ erinevad raskusastmed.

Vahe tegemine riskioludes elava ning probleemkäitumisega noore vahel ei pruugi olla lihtne, kuna alati ei ole selge hetk või põhjus, millest tulenevalt või alates mõni käitumine on probleemkäitumine.

Termin **riskinoor** viitab keeleliselt noorele, kel on risk n-õ halvale teele sattuda ehk riskis olevale noorele. See on mõiste, mida Eesti noorsootöös sageli sihtgrupile viidates kasutatakse, harva defineeritakse ning seostatakse erinevate tähendustega. Kord viitab riskinoore mõiste noorele, kel on suured riskid ühiskonnas mitte hästi hakkama saada ning omandada probleemkäitumine

(võrdle riskiõpilase mõistega Naarits-Linn, Pettai, Proos 2012: 9, 14–15), kord noortele, kel juba esineb probleemkäitumine (sh õigusrikkumised) ning kord mõlema eelnimetatud grupi noortele korruga (näiteks arendatavas EMP finantsmehhanismi 2009–2014 perioodi programmis „Riskilaste ja -noorte heaolu toetamine”).

Riskikäitumine on inimese käitumine, millel võib olla käitujale endale või teda ümbritsevatele inimestele (sh nende tervisele) ebasoodne mõju. Siia kuulub aeg-ajalt alkohoolsete jookide tarbimine, liikluseeskirjade eiramine

(nt punase tulega tee ületamine) jms. Riskikäitumisega puutub kokku suur hulk noortest. (Harro, 2005; Coleman, Hagell, 2007; 8–9).

Mõistete selgitamisele ja nende üle arutlemisele on oluline tähelepanu pöörata, kuna noorsootöötajana tuleb Sul olla sihtgruppi määratlevate terminite kasutamisel ettevaatlik, teadlik, analüüsiv ning sildistamisest hoiduv. Mõistete kasutamisel jälgi, et oled selgitanud, mida ning keda täpsemalt silmas pead.

MIKS RÄÄGIME RISKIOLUDES OLEVATEST NOORTEST?

Vajadus tuleneb mitmest tänapäeva ühiskonda mõjutavast aspektist:

- » viiendik Eesti lastest elab suhtelises vaesuses (Vaesus ja sellega..., 2011);
- » majanduskriisist alates on püsivalt kõrge noorte töötuse määr (II kvartalis töötus..., 2012);
- » suur hulk noori, kelle vanemad töötavad välismaal (Tamm, 2011);
- » Euroopa riikide seas üks kõrgemaid alkoholitarbimismäärasid – 2010. aastal 12,52 liitrit puhast alkoholi iga üle 15-aastase inimese kohta (HFA-DB, 2012);

» laste vastu toime pandud seksuaalkuritegude 14%-line tõus 2011. aastal (Talv, 2012);

» kolmandikul kooliõpilastest esineb aasta jooksul depressiivseid episoodide (Kambek *et al* 2010).

Need ja paljud samalaadsed aspektid näitavad selgelt, et riskioludes olevate noorte osakaal ühiskonnas ning noorsootöö kogusihtrühmas on märgatav ja paraku mitte selgelt vähenev.

LAPSED ON TEINUD OMA KOMMUUNI VANEMATEST
EEMAL, KES ON ALKOSÕLTLASED

MIS ROLL ON NOORSOOTÖÖL?

Võib olla selleks, et noorsootöö valdkond ja selles tegutsuvad inimesed mõistaksid tõeliselt oma rolli seoses riskioludes noortega, peaksime hoopis lähtuma Tumblesonist (2001), kes leiab et „...parem definitsioon (riskis olevate noorte kohta) on noored, kes on riskis, et üks või enam täiskasvanu või täiskasvanute juhitud süsteem-institutsioon laseb neil ebaõnnestuda.” Ning mõistma seejuures, et noorsootöö on üks süsteemidest. Ja tegema kõik endast oleneva, et mitte olla süsteem, mis laseb noorel kukkuda, vaid süsteem, mis osaliselt kompenseerib teiste puudujääke.

Selle taustal ning tulenevalt Eesti noorsootöö strateegias (2006: 16) välja toodud noorsootöö põhimõttest lähtuda noorte tegelikust olukorrast ja vajadustest on noorsootöötajal oma igapäevatöös vaja tähele panna ja arvestada riskiolus olevate noorte omapärasid ning omada teadmist noorsootöö võimalusest olla nende noorte jaoks oluliseks

puuduvate toetuspunktide, -süsteemide ning arenguvõimaluste kompensatsioonimehhanismiks. Riskiolus elavatele noortele võib noorsootöö olla mitme arenguaspekti toetamisel ainus võimalus.

Noorsootöö potentsiaal seisneb lisaks eelnevale võimales olla riskiolude ning probleemkäitumise ennetaja ja esimene märkaja. Noorsootöötajatel on noortega tihe kokkupuude ilma, et neil oleks täiendavaks eesmärgiks õppekava täitmine, ning enne, kui noorteni jõuab lastekaitse- või sotsiaaltöötaja.

Tulenevalt vajadusest ennekõike varakult märgata ning noori toetades probleemkäitumist ennetada, pöörab käesolev peatükk alguses defineeritud noortest peamiselt tähelepanu just riskioludes elavatele noortele. Küll on aga mitmel juhul noortekeskuse, huviringide, koolide, noortelaagrite-malevate jt noorsootöötajate kasutatavad lähenemised ülalnimetatud gruppide puhul sarnased.

Riskiolud ja riskifaktorid

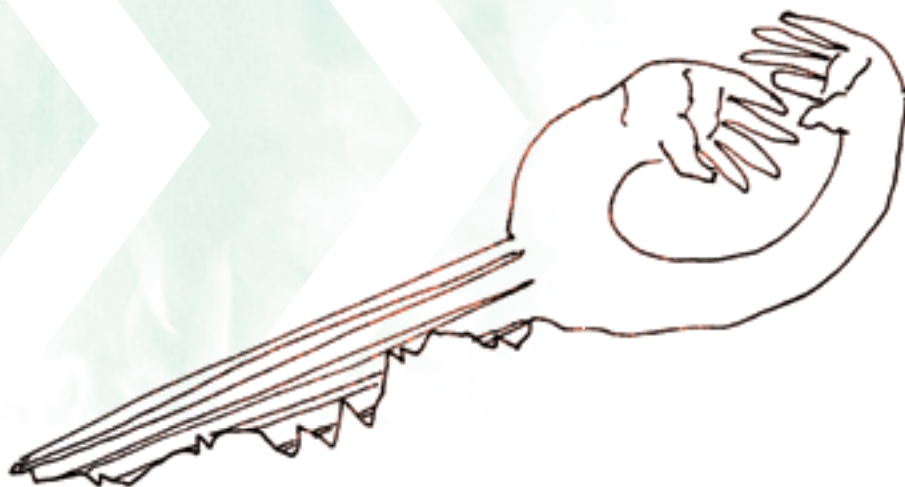
Mitmesugused riskiolud, millega noored silmitsi seisavad, tulenevad erinevatest riskifaktoritest (samane riskiteguriga). Riskifaktor seostub iga sündmuse, olukorra või kogemusega, mis suurendab tõenäosust, et probleem formuleerub, säilib või süveneb ning seejuures suurendab rohkemate riskifaktorite olemasolu probleemkäitumise ilmnemise tõenäosust (Fraser *et al*, vt Jenson, Fraser 2006: 6 järgi).

Riskifaktoreid võib jagada vastavalt nende erinevatele mõjudele – näiteks koolist väljalangemise või

kriminaalse käitumise riskifaktorid (vaata lähenemist raamatus „Social Policy for Children and Families. Risk and Resilience Perspective”). Mitme probleemkäitumise riskitegurid on aga samased ning nendele tähelepanu pööramine aitab korraga tegeleda mitme erineva võimaliku probleemkäitumise ennetamisega. Lisaks ei tegele noorsootöötajad mitmel juhul pelgalt spetsiifiliste probleemkäitumise riskis olevate noortega, vaid kõigi erinevate noortega. Seetõttu olen välja toonud ülevaate ühistest erinevat probleemkäitumist põhjustavatest riskifaktoritest.

Indiviidi tasand	Perekonna tasand	Sotsiaalne / ühiskonna tasand
<ul style="list-style-type: none"> » käitumis- või isiksushäire (ka aktiivsus- ja tähelepanuhäire) või füüsiline puue » seksuaalse või füüsilise väärkohtlemise ohvriks olemine » erinevad lapsepõlvetraumad » madal enesehinnang » madalad sotsiaalsed oskused » keeruline iseloom/temperament ning väline kontrollkese » riskialdis, elamusi otsiv käitumine » vähene akadeemiline edu ja seotus kooliga 	<ul style="list-style-type: none"> » konfliktid ja probleemid perekonnas » vähene lapse ning vanema vaheline seotus ja konfliktid » meelemürkide kuritarvitamine perekonnas/pereajaloos » perekonna pidev elukohavahetus » üksikvanem, kel puudub toetus » suurpere – üle nelja õe-venna » vanemate töötus » kaootiline pereelu 	<ul style="list-style-type: none"> » vaesus, halb majanduslik olukord » piirkonna vähene omavaheline sotsiaalne seotus » probleemkäitumisega sõpruskond » sotsiaalne isolatsioon eagruppide ja ühiskonna poolt » kõrge riskiga elupiirkond (vägivald, meelemürkide kättesaadavus) » tavad, mis soodustavad antisotsiaalset käitumist » stressirikad elusündmused

Koostatud Jenson, Fraser, 2006: 7; Pecora, 2006: 31–32; Frey, Walker, 2006: 69; Fraser, 2006: 100; Rounds, Ormsby, 2006: 141; Parish, Whisnant, 2006: 174; Jenson, Anthony, Howard, 2006: 199; Barton, 2006: 239–240 põhjal. Pööra tähelepanu, et tegemist ei ole lõpliku ülevaatega, vaid väljavõttega rohkem esinevatest riskifaktoritest.

USALDUS ON VÕTI NOORTE AITAMISEKS

Noorsootõtajana on sul oluline riskitegureid teada ja märgata kõigil tasemetel, kuna need on nagu väikesed jäämäed, mille alumise osa mõju avaldumist on sul võimalik oma professionaalse tegetsemisega ennetada. Riskifaktoreid vaadeldes on selge, et noorsootõtajana saad mõnega neist tegeleda otseselt (nt madal enesehinnang ja sotsiaalsed oskused), teistega nende kompenseerimise kaudu (nt kaootiline pereelu, probleemkäitumisega sõpruskond) ning kolmandatega nende arvestamisega oma tegevustes (nt lapsepõlvetrauma, halb sotsiaalmajanduslik olukord). Seega aitab riskitegurite märkamine Sul noorsootõtajana kaasata erinevaid noori neile sobival ja kasulikul viisil. Saad tegevusi planeerida nii, et need toetaksid riskitegurite mõju vähenemist ning väldiksid lisakahju tekitamist.

Aga kuidas märgata?

» Ole päriselt olemas ehk ole siin ja praegu. See tähendab, et keskendud hetkes toimuvale, pöörad erinevatele noortele ja nende tegevustele tähelepanu, alustad ja arendad nendega kontakti ja vestlust. Noort kuulates väldid kõrvalisi tegevusi ja keskendud tema poolt räägitule, mõtled kaasa ning küsid lisa. See on noortega koos olles endast parima andmine ja käesoleva hetke maksimaalne kasutamine selleks, et see aitaks arendada ja mõtestada järgmisi tegevusi.

- » Analüüsi, mida näed ja kuuled. Mõttele noorte poolt öeldu tähendusele, kuidas ja millistest tegevustest erinevad noored osa võtavad, millest see räägib. Siinkohal võib abiks olla kolleegide või teiste võrgustiku liikmetega arutlemisest.
- » Märka ja analüüsi muutusi. Näiteks tasub tähelepanu pöörata, kui varem pea igas tegevuses osalenud noor jätab tulemata ning kui tavaliselt vaikse iseloomuga noor on väga elav. Hoidu aga ennatlikest järeldustest. Püüa saada lisainfot vestluste või vaatluste kaudu.
- » Vestle noorte ja täiskasvanutega. Nii ükski kui ka grupis. Tähelepanelikult kuulates saadud teadmised ja taustainfo aitab Sul arendada paremaid noorsootöö tegevusi ning vajadusel leida sekkumiskohad riskiolus noore toetamiseks. Ole heas mõttes uudishimulik.
- » Jälgi olukorda ja inimesi ka väljaspool tööaega. Pane tähele erinevaid noorte sõpruskondi, kohtumisaegu, pigem üksinda liikuvaid noori, täiskasvanute vestlusi jms.

- » Osale võrgustikutöös ning loo kontakte ja koostööd. Kui keegi Sinuga ühendust ei võta, siis pöördu ise erinevate osapoolte poole ning paku end partneriks.
- » Ole tähelepanelik, hooliv, vahetu ja aus, siis julgevad inimesed ise Sinu poole pöörduda.

Kogemus näitab, et mõnikord on igapäevases noorsootöös riskitegurite märkamiseks kõike ja kohe raske teha. Püüa esialgu mõne ettepaneku rakendamist, aja jooksul lisa teisi ning pane kirja ja jaga kolleegidega oma nippe. Suurt hulka noori kaasavate tegevuste puhul võivad mõned asjad jääda tähelepanuta või pole võimalik kohe nähtut-kuuldut analüüsida. Seetõttu võta aeg-ajalt aeg maha ning mõtle, milliseid aspekte oled suutnud rakendada, millised on valmistanud raskusi ning millised suures sagimises ununenud. Tea, et iga märkamist toetav tegevus ja suhtumine aitab suurendada tõenäosust, et riskifaktoritega silmitsi olevad noored ei jää ükski ning et Sina saad sihtgruppi arvestavalt läbimõeldud noorsootöö tegevustega anda nende toetuseks olulise panuse.

Kaitsefaktorid

Märgates ja puutudes kokku riskiolus noorega tekib küsimus, kuidas mina noorsootöötajana teda aidata saan? Selleks on oluline tutvuda kaitsefaktoritega ehk tunnuste, sündmuste ja tingimustega, mis alandavad tõenäosust vähesoovituid väljundiks ning minimeerivad riski mõju (Fraser, Terzian, vt Jenson, Fraser, 2006: 8 järgi; Greene,

2008: 321). Noorsootöö seisukohast on oluline arvestada Vanderbilt-Adriance ja Shaw (2008: 35) tähelepanekut, et enamik kaitsefaktoreid abistavad läbivalt kõigil riskitasanditel ehk nii madalas kui ka kõrges riskis olijaid. Seega panustad oma töös kaitsefaktorite toetamisele ja tugevdamisele tähelepanu pöörates nii riskioludes noorte toetamisele kui ka riskiolude ennetamisele.

Erinevate probleemkäitumiste ennetamist ja leevendamist toetavad kaitsefaktorid:

Indiviidi tasand	Perekonna tasand	Sotsiaalne / ühiskonna tasand
<ul style="list-style-type: none"> » head sotsiaalsed ning probleemi lahendamise oskused » positiivne suhtumine, hea temperament ja sisemine kontrollkese » analüüsivõime » mitmete hobide olemasolu » vastutusvõime » autonoomsus ja hea enesehinnang » eduelamus õpingutes ja tugev seotus kooliga » suuremate lapsepõlvtraumade puudumine 	<ul style="list-style-type: none"> » stabiilne, konfliktivaba ning toetav perekeskkond » ühistegevused ja seotus vanematega ning nende huvi noore tegevuste vastu » lähedane suhe vähemalt ühe vanema/hoolidajaga » lapsevanemate head vanemlikud oskused » peres on reeglid, normid ning vanemlik järelevalve » kodused toimetused on pere liikmete vahel jagatud » kuni neli õde-venda ning hooliv suhe nendega 	<ul style="list-style-type: none"> » normaalne sotsiaalmajanduslik olukord » seotus, sotsiaalne toetus ja võrgustikud väljaspool perekonda » lähedane/hooliv/tähtsusetikas suhe täiskasvanuga väljastpoolt perekonda » toetav ning ühte hoidev kogukond/grupp » võimalus riskiolust füüsiliselt eemale minna » seotus positiivsete toetavate omaealiste gruppidega » kooliväliste tegevuste olemasolu ja kättesaadavus

Koostatud Jenson, Fraser, 2006: 9; Pecora, 2006: 31–32; Frey, Walker, 2006: 70; Fraser, 2006: 102; Parish, Whisnant, 2006: 174; Jenson, Anthony, Howard, 2006: 202; Barton, 2006: 239–240; Schoon, 2006: 14; Greene, 2008: 315; Howe, 1995: 179; Fonagy *et al* 1994, Howe 1995: 178–179 põhjal. Taas kord pööra tähelepanu, et tegemist ei ole ammendava tabeliga, vaid väljavõttega olulisematest kaitsefaktoritest.

Noorsootöö on noorte kaitsefaktorite toetamisel ja arendamisel asendamatu, kuna võimaldab erinevate tegevuste kaudu mõjutada kõigi kolme tasandi kaitsetegurite teket ja tugevnemist. Need aitavad arendada noore individuaalseid oskusi ja iseloomu, stabiliseerida olukorda peres ning pakkuda positiivseid kogemusi, mis muidu jääks kättesaamatuks. Kui noort toetavas võrgustikus lastekaitse ning sotsiaaltöö kaudu tegeletakse pigem riskitegurite maandamisega, siis noorsootöö roll seisneb just võimaluses panustada kaitsetegurite loomisesse ja tugevdamisesse.

Näiteks saab noorsootöö:

- » eduelamuste pakkumise abil toetada eneseusku ja enesehinnangut,
- » noore oskuste ja annete avastamise ning julgustamise abil aidata leida hobisid,
- » huviringide ja teiste meeskonnategevuste abil tekitada kuuluvustunnet,
- » noortekeskuse/maleva vms kodukorra ja süsteemse lähenemise abil pakkuda stabiilse keskkonna kogemist,
- » erinevate ürituste korraldamise ja noorteprojektide elluviimise kaudu arendada analüüsi- ja vastutusvõimet,

- » professionaalse noorsootöötaja kaudu, kes kuulab ja toetab, pakkuda noorele usaldatava täiskasvanu tuge,
- » ekskursioonide, rahvusvaheliste projektide jms abil vähendada sotsiaalmajanduslikust olukorrast tingitud vähemate kogemuste võimalust,
- » noortekeskuses olemise, laagris või rahvusvahelise projektis osalemisvõimaluse kaudu toetada riski-olust eemale saamist,
- » tegevustes osalemise kaudu võimaldada laiemat sotsiaalse võrgustiku omandamist.

Ka järgmises osas välja toodud tegevused ja soovitusel on otseselt seotud erinevate tasandite kaitsetegurite toetamisega.

Uudishimulikele

Riski- ja kaitsetegurid on seotud **resilientsuse teooriaga**, mis käsitleb resilientsust, kui indiviidi võimet taastuda, kohaneda või tugevaks jääda ajal, mil ollakse silmitsi raskustega (Boyden, Mann, 2005: 6).

Loe lisaks näiteks:

- » Ungar, M. (2005). *Handbook for working with children and youth. Pathways to resilience across cultures and contexts*. London, New Delhi: SAGE Publications
- » Mets, N. (2010). *Eesti noorte resilientsust toetavad kaitsefaktorid*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Sotsiaaltöö Instituut.
- » Jenson, J. M., Fraser, M. W. (2006). *Social policy for children and families. A risk and resilience perspective*. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.

Kasulikke lähenemisi ja mõtteid pakub **lahenduskeskne lähenemine**, milles ei keskenduta probleemide sügavuti analüüsimisele, vaid võimalike lahenduste leidmisele ning tugevustele.

Loe lisaks näiteks:

- » de Jong, P., Berg, I. K. (2008). *Interviewing for Solutions*. USA, Belmont: Thompson Brooks/Cole
- » Bannink, F. (2006). *1001 Solution-Focused Questions. Handbook for Solution-Focused Interviewing*. New York: W.W.Norton & Company

Müütide murdmine

Selleks, et võtta tegutsema hakkamise teelt ka viimane takistus, vaatame mõnele riskioludes elavate noortega seotud müütidele otsa ning hajutame pealehakkamise kõhklosti.

MÜÜT 1: Riskioludes elavatest noortest ei saa asja.

Tegelikkus: Sellise müüdi käibel hoidmine toetab ennasttäitva ennustuse loomist, kuna noor sildistatakse, riskiolu seostatakse üheselt probleemkäitumisega ning lootust loov sekkumine, asendatakse n-ö vee peal hoidva hädaabiga. Tuleb meeles pidada, et riskiolus elamine ja olemine ei pruugi olla muutumatu olukord ning negatiivne

tulemus ja tulevik ainukesed võimalused. On olemas piisavalt näiteid, mil väga suurte riskidega silmitsi olnud noored on riskioludest välja tulnud ja edukalt toimivad ehk resilientsed. Siinkohal on noort toetaval võrgustikul, kaasa arvatud noorsootöötajatel võimalik anda oluline panus noore positiivsete tulemuste saavutamiseks ning riskioludega hakkama saamiseks.

MÜÜT 2: Riskioludes elavate noortega ei pea tegelema noorsootöötajad, vaid teised spetsialistid – sotsiaaltöötajad, lastekaitsjad jms. Kui noor on n-ö korda tehtud, siis on noorsootöötaja kord temaga tegeleda.

Tegelikkus: Riskioludes olevate noorte tõeliseks toetamiseks, alates varasest märkamisest kuni tõhusate sekkumiste ja kaasamiseni viib tugev võrgustikutöö, mille oluliseks osapooleks peaks olema ka noorsootöötaja. Kõik nimetatud spetsialistid, sh noorsootöötaja tegelevad riskiolus oleva noorega vastavalt oma tegutsemisvaldkonnale. Riskiolus elav noor soovib end tunda „tavalise“ noorena ning noorsootöö tegevused saavad talle mitmes olukorras seda võimalust pakkuda. Nõnda on mitmes riskiolus või ka probleemkäitumisega noortele suunatud asutustes tööl noorsootöötajad (nt Tallinna Lastehaigla Psühhiaatriateenistuses).

MÜÜT 3: Riskiolus olev noor on vaene ning madalama intelligentsiga.

Tegelikkus: Jah, üks riskiolu, millega noored kokku puutuvad, on vaesus või vaesusriskis elamine. Küll aga ei viita majanduslikult halvemates oludes elamine otseselt madalamatele vaimsetele võimetele. Lisaks ei ole kaugeltki mitte kõik riskioludes olevad noored vaese-

matest ühiskonnakihtidest. Näiteks esinevad vanemliku hoolitsuse puudus, väärkohtlemine, isiksus- ja käitumishäired ka majanduslikult hästi toime tulevate inimeste seas.

Milliseid müüte seoses riskioludes elavate noortega oled oma töös märganud? Kas ja kuidas Sinu arvates on võimalik neid müüte ümber lükata?

Praktika ehk sinu võimalus

On oluline, et kui märkad riskioludes olevat noort, siis ka reageerid sellele. Ühest ilma teiseta ei piisa. Kui sa ei tea, kuidas reageerida ning mida teha, siis mõtle olukord läbi, uuri, küsi kolleegide käest, koolita end. Analüüsi kindlasti, kuidas võtad märgatut arvesse noorsootööd tehes ning kas ja milliste teiste spetsialistide kaasamine on vajalik. Keerulisemate olukordade lahendamisel on abi juhendist „Abivajavast lapsest teatamine ja andmekaitse“ (2011).

Vaatame, mida saad noorsootöötajana igapäevatoos riskioludes olevate noorte kaitsetegurite loomiseks, toetamiseks ja arendamiseks teha.

Üldisema toetuse pakkumiseks:

» Ole noore jaoks olemas nii usaldava ja toetava isiku, kuulaja, utsitaja kui ka suunajana. Nii on sinul endal võimalik olla noore kaitsetegur ehk toetav täiskasvanu ning aidata tal leida teisi kaitsetegureid – huvi-

tegevusi, kuuluvustunnet jne. Selle jaoks on vaja taas oskust päriselt olemas olla (vaata osa „Aga kuidas märgata?“). Püüdle selle poole, et noored sind usaldaksid ning arutaksid Sinuga nende jaoks olulisi asju. Siinkohal tasub mõelda, mis muudab Sinu jaoks mõne inimese usaldusväärseks? Kui keegi pöördub Sinu poole ning Sa tol hetkel ei saa talle eraldi tähelepanu pöörata, siis võta hiljem temaga ise jutuots üles. See võis olla tema ainus katse. Samavõrd oluline on usk nooresse. Mõnikord, ka siis, kui see tundub pea võimatu ning pettumine on näiliselt juba kindel. Usu ja ütle seda ka välja, sest võib olla oled ainus, kes seda teeb.

- » Vii koos noortega ellu tegevusi, mis loovad nende ümber keskkonna, kus tuntakse end toetatuna, hinnatuna ja tunnustatuna. Kaitseteguritest toetad seeläbi nii noore enesehinnangut kui võimalust olla stabiilses keskkonnas, osa toetavast grupist. Sinu toetus noorte tegemistele, olemine (tähelepanelik ja kõiki

kaasav) ning eeskujuna nii sõnades kui tegudes on ühed mõjusaimad vahendid. See ilmneb nii küsimises, tänamises kui ka tehtu tunnustamises.

- » Indiviiditasandi mitme kaitseteguri arendamiseks veendu, et erinevate tegevuste kaudu (nt pallimängu, projekti kirjutamise) tõepoolest toetad noorte isiksuse, mõtlemis- ning sotsiaalsete oskuste arengut. Ühtehoidva grupi teket toeta koostöö, ühiste analüüside ja ülesannete jagamise abil nii igapäevategevustes (malevas, noortekeskuses) kui ka eraldi loodud noorteprojektides. Tekita arusaam, et analüüs (ka lõpuringina) on tegevuse lahutamatu osa – nii toetad probleemi-lahenduse- ja analüüsivõimet.
- » Peretasandil puuduolevate kaitsetegurite kompenseerimiseks loo koos noortega ühiseid norme ja traditsioone. Need saavad toetada stabiilsust, mida mõned noored kusagil mujal ei tunne, ning aitavad tekitada grupitunnet.
- » Soodustades noortes uudishimu teket, tutvustades võimalusi ning julgustades proovima seda, mis arendab, aitad kaasa noore tõelise huvi leidmisele ning huvitegevustega seotud kaitsefaktorite tugevnemisele.
- » Pööra erilist tähelepanu tegevustele, mis laiendavad noorte maailmapilti. Just Eesti noorte kaitsetegureid uurides töid osalenud noored välja n-ö laiema pildi nägemise kui kaitsefaktorite (Mets, 2010). Avastage koos maailma mitmekesisus, mis aitab mõista suhtelisust ja arendada probleemi-lahendusoskust alternatiivide leidmise kaudu.

Nagu näed, saad erinevate tegevuste läbimõeldud elluviimisel toetada paljude kaitsetegurite pea üheaegset toimimist ning olla seeläbi oluline ressurss riskioludes olevatele noortele.

Olulised detailid noori toetades:

- » Küsi noorelt siiralt huvi tundes, vastust oodates ning vestlust julgustades, kuidas tal läheb?
- » Ära naera kaasa, kui kellegi üle naerdakse. Isegi mitte siis, kui tundub, et ka noor ise võtab asja naljana. Esiteks ei pruugi ta omaealiste seltskonnas välja näidata, et tegelikult polnud käsitletav tema jaoks naljaks. Teiseks kaotad nii võimaluse, et noor sind tegelikult usaldaks. Kolmandaks otsusta, kuidas olukorrale reageerid – pöörad tähelepanu kohe, tõstatad teema sarnases kontekstis, räägid noortega eraldi vms. Eriti oluline on see isikus- ja käitumishäiretega noorte puhul, kes on tavapärasest veelgi tundlikumad.
- » Püüa vältida ning lahenda kiirelt olukord, milles inimesed üksteise peale karjuvad või kõva häälega vaidlevad. Kodus pidevalt sarnases situatsioonis olevates noortes tekitab see tunde, et nad kaotavad pelgupaiga, kus asjad on paremad kui seal, kus nad muidu viibivad (ehk kaitsetegurina võimaluse riskiolukorrast eemalduda).
- » Ole ettevaatlik füüsilist kontakti nõudvate tegevuste planeerimisel ja elluviimisel. Väärkohtlemise või vägivalda ohvriks langenud noorte jaoks võib see olla väga ebameeldiv kogemus.
- » Kui mõni noor teeb nalja surma või enesetapu teemadel, kipub väga kergelt ärrituma või vigastab end tahtlikult, siis pööra sellele privaatsetl tähelepanu. Uuri, millest see tulla võib, selgita mõju, Sinu mure tema pärast ning paku abi.

» On erinevaid lähenemisi ja arvamusi, kuid mõnikord tasub noorele rääkida ka enda keerulisematest kogemustest, sest see võib aidata tal mõista, et ta pole ainus, kel raskusi olnud.

Siin ning kahe alljärgneva osa puhul on näha, et riskioludes olevad noored ei ole kaugeltki homogeenne grupp, vaid tulevad, nii nagu me kõik, oma pagasiga ehk oma ajaloo ja taustsüsteemiga. Seetõttu tuleb mitme riskioludes oleva noortegrupi esindajate kaasamisel silmas pidada täiendavaid aspekte, mis tähelepanuta jätmisel võivad Sinu tegevusele ja noorele karuteene teha.

Arvestades tänapäeva Eesti ühiskonna olukorda (vaata osa: „Miks me räägime riskioludes olevatest noortest?“), olen alljärgnevalt eraldi tähelepanu pööranud kahele riskioludes olevate noorte grupile.

Seoses noortega, kelle vanematel on võimetus/soovimatus piisavalt neid toetada...

» Mõnikord jääb noor tegevustest eemale, sest ta peab vanema(te) töö või probleemide tõttu hoolitsemise näiteks väikese õe või venna eest. Selleks, et noor näeks võimalust väike õde-vend kaasa võtta ning liituda, tuleb Sul luua teadmine, et noortekeskus on ka tegelikkuses avatud koht või et huviringi ja noorteühenduse tegevustes võib osaleda tavasihtgrupist nooremaid väikeseid abilisi. Võta ära uksele olev silt, mis viitab 7–26 eluaastale, küsi mõnel korral puudunud noore käest, kas tal tuli midagi ette, ning olukorra võimalikkust aimates pöördu ise noore poole ning paku võimalust väike õde-vend kaasa võtta. Nii saad toetada üht praegust ja üht tulevast noort.

»» Planeeri tegevusi nii, et need võimaldaksid õppida konkreetseid eluks vajalikke oskusi ning tekitaksid nende vastu huvi. Kui võimalik, siis ära osta filmi-õhtu jaoks küpsiseid, vaid korraldage enne kokandustund, kus üheskoos õpite ja valmistate küpsiseid, ahjukartuleid, salateid jms, mida üheskoos nautida. Anna noortele võimalus planeerida erinevate ürituste või kogu kuu tegevuste eelarvet ning näita, milliseid kulude ja tulude aspekte kogu tegevust koordineerides silmas peab pidama.

»» Sageli tutvustatakse, et noortekeskuses võib tegeleda oma kooli kodutöödega. Julgustage selle tegevuse tegelikku rakendumist, popiks muutumist ning üksteise õpetamist. Mõnikord jäävad noored teistest maha ja kaob koolihuvi, kuna nad ei saa tunnis kõigest aru ning kodus neid keegi ei aita. SINA Noored tegid üheskoos õppimiseks projektid Koos Õpime Paremini (erinevate ainete õpipaaride moodustamine) ning Kompott (vene ja eesti keele praktika). Toeta selliste algatuste tekkimist ka oma organisatsioon.

»» Pööra noorele eraldi tähelepanu ning püüa koos temaga leida talle huvi pakkuvaid erinevaid tegevusi. Aita kaasa sellele, et ta oleks mitmekesiselt kaasatud tegevustesse väljaspool kooli ning täiskasvanud toetaksid ja julgustaksid teda.

Seoses noortega, kellel on halvem sotsiaalmajanduslik taust...

»» Toeta kaltsukad-on-popid-kultuuri tekkimist. Too jutu sees välja, kui Sul on seljas midagi, mille oled kaltsukast ostnud. Korraldage üheskoos kaltsukas

käimisi mitte ainult etenduse jaoks materjali leidmiseks, vaid ka endale riiete šoppamiseks. Tehke noorteorganisatsiooni siseseid riie vahetusi ning riiete n-ö tuunimispäevi.

»» Püüa minimeerida tegevusi, mis vajavad noortelt omapoolset rahalist ressursi. Kui korraldad oma panust nõudvat tegevust, siis too see selgelt infos välja, vältimaks osade noorte ebameeldivat „üllatust“ hiljem.

»» Püüa tagada (individuaalsete) pesemiskohtade olemasolu ning ole siingi eeskujuks, käies aeg-ajalt näiteks koolis või noortekeskuses pesemas ning pöörates sellele tähelepanu. Nõnda väldid olukorda, et olemasolevaid pesemisvõimalusi ei kasutata või arvatakse, et need on vaid nendele, kel kodus pesemisvõimalused puuduvad.

»» Mõtelge koos noortega välja erinevaid tegevusi, mille abil oma tegevuste jaoks üheskoos lisaraha koguda. Inspiratsiooniks on MALgatuse projekti raames tehtud aktsioonid alates kallistuste ja kookide müümisest kuni autode pesemiseni. Samal eesmärgil või heategevuskampaania „Aitan lapsi“ toetamiseks võib teha pandipakenditaara kogumise.

Paljud ülalnimetatud riskioludes olevate noortega seotud aspektid kehtivad ka töös probleemkäitumisega noortega (näiteks narkootilisi aineid tarvitavate, õigusrikkumisi kordasaatvate, sh koolikohustust mitte-täitvate noortega). Sellistel probleemkäitumistel on väga palju erinevaid põhjuseid ning seetõttu on nende noorte puhul ennekõike vaja luua usalduslik suhe ning käitumise põhjuseid selgitada. Seejärel saad nendest lähtuvalt tegutseda ning võrgustikku kaasata.

Üldisemalt võib kasuks olla, kui:

- » toetad teistsuguse vaatenurga avastamist selle kaudu, et kool ei pea noorele seonduma vaid (ebameeldivate) koolitundidega, vaid on ka koht, kus õhtupoolikul toimuvad põnevad huvitegevused (puutöö, meediaring jne). Huvitavad tegevused ja eduelamus toetab noore enesehinnangut ning taas-loob seotust organisatsiooni või grupiga. Huviringides käimine loob harjumust, mis aitab kaasa teiste pikemaajalist seotust nõudvate tegevuste proovimisele. Abiks on, kui tekitad tegevuste käigus huvi erinevate ametite vastu ning uurite koos, mida (sh milliseid aineid) nende omandamiseks vaja on.
- » Näita, et elamusi või igapäevaraskuste unustamist võib leida ka teisiti kui narkootiliste ainete tarvitamisega, siinkohal on abiks mitmekesised noorsootöö tegevused (seikluskasvatus, militaarlaager jne). Oluline on noorele teistsuguse kogemuse võimaldamine ning seeläbi alternatiivide tutvustamine.
- » Räägid noortega otsekoheselt ja konkreetseid näiteid tuues narkootiliste ainete tarvitamise mõjudest.
- » Sa ei anna alla noore esimesel, teisel ega mitmendal libastumisel ehk probleemkäitumise kordumisel.

Juba peatüki alguses selgus, et sihtgrupi määratlemisega on seotud lisaks noorsootöötajatele ka teised osapooled (nt sotsiaaltöötajad, lastekaitsjad). Arvestades noore elu, riski- ja kaitsefaktoreid mõjutavate aspektide mitmekülg-
sust (kool, perekond, tööhõive jne) ning lõimitud noortepoliitikat, on probleemkäitumise ja riskioludes olevate noortega tegelemisel tähtsalt kohal võrgustikutöö.

Soovitused seoses võrgustikutööga:

- » Julge olla koostöö algataja.
- » Noorsootöö üks suurim valdkond ehk huvikoolid ja huvitegevus võimaldab toetada üheaegselt noore mitut kaitsefaktorit – hobi teket, rühma kuuluvuse kaudu grupitunnet, eduelamust ning seeläbi enesehinnangu tõusu ning olulise täiskasvanu olemasolu. Koostöös kooli ja kohaliku omavalitsusega seisa selle eest, et iga noor leiaks tegelemiseks vähemalt ühe meelepärase huvitegevuse. Ärge unustage kättesaadavuse (ehk kes maksab ning kus asub) ega suunamise aspekti (ehk kes aitab leida huvipakkuva).

- » Arvesta enda positsiooni võrgustikus ning võimalust olla vahelülis noorte ja erinevatest valdkondadest pärit info vahel. Ole võimalustega kursis ning tea, kuidas ja kuhu vajadusel noori edasi suunata.
- » Analüüsi pidevalt oma tegevust ning teadmisi, mida noortelt saad. Jaga ja kasuta seda koostöös teiste instantsidega, et parandada noori toetavat võrgustikku, selle teenuseid, kättesaadavust ja vajadustele vastamist.

Noorsootöö roll kaitsefaktorite toetamise kaudu on riskioludes olevate noorte toetamisel asendamatu ning selle potentsiaal suur. Nüüd ja edaspidi sõltub aga meist endist, kui palju me teiste valdkondade kõrval olevat tühikut täidame ning kuivõrd maksimaalselt kasutame ära enda käsutuses oleva potentsiaali. Selleks, et kõik, ka riskioludes elavad noored, saaksid sama teha endas peituva potentsiaaliga.

Koridor. Noor. Trepp. Tuuleil. Unes või ilmsi.

Sa tead, mida teha.

Sa tegutsed.

Vaata lisaks:

- » Coleman, J., Hagell, A. (2007). *Adolescence, risk and resilience: against the odds*. East Lothian: Scotprint.
- » Daniel, B., Wassell, S. (2002). *The school years. Assessing and promoting resilience in vulnerable children 2*. London ja Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- » Daniel, B., Wassell, S. (2002). *Adolescence. Assessing and promoting resilience in vulnerable children 3*. London ja Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- » Jensen, J. M., Fraser, M. W. (toim) (2006). *Social Policy for Children and Families. Risk and Resilience Perspective*. Sage Publication: USA.
- » Kannelmäe-Geerts, M. (2011). *Mobiilne noorsootöö riskioludes elavate noortega*. Seminari kokkuvõte. Tallinn: SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo.
- » *H.I.R.O.M.A.N.T mõttetalgud* (2012). URL: <http://www.entk.ee/hiromant>, <http://www.entk.ee/erinoorsootoeomottetalgud-hiromant-7> (26.08.2012).
- » Ungar, M. (toim) (2005). *Handbook for working with children and youth. Pathways to resilience across cultures and contexts*. London, New Delhi: SAGE Publications

Meetodid

Pakutud meetodid

» võimaldavad noortel ja noorsootöötajal analüüsida tõrjutust põhjustavaid ja kaasamist toetavaid käitumisi ning seeläbi tegeleda enda hoiakute, teadmiste ja oskustega kaasatuse suurendamiseks;

» aitavad kaasa noore ja ka noorsootöötaja eneserefleksioonile ning eneseteadlikkuse tõusule.

Okasroos

Eesmärk: aidata kaasa noorsootöötaja eneserefleksioonile ning sellest tulenevalt oma elukogemuste kasutamisele töös noortega.

Aeg: kuni 1 tund

Materjalid: suur paber, eri värvi markerid

Kirjeldus: Võta paber ning kujuta sellele sarnaselt ettejoonistatud pildiga roos, mille varre küljes on mõned okkad ning õies suurelt nähtavad kroonlehed.

1. Võid roosile teha niipalju okkaid ja kroonlehti, kui soovid. Kuid tea, et:
 - a. Iga okas tähistab mõnda raskust (riskifaktorit) sinu elus. Okka alumisele poolele kirjuta märksõna raskuse kohta, millega silmitsi seisis, ning okka ülemisele poolele see, mis aitas raskusest üle saada (kaitsefaktor). Okka pikkus võib tähistada raskuse suurust.
 - b. Iga kroonleht tähistab seda, kuidas sa saad raskustes omandatud või neist üle aidanud rakendada noorsootöötajana igapäevastes tegevustes ning seeläbi toetada praegu riskioludes olevaid noori.
2. Võta aega olnu üle järele mõtelda, kogemusi analüüsida ning olulisimad aspektid „okasroosile“ kirja panna.

Edasiarendus:

- » Meetodit võib kasutada ka noorsootöötajate ühiseks refleksiooniks. Sellisel juhul järgnevad individuaalsete okasrooside valmistamisele arutelud paaris ning hiljem kogu grupis, et üheskoos käsitleda erinevate abiks olnud aspektide rakendamise võimalust noorsootöös.
- » Meetodit võib kasutada ka noorte eneserefleksiooniks.

Sees või väljas?

Eesmärk: käsitleda gruppi/ühiskonda kaasamise toetamise ja kõrvalejätmise temaatikat vajaliku keskkonna loomise aspekti kaudu. Selleks analüüsitakse kõrvalejätmist põhjustavaid ja kaasamist toetavaid käitumisi.

Aeg: 45 minutit

Grupi suurus: 10–25

Materjalid: soovi korral paberitahvel ja markerid arutelu märksõnade üleskirjutamiseks.

Kirjeldus:

1. Leia grupist vabatahtlikud (nt neli) ja palu neil ruumist lahkuda. Jaga ülejäänud grupp väiksemateks rühmadeks vastavalt välja läinud vabatahtlike arvule (4).
2. Selgita pooltele rühmadest (nt kahele), et nad hoiaksid omavahel kokku, alustaksid vestlust ega laseks sissetulijal sellesse sekkuda.
3. Selgita teisele poolele gruppidest (nt kahele), et nad teeksid kõik selleks, et sissetulijal tunneks end hästi, saaks osa nende aruteluist ning mõistaks, et nad ootavad teda endaga liituma.
4. Väljasolijad kutsutakse tagasi sisse ning selgitatakse, et neist igapähe ülesanne on liituda vastava väikese grupiga ning alustada nendega suhtlust.
5. Jälgi, kuidas grupid ning sissetulijad reageerivad ja tegutsevad umbes 5–10 minutit (kui mõnes grupis tekib pinget, siis lõpeta varem).
6. Juhi arutelu erinevates gruppides toimunu üle:
 - a. Milliseid strateegiaid kasutasid grupid, kes vältisid sissetulija sekkumiskatseid?
 - b. Milliseid lähenemisi kasutasid nendesse gruppidesse sekkuda püüdvad sissetulijad?
 - c. Mis tunne oli olla kõrvalejätja? Mis tunne oli olla kõrvalejäetu?
 - d. Kuidas näitasid kaasavad grupid sissetulijale, et ta on oodatud?
 - e. Kuidas reageeris sissetulija, kes mõistis, et ta võetakse gruppi omaks?
 - f. Mis tunne oli olla kaasaja? Mis tunne oli olla kaasatud?
 - g. Kas sarnaseid olukordi on ka päriselus? Milliseid?
 - h. Kuidas luua kaasavat keskkonda ning vältida kõrvalejätvat?
 - i. Mis mõju võib eemalejätmisel ja kaasamisel olla pikemaajaliselt (isiklikul, grupi, ühiskonna tasandil)?

SOOVITUS: Arvesta võimalust, et mõni noor võib olla igapäevaelus tõrjutum. Kui sul on selle kohta infot, siis väldi selle noore sattumist tõrjutavaks käsitletud meetodi läbitegemisel.

Kohandatud meetodi „Analysing prejudice” põhjal kogumikust „Travelling Cultural diversity” (Surian, 2005: 22).

ID-särk

Eesmärk: võimaldada noortel jagada seda, mis nende arvates moodustab nende identiteedi, arutleda vääruste ja uskumuste üle ning seeläbi toetada omavahelist mõistmist ning koostööd. Sageli teavad nii noorsootöötajad, kui ka teised noored riskioludes olevat noort kindlate aspektide põhjal (probleemid kodus, vaesus jne). Meetod võimaldab noorel näidata end sellena, kelleks ta end ise peab, ning leida seeläbi teiste noortega ühiseid huvi- ja kokkupuutepunkte.

Aeg: 2 tundi

Grupi suurus: kuni 20

Materjalid: paberid, pliiatsid, tekstita T-särgid (uued või taaskasutatud) igaühele, riidemarkereid, -värve, -spreisid, erinevaid šabloone, ajalehti (määrimise vältimiseks).

Kirjeldus:

1. Palu igal noorel panna paberile kirja, mis moodustab tema arvates tema identiteedi ehk „Mis teeb sinust selle, kes sa täna oled?“. Anna 15 minutit individuaalselt selle üle mõtlemiseks ning analüüsi paberile kirjutamiseks-joonistamiseks (märksõnade, piltidega). Neid märkmeid ei jagata ning need jäävad noore enda kasutusse.
2. Seejärel tuleb osalejatel mõeldut-kirjutatut kujutada sümbolitena, tsitaatidena vms oma ID-särgil. Anna osalejatele piisavalt aega õigete sümbolite ja kujundite valimiseks ning ilusaks kujundamiseks, kuna seeläbi suureneb tõenäosus, et nad särke ka hiljem kannavad.
3. Kui T-särgid on valmis, siis saavad noored need selga panna – nii, et igaüks näeb tehtud särke ning seda, mille kaudu erinevad noored oma identiteeti on väljendanud. Kui näiteks värv on veel särgil märg, siis on oluline, et iga noor saab oma särgi endaga kaasa võtta.
4. Omavaheliste arutelude jaoks moodustage 4–5 noorest koosnevad grupid ning võimaldage neile teistest gruppidest natukene eraldatud ruumi, kus segamatult suhelda. Abiks võib olla õdusama keskkonna loomine (patjadel istumine, hämar valgus jms).
5. Aruteluks anna gruppidele kolm küsimust ükshaaval ning palu noortel neid grupis arutleda nii, et igaüks saaks sõna. Ühe küsimuse kohta võid arvestada umbes 15 minutit. Jälgi gruppide tegevust ning kui grupis ühe küsimuse arutlemine lõppeb, anna neile järgmine. Igaks juhuks valmista ette mõni lisaküsimus gruppidele, kes on kiiremad.
 - a. Mida tähistavad sümbolid, mida olen oma särgil kujutanud?
 - b. Mis mind tõeliselt huvitab ning silmad särama paneb?
 - c. Mida tahaksin oma elus kindlasti teha?

6. Pärast alagruppides arutlemist võta kogu grupp kokku, et tegevust tagasisidestada ning anda võimalus osalejatel oma arvamusi ja emotsioone avaldada. Abistavate küsimustena võib kasutada järgmisi:
- Mis tunne oli oma identiteeti analüüsida ning teistele selgitada?
 - Kas sa avastasid enda kohta midagi uut? Teiste kohta?
 - Kas ja kuidas aitab üksteise identiteedi parem teadmine kaasa üheskoos tegutsemisele?

Soovitus: kohanda meetodit vastavalt sihtgrupile. Kui töötad vaegnägijatega, siis kasuta värvide asemel riidetükke, mis jäävad reljeefsed jne.

Kohandatud meetodi „ID-T-shirt” põhjal kogumikust „ID booklet. Ideas for inclusion & diversity” (Dowden, 2006: 16–19).

Kasutatud kirjandus

- » II kvartalis töötus vähenes (2012). <http://www.stat.ee/57619> (26.08.2012)
- » Abivajavast lapsest teatamine ja andmekaitse (2011). Lasteombutsman. http://www.kuriteoennetus.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=40454/JUHEND_-_abivajavast_lapsest_teatamine_ja_andmekaitse.pdf (13.08.2012)
- » Anderson Moore, K. (2006). *Defining the term „at risk”*. Child Trends. Research-to-results. http://www.childtrends.org/Files/Child_Trends-2006_10_01_RB_DefiningAtRisk.pdf (05.08.2012)
- » Barton, W. H. (2006). *Juvenile Justice Policies and Programs*. – Kogumikus: Jenson, J. M., Fraser, M. W., *Social policy for children and families. A risk and resilience perspective*, lk 231–264. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.
- » Boyden, J., Mann, G. (2005). *Children's risk, resilience and coping in extreme situations*. – Kogumikus: Ungar, M., *Handbook for working with children and youth. Pathways to resilience across cultures and contexts*, lk 3–21. London, New Delhi: SAGE Publications.
- » Coleman, J., Hagell, A. (2007). *The Nature of Risk and Resilience in Adolescence*. – Kogumikus: Coleman, J., Hagell, A. *Adolescence, risk and resilience: against the odds*, lk 1–16. East Lothian: Scotprint.
- » Dowden, G. (2006). *ID Booklet. Ideas for inclusion and diversity*. Brüssel: SALTO-YOUTH Inclusion Resource Centre; London: SALTO-YOUTH Diversity Resource Centre.

- »» *Eesti Vabariigi Noorsootöö seadus* (2010). Riigi Teataja I, 44, 262. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13340694> (26.08.2012)
- »» *European health for all database (HFA-DB)*. <http://www.euro.who.int/hfadb> (6.09.2012)
- »» Fray, A. J., Walker, H. M. (2006). *Education Policy for Children, Youth, and Families*. - Kogumikus: Jenson, J. M., Fraser, M. W. *Social policy for children and families. A risk and resilience perspective*, lk 67–92. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.
- »» Frazer, M. E. (2006). *Child Mental Health Policy: Promise Without Fulfillment?* - Kogumikus: Jenson, J. M., Fraser, M. W. *Social policy for children and families. A risk and resilience perspective*, lk 93–130. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.
- »» Green, R. (2008). *Risk and Resilience Theory: A social Work Perspective*. - Teoses: Green, R., *Human Behaviour and Social Work Practice*, lk 315–342. New Brunswick: Aldine Transaction
- »» Harro, M. (2005). *Riskikäitumine Eesti noorte hulgas; olukord, ennetamine: teooria ja praktika* (esitlus) www.tartu.ee/data/Maarike%20Harro.ppt (5.08.2012)
- »» Howe, D. (1995). *Attachment Theory for Social Work Practice*. Hampshire: Macmillian Press
- »» Jenson, J. M., Anthony, E. K., Howard, M. O. (2006). *Policies and Programs for Adolescent Substance Abuse*. - Kogumikus: Jenson, J. M., Fraser, M. W. *Social policy for children and families. A risk and resilience perspective*, lk 195–230. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.
- »» Jenson, J. M., Fraser, M. W. (2006). *A Risk and Resilience Framework for Child, Youth, and Family Policy*. - Kogumikus: Jenson, J. M., Fraser, M. W. *Social policy for children and families. A risk and resilience perspective*, lk 1–18. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.
- »» Kambek, L., Trummal, A., Rätsep, M., Varava, L., Streimann, K. (2010). *Noorte tervis*. - Kogumikus: Parts, V. (toim) *Noortemonitor 2009*, lk 136–145. Tallinn: Eesti Noorsootöö Instituut
- »» Korp, E., Rääk, R. (2004). *Lastekaitse töö kohalikus omavalitsuses. Käsiraamat*. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/Lastekaitsetoeoetaja_20kasiraamat.pdf (26.08.2012)
- »» Mets, N. (2010). *Eesti noorte resilientsusust toetavad kaitsefaktorid*. Tallinna Ülikool (magistritöö, käsikiri) https://dl.dropbox.com/u/83028761/Eesti%20noorte%20resilientsusust%20toetavad%20kaitsefaktorid_N.Mets.pdf (30.08.2012)

- » Naarits-Linn, T., Pettai, I., Proos, I. (2012). „Koolist väljalangemise ennetamine õpilase sotsiaalse toimetuleku tõstmise kaudu“ üldine lõppraport – peamised tulemused ja järeldused. http://mahena.org/files/documents/ESF_2009-2012/Loppraport_10.07.12.pdf (7.08.2012)
- » *Noorsootöö strateegia 2006–2013 (2006)*. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.
- » Parish, S. L., Whisnant, A. I. (2006). *Policies and Programs for Children and Youth With Disabilities*. – Kogumikus: Jenson, J. M., Fraser, M. W. *Social policy for children and families. A risk and resilience perspective*, lk 167–194. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.
- » Pecora, P. J. (2006). *Child Welfare Policies and Programs*. – Kogumikus: Jenson, J. M., Fraser, M. W. *Social policy for children and families. A risk and resilience perspective*, lk 19–66. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.
- » *Programm Suured Ideed Noorte Algatusel* (2012). <http://www.sinanoored.ee/> (24.08.2012).
- » Rounds, K. A., Ormsby, T. C. (2006). *Health Policy for Children and Youth*. – Kogumikus: Jenson, J. M., Fraser, M. W. *Social policy for children and families. A risk and resilience perspective*, lk 131–166. London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks.
- » Schoon, I. (2006). *Risk and resilience. Adaptations in changing times*. New York: Cambridge University Press.
- » Surian, A. (toim) (2005). *Travelling Cultural Diversity*. London: SALTO-YOUTH Cultural Diversity Resource Centre.
- » Talv, P. (2012). *Michal: 2012 on üheks vägivalta vähendamise põhisuunaks perevägivald*. <http://www.just.ee/56663> (26.08.2012)
- » Tamm, E. (2011). *Lapsed, kelle vanemad on ära*. Eesti Päevaleht. <http://www.epl.ee/news/arvamus/lapsed-kelle-vanemad-on-ara.d?id=51292050> (06.09.2012)
- » Tumbleson, H. (2001). *Maybe we're the ones who put youth „at risk“*. The Seattle Times. (21.08.2001) <http://community.seattletimes.nwsources.com/archive/?date=20010821&slug=youthadult21> (5.08.2012)
- » *Vaesus ja sellega seotud probleemid lastega peredes (2011)*. Lasteombudsman. http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/ylevaade_vaesus_ja_sellega_seotud_probleemid_lastega_peredes.pdf (26.08.2012)
- » Vanderbilt-Adriance, E., Shaw, D. S. (2008). *Conceptualizing and Re-Evaluating Resilience Across Levels of Risk, Time, and Domains of Competence*. – *Clinical Child & Family Psychology Review*, nr 11/1/2, lk 30–58.

„Metsalised“

Laura, skaudijuht

Skautlus on liikumine, mis annab noortele võimaluse meeskonnatöö ja juhtimisoskuste kasvades end mitmekülgset arendada, eesmärgiga teha maailmast parem koht. Seda kõike oli soov jagada ka nägemispuudega noortega. Plaaniga tulid kiiresti kaasa lapsevanemad ning laste abiõpetajad ning nii see kõik alguse saigi.

Tegevust alustasime tasakesi. Alguses käisin ühe lapsega teiste skaudiüksuste üritustel. Aegamööda tuli noori juurde. Ühel hetkel tekkis vajadus saatjate leidmiseks. Enamikel ettevõtmistel on vaja igale noorele oma saatjat, kes peamiselt aitab liikumisel. Siin ilmneski esimene raskuskoht.

Piisaval arvul saatjate leidmine ei lähe alati kõige sujuvamalt. Kellel veel sarnase murega kokkupuuteid on, siis kindlasti soovitan pöörduda ülikoolide noorsootöö, eripedagoogika jmt tudengite poole, uurida tasub ka teisi sarnase sisuga MTÜsid/asutusi – nende võrgustikest võib abi saada. Kuna erivajadusega noortel läheb ülejäänud noortest tavaliselt rohkem aega, on neid kaasates alati piisavalt tegemist. Seepärast oleks hea, kui grupi juhendaja ei pea saatja rollis olema, et saaks üldisemate küsimustega tegeleda.

Kogu meie tegevusele on suuresti kaasa aidanud ka teiste toetav suhtumine. Kohe tegevuse alguses saime Eesti Skautide Ühingult oma üksusele koordinaatori. Tema toetab ja nõustab meie tegemisi peamiselt skautluse vaatenurgast. Puudespetsiifilisest valdkonnast on kindlasti lapsevanemad väga suureks abiks. Abi leiab ka teistelt nägemispuudega noortega töötajatelt.

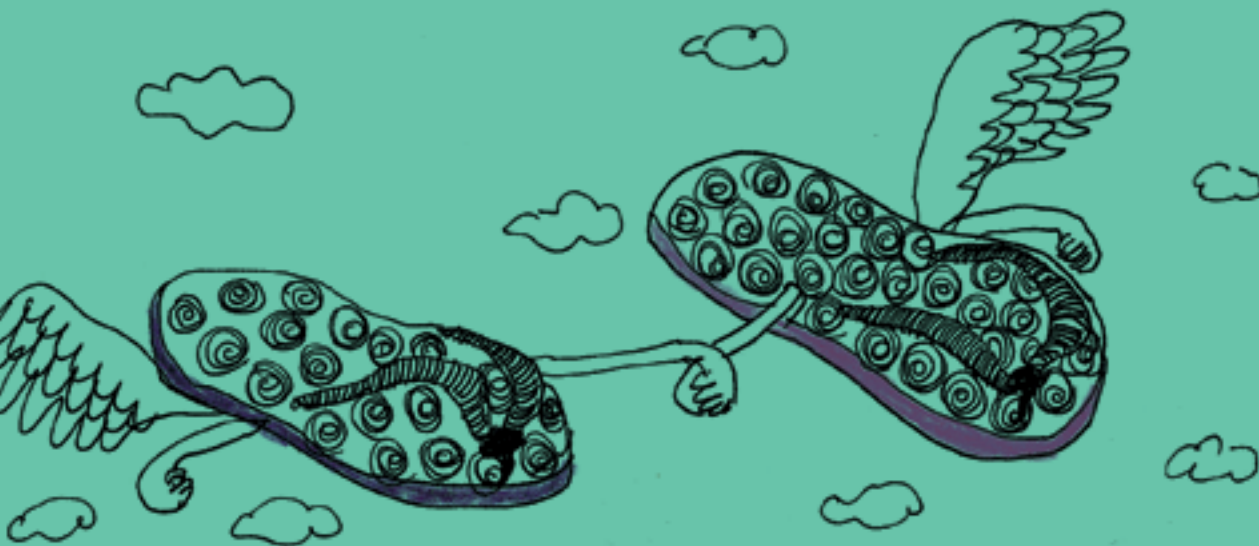
Kaasates nägemispuudega noori ei tohi unustada, et neil kulub tegevustes rohkem aega ning mõnda asja tuleb teha veidi teisiti. Selleks küsime enne iga üritust täpselt, millised tegevused ja millal tulevad, ning vajadusel kohandame neid. Lisaks on mõned põhimõtted, mida üritame ürituste korraldajatele ja teistele skautidele sisse juurutada – et kogu info, mis näiteks laagri ajal avaldatakse, saadetakse meile digitaalselt, et teistele paberkujul kättesaadav info oleks meie noortele digitaalsete abivahendite kaudu kättesaadav. Lisaks, kui massikogunemistel tekib hetk, kus pööratakse tähelepanu kellelegi ja öeldakse, et „tõuse püsti ja lehvita“, et see keegi siis ka teeks häält, ja muud taolised praktilised kohandused.

Kogu ettevõtmise juures on ehk raskeimgi osa teiste inimeste suhtumine ja reaktsioon, mida ei saa kunagi ette ennustada. Aeg-ajalt tuleb ikka keegi noorte juurde ja hakkab rääkima, kui kahju tal neist on. Selline teguviis võib kaasa tuua selle, et pärast hakkab seda vestlust kuulnud nägemispuudega lapsel endast kahju ja eneseusk väheneb. Teiseks kiputakse mõnikord eeldama/arvama, mida meie noortegrupp teha suudab ja mida ei suuda. Nägemispuudega noored suudavad palju rohkemat, kui keskmine kõrvalseisja seda arvata võiks! Seepärast on kindlasti oluline jätta hindamine, mida nägemispuudega noored suudavad või ei suuda, konkreetsete laste juhendajatele. On ju nägemispuudega noorele täpselt samamoodi nagu igale teisele mitteformaalses hariduses osalevale noorele oluline, et ta saaks ise kogeda, avastada, raskusi kogeda ja neile toetavas keskkonnas lahendusi leida. Kõige parem müüdimurdja on ikka aktiivne tegutsemine ning nii endale kui ka teistele kogemuse najal näitamine, milleks nägemispuudega noored valmis on.

Minule on see kogemus õpetanud kindlasti leidlikkust - käigupealt tegevuste kohandamist ning ootepauside sisustamist. Kindlasti ka enesele kindlaks jäämist - et aeg-ajalt kõrvalseisja hirm nägemispuudega noorte ees ei saaks neile takistuseks uue kogemuse saamisel. Kõige selle juures on ääretult positiivne noorte suhtumine. Iga kord pärast noortega millegi tegemist on selline tunne, et jookseks kolm tiiru ümber maakera, püüaks taevatahti, ning valdab tohutu motivatsioon teha kõikvõimalikku!

SEKSUAALVÄHEMUSED JA NOORSOOTÖÖ

Autor: Epp Adler

Arvatakse, et homo- ja biseksuaalseid inimesi on kuni kümme protsenti elanikkonnast (Hildebert, 2008). Ka sinu naaber, kolleeg või müüja võib olla homo või biseksuaalne, ilma et ta sellest avalikult räägiks. Selles peatükis tulebki juttu seksuaalvähemustest, kui ühest „nähtamatu“ eripäraga grupist, kes võivad kogeda tõrjutust. Oluline on see teema ka noorsootõtaja jaoks, kes saab suurendada avatust ja sallivust seksuaalvähemuste suhtes.

Kuidas seostub seksuaalvähemuste teema noorsootööga?

- » **Homovaenulik kiusamine on levinud** ja sellega tuleb teadlikult võidelda. „Pede“ on liigagi levinud sõimusõna juba väikeste laste hulgas. See mõjutab kõiki noori, sõltumata nende soost, vanusest või seksuaalsest orientatsioonist.
- » **Seksuaalsus on kõikidele noortele oluline teema** ja arengu loomulik osa, mis algab palju varem kui täiskasvanud seda tunnustada tahavad. See on tundlik teema, mille puhul noored vajavad täiskasvanute toetust, teadmisi ja aktsepteerimist. Noored on ka suurim seksuaaltervise ohtude riskirühm. Noorsootööl on väga oluline roll ja palju võimalusi noorte täiskasvanuks saamise toetamisel, kuna saab oma avatuse ja meetoditega kujundada noorte hoiakuid ja teadmisi, tunnustada noorte eneseotsinguid ja kasva-

«MA ARVAN, ET PALJUSID HOMOSID, KEDA ON KIUSATUD VMS, EI OLE KIUSATUD SELLEPÄRAST, ET NAD JUST HOMOD ON. MA ARVAN, ET MINU KOOLIS EI TEADNUDKI KEEGI, MIS ASI HOMO ON. KIUSATI LIHTSALT SELLEPÄRAST, ET NAD OLID TEISTMOODI. MITTE TEISTMOODI SELLEPÄRAST, ET NAD KÄISID KLEIDIS KOOLIS, VAID NAD EI SUHESTUNUD JÕMMIDEGA.»

Karl, 25

Käesolevas peatükis räägime lesbidest, geidest ja bidest ning kasutame selleks rahvusvaheliselt kasutatavat lühendit LGB. Mõistete täpsemad seletused leiad peatüki lõpust.

mist iseendaks ning luua hinnanguvaba ja turvalise keskkonna, kus see kõik toimuda saaks.

- » **Igas noorte rühmas võib olla nii homo- kui ka biseksuaalseid noori**, kes kõik on erinevas seksuaalsuse avastamise etapis, mille tulemusena nad võivad tunda segadust, tõrjutust, häbi, hirmu ja jääda seetõttu üksi.
- » **Kõik noored peaksid teadvustama ja respektierima, et inimesed ongi erinevad** ja kellelgi ei ole õigust teisi kiusata või solvata. Teadmatus põhjustab eelarvamusi ja hirmu. Noorsootöö saab erinevustele tähelepanu pöörata kõikide tegevustega ja anda infot, mille tulemusena väheneb teadmatuses tulenev vaenulikkus.

Miks armastavad mõned samast ja teised vastassoost inimesi?

Sellele küsimusele ei tea keegi täpset vastust. Palju on uuritud geneetilisi ja hormonaalseid põhjuseid, kasvatuslikke, psühholoogilisi, sotsiaalseid ja kultuurilisi mõjusid, kuid ükski tulemus ei luba väita, et seksuaalne orientatsioon on tingitud just ühest või mitmest mainitud tegurist. Oluline on teada, et nii hetero-, homo- kui ka biseksuaalsed inimesed ei taju seksuaalset orientatsiooni valikuna. (Belling *et al*, 2004)

Osadel inimestel on juba sündides eelsoodumus armastada endaga samast soost inimesi. Inimesed jõuavad teadmiseni, et nad on geid, lesbid või bid erinevates eluetappides ja see ei ole kuidagi nähtav ega ennustatav. Roosa särk või nukkudega mängimine ei muuda poissi ega autodega mängimine tüdrukut homoseksuaalseks!

Homoseksuaalsus ei ole haigus või hälve, mida haletse, „ravida”, mille eest karistada või „mis läheb mööda”. Oluline on tähelepanu pöörata ühiskonna hoiakute muutmisele ja sallivuse suurendamisele ning geide ja lesbide toetamisele, et nad mõistaksid ja aktsepteeriks oma seksuaalset sättumust kui osa endast ja saaksid elada täisväärtuslikku hirmudeta elu.

Ameerika Psühhiaatriaühing eemaldas homoseksuaalsuse juba 1973. aastal hälvete loetelust ja Maailma Tervishoiuorganisatsioon (WHO) kuulutas homoseksuaalsuse 1993. aastal üheks inimese loomulikest seksuaalsuse variantidest. (Jüristo, 2007)

Mida võiks teada LGB noortest?

» Kõige levinum iga, mil noored oma homo- või biseksuaalsest orientatsioonist teadlikuks saavad, on 12. eluaasta ja seda julgetakse teistega jagada üldjuhul umbes viis aastat hiljem ehk 17-aastaselt. See on väga tundlik iga, mil kõik noored alles otsivad ennast.

» „Kapist välja tulemine” on oma seksuaalse orientatsiooni või sooidentiteedi avalikustamine teistele. See on LGB inimeste jaoks väga isiklik oluline sündmus ja pika protsessi tulemus. **Seda otsust ei langetata ühekorraga, kõigile ja igaveseks.** Iga uue inimese puhul otsustatakse uuesti, kas tulla välja või mitte. Pärast ühele inimesele ütlemist ei

tähenda, et noor on valmis seda kogu maailmaga jagama. Teadmine on tunnustus usaldusele, mida ei tohi kurjasti kasutada ja levitada, kui te ei ole selleks luba saanud. Oluline on aktsepteerida noore enesemääratlust, mitte seada seda kahtluse alla.

» Ühiskondlik surve seoses soorollidega on väga tugev ja noored, kes ei sobi õigesse „mustrisse” võivad tunda end „ebanormaalsena” ja et neil puudub maailmas koht.

» LGB noortel võib puududa vajalik lähedaste toetus kodus või nad võivad hirmust, et neid ei aktsepteerita, suhted perekonnaga lõpetada.

NIMETA LAPS PROBLEEMSEKS

- » LGB noortel puuduvad sageli eeskujud, kelle abil ja toel end määratleda ning oma identiteeti luua.
- » LGB noored võivad jääda kooli- ja sotsiaalelust kõrvale, kuna kardavad saada tõrjutud oma seksuaalse identiteedi tõttu. Kõrvale võivad jääda nii „kapis olevad“ kui ka väljatulnud noored. Esimesed pelgavad oma orientatsiooni ilmsiks tulemist, eriti kui noor ei ole veel isegi selles kindel. Väljatulnud noori võib heidutada pidev ja liigne tähelepanu tema seksuaalsusele.
- » LGB noortel puuduvad sageli heteroseksuaalsete noortega võrdsed võimalused oma romantiliste tunnete väljendamiseks ja lähisuhete arendamiseks. See võib põhjustada üksindust, ebakindlust, madalat enesehinnangut ja tunnet, et oled millestki ilma jäetud.
- » LGB noored võivad kogeda halvustamist, solvamist, kiusamist ja ähvardamist. Seda tehakse nii vahetult suheldes kui ka internetis. Neid kogemusi võidakse varjata, kuna kardetakse oma seksuaalse identiteedi ilmsiks tulemist.
- » Negatiivne sotsiaalne suhtumine homoseksuaalsusesse võib põhjustada selle teema nähtamatuks muutumise. LGB inimesed elavad pidevas stressis ja hirmus, et nende seksuaalne identiteet tuleb avalikuks. See võib mõjutada lähisuhteid, võimalusi ühiskonnas või isegi töökoha saamist. Selle tulemus on, et LGB inimesed elavad kaksikelu ehk nad varjavad oma tegelikku elu ja suhteid ning teesklevad heteroseksuaalsust.

(Allikas: loetelu on peatüki koostamisel kasutatud kirjanduse soovitude kogum.)

Mõisted

NB! Mõisted on vajalik baasteadmised, kuid neid tuleb kasutada ettevaatlikult, et sõnade tulemus ei oleks „diagnoosimine“ või sildistamine. See on eriti oluline noorte jaoks, kes end alles otsivad või õpivad oma seksuaalsust tundma.

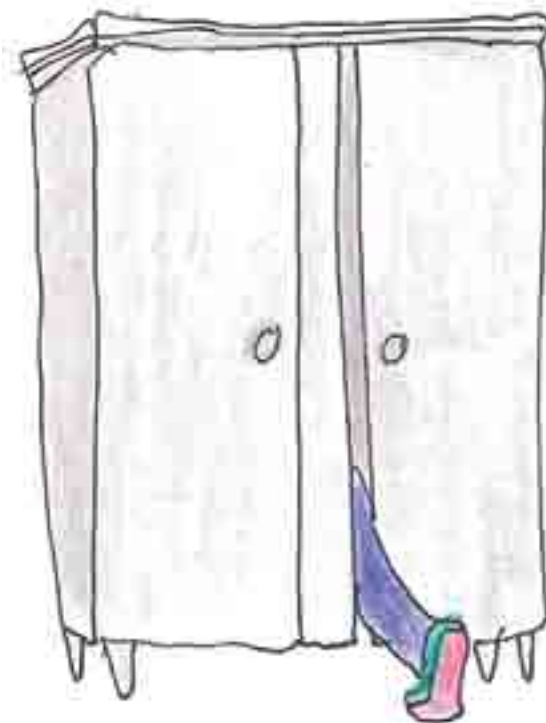
- » **Bi** – Naine või mees, kes tunneb emotsionaalset ja seksuaalset tõmmet nii naiste kui ka meeste vastu.
- » **Bioloogiline sugu** – Sugu, mis on määratud inimese suguelunditega ja märgitud tema passi.
- » **Biseksuaalsus** – Emotsionaalne ja seksuaalne tõmme nii meeste kui ka naiste vastu. Samas ei pruugi tunded olla mõlema soo vastu võrdväärselt tugevad. Biseksuaalne inimene võib otsustada olla intiimsuhtes vaid ühe soo esindaja või esindajatega, kuid määratleda end biseksuaalina.
- » **Gei** – Mees, kes tunneb emotsionaalset ja seksuaalset tõmmet meeste vastu ning eelistab neid partneritena. Seda terminit kasutatakse vahel üldnimetusena nii homoseksuaalsete meeste kui ka naiste kohta.
- » **Heteronormatiivsus** – Eeldus, et inimesed jagunevad meesteks ja naisteks, kellel on elus selged, looduse poolt antud rollid. Heteronormatiivsuse järgi on heteroseksuaalsus ainus normaalne seksuaalne orientatsioon, mistõttu peetakse normaalseks seksuaalseid ja abielulisi suhteid vaid vastassugupoolega.
- » **Heteroseksuaalsus** – Emotsionaalne ja seksuaalne tõmme vastassoost inimeste vastu.
- » **Homofobia ehk homovaenulikkus** – Tugev negatiivne tunne lesbide, geide ja bide suhtes, mis võib väljenduda nii halvustavate hoiakute, vaenulikkuse, solvamise, põlastamise kui ka vägivaldse käitumisena vms.
- » **Homoseksuaalsus** – Emotsionaalne ja seksuaalne tõmme samast soost inimeste vastu.
- » **Lesbi** – Naine, kes tunneb emotsionaalset ja seksuaalset tõmmet naiste vastu ning eelistab neid partneritena.
- » **Seksuaalne orientatsioon** – Seksuaalne eelistus, nt heteroseksuaalsus, homoseksuaalsus, biseksuaalsus.
- » **Sotsiaalne sugu** – Sugu, mis pole kaasa sündinud, vaid inimestesse sünnist peale sisse kasvatatud koos vastavate ootuste ja eeldustega naiselike või mehelike käitumisnormide suhtes.
- » **Transsooline** – Mees või naine, kelle bioloogiline sugu ja sooidentiteet on omavahel vastuolus. Nad võivad soovida oma bioloogilist sugu ja väliseid sootunnuseid muuta, et hakata elama vastassoo rollis.
- » **Transvestiit, ka *cross-dresser*** – Mees või naine, kes on rahul oma bioloogilise sooga, samas võtab omaks mõningaid osi vastassugupoole soorollist. Vastassoole omaseid jooni väljendatakse näiteks riietuse või kehakeele kaudu.

Allikas: www.omakeskus.ee

Soovitused noorsootõtajale, kuidas seksuaalvähemuste teemaga alustada

- » **Tunne ja täienda ennast.** Tutvu kirjanduse ja temaatiliste veebilehtedega või osale võimalusel koolitustel, et oskaksid ja julgeksid erinevaid tundlike teemasid noortega käsitleda. Mõttele, kuidas sa ise suhtud (homo)seksuaalsusse. Eeskujul võib olla võluvägi. Kui sina ei julge või suhtud põlastavalt, siis miks peaksid noored teisiti tegema?
- » **Tegele noorte teadmiste, hoiakute, väärtuste ja oskustega.** Inimõigused, diskrimineerimine, mitmekesisus jpm peaksid olema noorsootöö läbivad teemad, et sallivus ei oleks ainult jutus, vaid ka tegudes. Lisaks hoiakutele on vaja noortele pakkuda isiklike kogemusi, et nad harjuksid erinevustega ja oskaksid kõikide inimestega suhelda. See eeldab ka baasteadmisi, et endast erineva inimesega kohtudes ei hakataks alati tema erilisusest rääkima. Avalikult geid ja lesbid ei soovi pelgalt oma seksuaalsusest rääkida.
- » **Tee informatsioon avalikuks.** Seksuaalsuse, seksuaalsete orientatsioonide, seksuaaltervise ja muude seotud teemadega info ning materjalid peaksid olema neutraalselt ja pidevalt kõigile võrdselt kättesaadavad, nii ei pea keegi info saamiseks end avalikult LGB noorena identifitseerima.
- » **Väljenda seksuaalsuse, suhte- ja peremudelite paljusust oma näidetes ja tegevustes.** Õpi vältima ainult heteronormatiivseid näiteid (mees-naine või ema-isa-lapsed ei ole ainsad suhte- ja peremudelid).

Sellega annad signaali, et samasooliste suhted on võrdväärne tunnete väljendamine ja/või kooselu viis. Näidete mitmekesisus on oluline kõikidele n-ö „ebatäiuslikest” peredest noortele. Teemat aitavad avada näiteks erinevad filmid, milles kajastatakse ka homoseksuaalseid suhteid, millega LGB noored saaksid samastuda. Pea meeles, et seksuaalsusest rääkimine ei ole seksile õhutamine, vaid sellega aitad parandada noore seksuaalset teadlikkust ja enesekindlust.

» **Tegele homovaenuliku käitumisega.** Homovaenulik solvamine, halvustamine, kiusamine ja vägivald võivad mõjutada kõiki noori, sõltumata nende seksuaalsest orientatsioonist. Homovaenulikule käitumisele tuleks alati reageerida, isegi kui see ei ole suunatud konkreetsete inimeste vastu. Kui noorsootöötaja suhtub verbaalsetesse solvangu-tesse ükskõikselt, võivad kiusajad hakata arvama, et neil on luba taolist käitumist jätkata, samas kui ohvrid tunnevad end kaitsetuna. Mitmes riigis soovitatakse homovaenuliku kiusamise ja solvamise keelamine organisatsioonide kodukorras või muudes põhidokumentides eraldi välja tuua.

» **Ära eelda ega sildista.** Igas klassis ja noortegrupis võib olla LGB noori. Kõik inimesed, sh LGB-d, on väga erinevad. Ainus viis teada saada, kas keegi on gei või lesbi, on, kui nad seda sulle ütlevad. Ei tasu arvata, et iga punastes pükstes poiss või siilisoenguga tüdruk on homo või et „tavaliselt riides” noor seda ei ole.

» **Ära üle pinguta.** Sallivuse edendamise ja teavitamisega ei tasu ka liiale minna, muidu võidakse seda tajuda kui kunstlikku ja pealesurutud teemat. Sallivus peaks olema iseenesestmõistetav ja reaalne hoiak, mitte ainult eriprojektide teema.

» **Tee „Kõik erinevad, kõik võrdsed” seisukoht nähtavaks.** Vaadake üle organisatsiooni või noortekeskuse missioon, tutvustus kodulehel või stendil ja teistes materjalides, et see põhimõte oleks selgelt väljendatud ja nähtav põhiväärtus. Muidu jääb see ainult tühjaks sõnakõlksuks.

Meetodid

Näitena toodud meetodid ning harjutused pakuvad välja võimalusi saada paremini aru, miks meie arvamused on just niisugused ning millel need põhinevad. Meetodid on abiks, et objektiivselt ning neutraalselt noortega rääkida seksuaalsusest ning tunnetest ja kogemustest, mida teistsuguse orientatsiooniga inimesed oma elus läbi elada võivad.

Noorsootõtaja eneseteadlikkus

Seksuaalsus on noorte jaoks oluline ja ka väga tundlik teema, millega efektiivse tegelemise eeltingimus on noortega töötavate spetsialistide teadlikkus oma hoiakutest, teadmistest ja oskustest.

Enda tundma õppimiseks vasta individuaalselt järgmistele küsimustele ja seejärel aruta võimaluse korral vastuseid usaldusväärse inimesega. See aitab sul kaardistada enda hoiakuid ja teadmisi ning hinnata milliseid teadmisi või oskuseid võiksid arendada või milliste hoiakute olemasolust peaksid olema teadlik. Võta paber ja jaga see kuueks võrdseks osaks. Vasta järgmistele küsimustele.

» Milline on noorsootöö ja noorsootõtaja roll noorte seksuaalse arengu toetamisel?

» Kuidas ma reageerin, kui seltskonnas või meedias tulevad jutuks seksuaalvähemused ja nende õigused?

» Minu tugevused selle teemaga tegelemiseks (tean, oskan, isiksuseomadused jne)

» Mida peaksid noored seksist ja seksuaalsusest kindlasti teadma?

» Millised küsimused sul tekivad või mida tahaksid teada, kui kuuled sõnu „erinevad seksuaalsed orientatsioonid“?

» Minu nõrkused selle teemaga tegelemiseks (hirmud, teadmised, oskused, hoiakud jne)

Jaansonid, Jansonid ja Janssonid

Eesmärk: mõista suhte- ja perekonnamudelite mitmekesisust ning seeläbi tunnetada, kogeda ja teadvustada erinevaid seksuaalseid orientatsioone.

Aeg: 30–90 min

Materjalid: kaks komplekti rollikaarte kõikidele osalejatele. Põnevuse ja tugevama kogemuse lisamiseks ka fotoaparaat.

Kirjeldus:

1. Sissejuhatus. Osalejatele tutvustatakse, et tegemist on rollimänguga, kus tutvutakse perekonna teemaga. Taus-taks ja põnevuse lisamiseks võib rääkida, et paljud perekonnanimed on väga sarnased, kuid siiski erinevad ja kuigi erinevused on väikesed ja tunduvad meile tühised, on perede jaoks korrektsus väga oluline. Mainige, et kõikides mänguperedes on ühesugune liikmete arv.
2. Jagage kõikidele osalejatele rollikaardid, kuhu on kirjutatud nende identiteet. Näiteks Jaansonite isa. Roll jäetakse meelde ja kaart antakse mängujuhile tagasi.
3. Märguande kõlades peavad pereliikmed üksteist üles leidma ja perekonnafoto tegema. Iga pere demonstreerib end ja oma suhteid teistele. Teiste perede liikmed püüavad ära arvata, kes on peres kes.
4. Korrake ülesannet uuesti. Põhjuseks öelge, et noored mõtleksid, kuidas oma pere liikmed kiiremini üles leida. Mängu selles etapis kasutatakse osalejate teadmata teisi rollikaarte.
NB! Teises mängufaasis võivad osalejad ärritada, protestida või teha märkuse, et mängujuht on midagi segi ajanud. Vastake, et nii peabki olema ja julgustage tervet gruppi ülesannet lõpuni tegema.
5. See harjutus peab kindlasti lõppema aruteluga ringis, kus alustuseks võib teha kiire ringi, kus kõik osalejad ütlevad ühe lausega, kuidas end pärast harjutust tunnevad.

Võimalikud suunavad küsimused aruteluks:

Milline oli sinu reaktsioon, kui said teada, et sinu peres on kaks ema või kaks isa?

Mis on perekond?

Mis on sinu jaoks perekonna puhul oluline?

Milliseid erinevaid kooselu viise sa tead?

Võimalikud rollikaardid 1

Jaansonite isa	Jansonite ema	Janssonite ema	Jansenite ema
Jaansonite ema	Jansonite isa	Janssonite isa	Jansenite isa
Jaansonite tütar	Jansonite tütar	Janssonite vanaema	Jansenite poeg
Jaansonite poeg	Jansonite tütar	Janssonite vanaisa	Jansenite poeg
Jaansonite vanaema	Jansonite poeg	Janssonite tütar	Jansenite poeg

Võimalikud rollikaardid 2

Jaansonite isa	Jansonite ema	Janssonite ema	Jansenite ema
Jaansonite isa	Jansonite ema	Janssonite isa	Jansenite vanaema
Jaansonite tütar	Jansonite tütar	Janssonite isa eelmine abikaasa	Jansenite poeg
Jaansonite poeg	Jansonite tütar	Janssonite vanaisa	Jansenite poeg
Jaansonite vanaema	Jansonite poeg	Janssonite tütar	Jansenite poja pruut

Allikas: K.A.S. – Kaasatus. Avatus. Sallivus (originaal käsiraamatust „Different in More Ways Than One”)

Isiklik kontakt

Isiklik kontakt – kutsu külaline. Isikliku kontakti loomine ja päris inimese nägemine ning tema loo kuulmine on alati parim viis teavitada ja luua sallivam suhtumine. Kui noorte jaoks on teema uus, siis võib olla hea mõte kutsuda kaks inimest, kes omavahel tunnevad – homo ja hetero. Tavalise sõbrussuhte nägemine ja mõlema poolega suhtlemine võib kiirendada hoiakute muutumist, kuna sellisel juhul saavad esinejatega samastuda kõik noored. See aitab noortel ka tajuda, et homoseksuaalsed inimesed on tavalised inimesed, kelle elu ei koosne ainult nende seksuaalsest orientatsioonist.

Vaata lisaks:

- » Seksuaalvähemuste infokeskus OMA keskus – www.omakeskus.ee
- » Eesti LGBT Ühing – www.egn.ee
- » Eesti Seksuaaltervise Liidu Armastuse Aabits – www.amor.ee
- » Käsiraamat „Kaasatus. Avatus. Sallivus” – <http://mitteformaalne.ee/kas>
- » Different in more ways than one – www.diversity-in-europe.org (ingl k)
- » Stonewall, the lesbi, gay and bisexual charity – www.stonewall.org.uk (ingl k)
- » SALTO-YOUTH Sotsiaalse kaasatuse ressursikeskuse materjalid – <http://www.salto-youth.net/rc/inclusion/inclusionresources/inclusiongroups/inclusionlgbt/> (ingl k)

Kasutatud kirjandus:

- » Belling, P., Bolter, F., Dankmeijer, P., Enders, M., Graglia, M., Kraan, K., Timmermanns, S., Wilhelm, W. (2004). *Different in More Ways Than One: Providing Guidance for Teenagers on Their Way to Identity, Sexuality and Respect*, Ministerium für Gesundheit, Soziales, Frauen und Familie des Landes Nordrhein-Westfalen, 12
- » Hildebert, P., Geudens, T. (2008). *Over the Rainbow*, SALTO-Jint, 5
- » Jüristo, K. (2007). *Käsiraamat noortega töötavatele inimestele „Kaasatus. Avatus. Sallivus”*, MTÜ Kita & P, 64
- » Talalae, H., Ney, M. *Eesti LGBT Ühingu koolituse „Seksuaalvähemused koolis – kas, miks ja kuidas?” materjalid*, Seksuaalvähemuste infokeskus – OMA keskus, 11
- » Seksuaalvähemuste infokeskuse „OMA keskus” materjalid
- » *Stonewall, the lesbi, gay and bisexual charity* materjalid

USULINE KUULUVUS JA NOORSOOTÖÖ

Autor: Epp Adler

Mis tuleb meelde, kui kuuled sõnu „religioon” ja „usk”? Usuline kuuluvus on üks neist põhjustest, miks osad noored võivad noorsootööst kõrvale jääda.

Religioossete küsimuste käsitlemine on Eestis ülejäänud Euroopa ja ka muu maailmaga võrreldes veidi erinev, kuna inimestel, sh noorsootöötajatel, puudub sageli isiklik kokkupuude usundite ja usu-teemaga. Sellest tulenevalt võivad tekkida arusaamatused ja möödarääkimised. Näiteks ei pruugi teiste riikide esindajad mõista eestlaste küsimusi stiilis „Kas sa oled usklik? Miks? Mida see sulle annab?”. Vastates nendele mõistmatult: „Kuidas on võimalik, et sa ei usu millessegi? Kuidas nii üldse elada saab?”

Oluline on meeles pidada, et religioonist rääkides ei mõtle me ainult võõraid ja kaugeid usundeid, vaid ka lähedasemaid, luterlust ja katoliiklust. See tähendab, et kõik noored võivad

«TÄITSIN ANKEEDI ÄRA, AGA EI OSKA TOITUMISVAJADUSTE KOHA PEALE MIDAGI PANNA. MIDA TÄHENDAVAD HALAL JA KOŠŠER?»

Lauriina, 15,
elu esimese rahvusvahelise laagri
osalusanketi täites

olla mingi usulise kuuluvusega – nii sisserändajad kui ka kõik Eesti noored üldse. Mõne usundi puhul on usuline kuuluvus nähtavam ja teiste puhul võib see väljenduda teatud rituaalides, kommetes või väärtushinnangutes.

Miks peaks noorsootöö tegelema usuga seotud teemadega?

» Eestis on palju erineva usulise kuuluvusega noori, kes osalevad või võiksid noorsootöös osaleda.

Usulisest kuuluvusest tulenevat erinevuse tunnetamist võib põhjustada muu hulgas riietumine, toitumine, käitumine, hoiakud, eelarvamused või ka teadmine, et usuga kaasnevad teistsugused rituaalid, näiteks palvetamine, pühapäevakoolis või kirikus käimine. Erinevuse tunnetamine võib põhjustada kiusamist, ignoreerimist, aga ka uskliku noore enda hirmu, et tema usk tekitab teistes võõristust.

» Eesti ühiskond muutub üha mitmekesisemaks, mis tähendab, et erinevad teadmatused või hirmust tulenevad konfliktid võivad muutuda ka meil sagedasemaks. Avatud maailmas puudutab religioon kaudsemalt või otseselt meid kõiki. Moodne meedia ja maailmast tulevad uudised loovad religioonidest moonutatud ja ühekülgse kuvandi, mis tekitab müüte, hirme ja eelarvamusi. Noorsootööl on roll kaasata kõiki noori ja

valmistada noored ette mitmekesisel maailmas edukalt ja avatud suhtumisega toimetulemiseks.

» Eesti noored käivad üha enam välisriikides. Liigse kultuurišoki ennetamiseks ja lihtsamaks sulandumiseks on kasulik neid ette valmistada kohtumiseks maailma kultuuride ja religioonidega. Just religioon ja usuküsimused võivad Eesti noori sageli ära ehmatada, kuna see on paljudele võõras teema.

» Noorte sallivuse ja hoiakute arendamine. Teiste kommete mittetundmine põhjustab võõrakartust ja sallimatust. Kõikjal Euroopas on probleemiks noorte hulgas levivad paremäärmuslikud hoiakud. Religiooni, traditsioonide ja sümbolite käsitlemine on väga hea ja intrigeeriv võimalus noorte teadmiste, erinevuste mõistmise ja uudishimu arendamiseks. Religiooniga seotud küsimused võimaldavad tõstatada palju tundlikke, kuid noorte arengu ja enesemääratlemise jaoks olulisi teemasid.

Eesti on usuliselt mitmekesine riik

Eesti on usuliselt väga mitmekesine riik. Usulise mitmekesisuse suurenemisele viimase kahekümne aasta jooksul on kaasa aidanud religiooni vabanemine riikliku kontrolli alt, usulistele gruppidele antud õigus ühiskonnas tegutseda ja inimeste liikumine ehk sisserändajad, varjupaigataotlejad ja ka misjonärid. (Ringvee, 2011)

Eestlased on enamasti teadlikud mitmete uuringute tulemustest, et nad on kõige vähem usklik rahvas Euroopas

ja isegi kogu maailmas. Uuringute andmed on aga väga erinevad ja tõstatavad küsimuse, mida peavad eestlased usuks?

2000. aasta rahvaloendusel märkis 31,8% usku käsitlevale küsimusele vastanutest, et nad peavad end mõne kindla usutraditsiooni järgijaks. 2006.–2008. aastal viis Gallup World 143 riigis läbi küsitluse, kus uuriti, kas reli-

gioon on inimeste igapäevaelus tähtsal kohal. Sellele küsi- : musele vastas Eestis jaatavalt vaid 14% vastanutest ja : jäi selle tulemusega kõige viimasele kohale. Samas, 2005. : aasta Eurobaromeetri uuringu järgi võib pidada 70% Eesti : elanikkonnast usklikeks, sest just nii palju inimesi vastasid : jaatavalt küsimusele „kas nad usuvad millessegi üleini- : likku?“. 16% vastanutest ütles, et nad usuvad Jumalat ja : 54% vastanutest elu juhtivat jõudu või väge.
--

Mida võiks teada erinevatest usunditest?

Religioone ja usundeid on maailmas väga palju. Pole teada ühtegi rahvast või kultuuri, kel poleks mingisuguseidki religioosseid uskumusi. Neid eristatakse mitmeti, näiteks jumalate arvu või leviku järgi. Aluseks võib olla ka see, mida usaldatakse või usutakse. Religioon on oluline osa inimese identiteedist, mis aitab elu määratleda ja loob maailma-vaate (sh elu mõtte, juhised õigeks tegutsemiseks ja suhtlemiseks, tõe, surma, saatuse, tuleviku, maailma alguse ning lõpu küsimustes jms). (Encyclopedia Britannica)

Maailma suurimad religioonid on: kristlus (sh katoliiklus, õigeusk, protestantism) – 2,2 miljardit järgijat; islam – 1,4 miljardit; hinduism – 900 miljonit ja budism – 386 miljonit.

Järgnevalt väike näidisvalik erinevate usundite kommetest ja eripäradest, mis võivad noorsootöö korraldamist mõjutada või millega võiks kaasamisel arvestada. Oluline on teada, et tegemist on valikulise loetelu ja näidetega usundite üldreeglitest, mis ei ole kõikide perekondade ja noorte puhul kehtivad. Igale inimesele tuleks läheneda individuaalselt, kuid kasulik on omada baasteadmisi, et tekiks ettekujutus võimalikest eripäradest ja usundite alustest ning oskaks esitada vajalikke küsimusi tagamaks noore osalemist toetavat keskkonda.

BAPTISTID – Baptistidele on väga olulised perekondlikud sidemed ja kogudus. Kuna baptistidele on oluline misjonitöö, võib suhtlemisega kaasas käia ka oma usu kuulutamine. Neile on omane karskuse põhimõte. Usuelus on baptistide jaoks oluline isiklik otsustus ja seetõttu on noored harjunud arutlema sügavate eksistentsiaalsete probleemide üle. Süstemaatilise muusikatöö tõttu on baptisti perekondade lapsed sageli väga head lauljad ja pillimängijad, samas tantsimine võib vahel olla taunitud.

ISLAM – Islam ei ole lihtsalt usk, vaid eluviis. Islamiusulisi on õige kutsuda moslemiteks, mitte muhameedlasteks. Moslemid ei söö sealihaga ega tarvita alkoholi. Neil võib olla probleeme toitlustuskohtades söömisega, kuna seal kasutatakse liha ei ole halal ehk ei ole vastavalt islami seadustele tapetud. Islamis ei ole kombeks sünnipäevapidada. Moslemid palvetavad viis korda päevas kindlatel aegadel. Selleks on hea, kui pakutakse eraldi ruum, milleks sobivad kõik ruumid peale WC. Moslemitel võivad olla ranged riietumisreeglid, millega tuleb arvestada näiteks ujuma või sportima minnes või ka etendustes kostüümide puhul. Islamis elavad naised ja mehed väljaspool perekonda suhteliselt eraldi ja vastassugupoolte kontaktid võivad (eriti mõnelt islamimaalt Eestisse kolinute puhul) vajada eritähelpanu.

JEHOOVATUNNISTAJAD – Jehoovatunnistajad ei tähista jõule, ülestõusmispüha, sünnipäevi ega riiklikke tähtpäevi. Nad ei osale valimistel, ei tõuse hümnid laulmisel ega lipu sissetoomisel püsti ja keelduvad sõjaväeteenistusest. Nad ei kummarda usulisi kujusid, ei söö veretoite ja keelduvad vereülekannetest.

JUDAISTID – Juudiusus on 613 käsku-keeldu, mida tõsiusklikud peavad järgima. Juudiusu aluseks peetakse sabbatit, mis algab reede õhtul päikese loojudes ja lõpeb laupäeva õhtul. Sabbati üks tuntuim keeld on töötegemise ja liikumise keeld, mis tähendab, et sabbatit tähistav juut ei saa sel ajal minna noortekeskuse üritusele, ekskursioonile või külla. Tõsiusklikud juudid ei pruugi saada tavalistes toidlustuskohtades süüa, kuna pakutav toit ei ole koššer (heebrea keeles „puhtus“) ehk juudi köögitraditsiooni järgi valmistatud. Probleeme võib tekkida ka pidudel jagatavate kommete ja küpsistega. Juudi hariduse keskmes on diskussioon eetika ja inimese käitumise-toimimise teemadel. Juudiusku õpilastega töötanud õpetajad toovad esile nende häid ajalooandmeid, eriti oma minevikust, kommetest ja traditsioonidest.

KATOLIIKLASED – Katoliikliku identiteedi olulised osad on kirik, missadel käimine, suur perekond ja söögipalve (need käibivad ka teiste kristlike usundite puhul). Teistest kristlikest õpetustest eristavad katoliiklust eelkõige suure tähtsuse andmine pühale pärimusele ja pühakutele (eriti Maarja). Katoliku kirik on tsentraliseeritud ja hierarhiline ja talle kuulub piibli tõlgendamise ainuõigus. Katoliikluses tähtsustatakse inimese enda aktiivset rolli õndsaks saamise nimel, mille üks osa on pihil käimine.

Lisaks on igal religioonil omad pühad, mis võivad erineda ka religiooni-siseste gruppide vahel. Pühade tähistamise puhul on samuti soovitatav olla paindlik ja võimaldada vajadusel mitte-osalemist, kuid samas on see võimalus teavitada erinevate kultuuride ja religioonide esindajaid üksteise kommetest ja pühadest. Erinevate religioonide pühad ja nende tähenduste uurimine on suurepärane võimalus noorsootöö sisukamaks, põnevamaks ja ka harivamaks muutmiseks!

Allikad: Hommik-Mrabte, 2010; Jürgenstein, 2010; Kikas, 2010, CIA The World Factbook 2012, Wikipedia

Religioon ja noorsootöö – kuidas alustada?

Noorsootöö peaks religiooniküsimustega tegelema : mõtlevad välismaale tööle, õppima või reisima minna.
mitmel põhjusel, kuid eriti oluline on see juhul, kui :
kogukonnas elavad või sinna saabuvad erineva usulise :
kuuluvusega inimesed. Teema puudutab ka noori, kes :

»» **Paranda enda, noorte ja terve kogukonna teadmisi erinevatest religioonidest.** Religioonide ja nende tavade tundmine on väga vajalik ja prakti-

line eluoskus. Seda eriti tänapäeva maailmas, kus meedia tekitab religioonide suhtes mitmeid müüte ja eelarvamusi. Kui noorte teadmised põhinevadki ainult uudistel, siis võib neil olla ühekülgne ja hirmul põhinev suhtumine, näiteks islamisse või ka teistesse religioonidesse. Religioonidega tutvumiseks ja noorte müütide murdmiseks korralda näiteks vestlusringe, arutle ühiselt vaadatud filmide või loetud raamatute üle või uurige ja tähistage mõnda uut püha.

» **Julge religiooni teemadel rääkida.** Noorsootõtaja on teemade tõstataja ja eeskuju. Kui noored küsimusi ei tõstata, ei tähenda veel, et nad ei huvitu. Noortele meeldib elulistel teemadel rääkida ja nad ootavad ka täiskasvanute arvamust. Religioonist rääkimine ei ole usuõpetus ega usu propageerimine, vaid hea võimalus alustada üldnimlike teemade käsitlemist ja sallivuse suurendamist. Arutlege noortega näiteks, mida tähendavad kümme käsku tänapäeval või miks on jumalateenistustel Eesti riigipühade tähistamisel oluline roll.

» **Loo kontakte erineva usulise kuuluvusega inimestega.** Parim viis teadmisi ja hoiakuid muuta on isiklik kontakt. Kutsu keegi esinema või kui mõni usulise kuuluvusega noor on selleks valmis, võib ta ka ise oma usundit ja kombeid tutvustada ning teiste küsimustele vastata. Selliseid vestlusõhtuid korraldades ära unusta luteriusku. Kuigi islam või budism võivad olla atraktiivsemad, peaksid noored teadma ka kohaliku kiriku kombeid. Küllastage kohalikku kirikut, kohtuge kirikuõpetaja või koguduse mõne aktiivse liikmega.

» **Vaata läbi enda organisatsiooni toimimispõhimõtted, kirjuta sinna selgelt sisse suhtumine mitmekesisusse.** Erineva usulise kuuluvusega perekondade jaoks võib olla väga oluline teada, kas noorsootöö on keskkond, kus nende laps võib ja saab osaleda tulenevalt oma (usulistest) põhimõtetest.

» **Muuda noorsootöö kohaks, kus mitmekesisus on ka tegelikult aktsepteeritud.** Religiooni teatud sümbolite, normide või käitumisjuhiste alatahtsustamine või naeruvääristamine, aga näiteks ka kontrollimatu ropendamine võib muuta keskkonna ebamugavaks, kus teistsuguse kasvatusena noored ei soovi viibida. 2012. aasta suvel toimunud noorteseminari „Kool on Cool“ selgus, et noori häirib ühiskonnas kõige enam teiste noorte ülbus, hoolimatus ja pahatahtlikkus.

» **Eesmärk on dialoog, mitte sildistamine või mugandumine.** Kuigi üldteadmised loovad dialoogiks aluse, ei tohi neisse kinni jääda ega unustada suhtlemist ja respektemist. Teadmised ei tohi olla alus sildistamiseks. Kui noorsootöös osaleb usulise kuuluvusega noor, tuleks temaga suhelda, mitte tugineda ainult oma teadmistele, kuidas vastava usundi esindajad käituvad või peaksid välja nägema. Samas ära unusta, et usuline kuuluvus on ainult üks osa inimese identiteedist! Ära eelda, et kõik moslemi tüdrukud kannavad pearätti või kõik juudid peavad sabbatit. Oluline, et noorsootõtaja teaks võimalikke eripärasid ja oskaks nendega arvestada ning seeläbi aidata ka teistel noortel erinevustega harjuda. Teisalt on vaja noort teavitada ka näiteks noortekeskuse toimimispõhimõtetest, et mõlemad pooled oskaksid teineteisega arvestada.

Kust veel infot leida?

- » Eestisse saabujate, nende õpetajate ja sõprade koduleht www.teretere.eu
- » Eesti Evangeelne Luterlik Kirik www.eelk.ee
- » Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik www.orthodoxa.org
- » Eesti Juudi Kogukond www.eja.pri.ee
- » Eesti Islami Koguduse koduleht www.islam.pri.ee
- » Maailma usundite palvuste kataloog www.worldprayers.org
- » BBC lehekülg, mis annab väga hea ülevaate maailma religioonidest <http://www.bbc.co.uk/religion/religions/>
- » SALTO Kultuurilise mitmekesisuse ressursikeskus – praktilised materjalid religioonide vahelise dialoogi edendamiseks <http://www.salto-youth.net/rc/cultural-diversity/publications/>
- » Lugemissoovitused: Anne Frank „Anne Franki päevik”; Khaled Hosseini „Lohejooksja” ja „Tuhat hiilgavat päikest”; Asne Seierstad „Kabuli raamatukaupmees”.

Meetodid

Antud peatükis soovitatud meetodite valiku eesmärk on : teemaga koos noortega, kelle jaoks see on suhteliselt pakkuda võimalusi, kuidas hakata tegelema religiooni : kaugel või uues valdkonnas.

Mina ja jumal

Teemasse süvenemiseks on soovitatav esmalt analüüsida, enda isiklikku suhet ja suhtumist religiooni. Meetod on sobilik nii individuaalseks analüüsiks kui ka töökollektiivis või noortega teema avamiseks (viimase puhul peaks noorsootöötaja võtma läbiviija rolli)

Eesmärk: aidata refleksiooni kaudu märgata mitmekesisust usus ja religioonis.

Aeg: 45–60 minutit.

Materjalid: paber, joonistusvahendid

KIRJELDUS: Joonista pilt või kirjuta lugu teemal „Mina ja jumal“, mõeldes järgnevatele küsimustele:

- » Kõik inimesed usuvad millessegi. Kes või mis on Sinu jumal?
- » Milline ta on?
- » Miks ta just selline on?
- » Milline roll tal Sinu elus on?
- » Millistel hetkel Sa talle mõtled või tema sind inspireerib?

Soovitatav on individuaalset analüüsi jagada grupis või usaldusväärse isikuga. Grupiarutelule võiks järgneda üldistav kokkuvõtte räägitust.

Allikas: soovitatud meetodis on kasutatud SALTO Toolbox'i meetodi „Hujambo“ elemente (leitav <http://www.salto-youth.net/tools/toolbox/tool/hujambo.1175/>).

Maailm ja religioon

EESMÄRK: pöörata noorte tähelepanu religioonide paljususele maailmas ja Eestis ning panna noored mõtlema, kuidas usk ja religioonid maailma mõjutavad. Lisaks arenevad noorte loovus ja eneseväljendusoskus.

Aeg: kuni 2 h

Materjalid: internet, arvutid, fotoaparaat või nutitelefon, paber, joonistusvahendid, vanad ajakirjad, liim.

Kirjeldus: sissejuhatusena selgitab läbiviija, et maailmas on väga palju erinevaid religioone ja seda, kuidas need on maailma läbi aegade mõjutanud. Noored jagunevad gruppidesse (kuni kolm noort grupis, et tagada kõigi aktiivne osalemine). Lähtuvalt suunavatest teemadest arutlevad noored, milline valdkond neid kõige enam huvitaks, viivad internetis läbi kiire uuringu ja koostavad valitud teemal visuaalse materjali (video, lavastatud fotod, plakat, kollaaž (kui on vanu ajakirju)).

Suunavad teemad:

- » Millised religioonid on maailmas või Eestis olemas?
- » Religiooni mõju maailma ajaloos läbi aegade.
- » Religioon meedias.

Soovitus: ülesande eesmärk on tekitada huvi ja toetada noorte julgust teemaga tegeleda. Sellest tulenevalt peaks ülesande aeg olema piiratud, et noored võtaksid end kokku, töötaksid efektiivselt ja saaksid ülesande lõpus eduelamuse. Eesmärk ei ole koostada faktiliselt või visuaalselt täiuslikke materjale, vaid tõstatada teema. Tulemused võivad olla hea materjal kodulehel esitlemiseks. Video maksimaalseks pikkuseks on soovitatav määrata kuni üks minut.

Minu väärtused

Kasvamise üks osa on enda ja end ümbritseva maailma määratlemine. Ühiskonnast ja perest saadakse kaasa hulgaliselt väärtuseid, millest osad me märkame, kuid teised on iseenesest mõistetavad. Kas me kõik mõtleme ühtemoodi?

Eesmärk: aidata noortel omavahelise arutelu kaudu mõista religiooni rolli meie käitumist mõjutavatele väärtustele ja normidele.

Aeg: kuni 1 tund

Kirjeldus: läbiviija kirjutab tahvlile või pabertahvlile väärtuste märksõnad, mis tulenevad kristlikest väärtustest ja traditsioonist. Noored tutvuvad nendega ja valivad enda jaoks viis kõige olulisemat ja märgivad need tahvil sõna järele kriipsuga.

Võimalikud märksõnad: *ausus, avatus, loovus, õnnelikkus, sõprus, usaldus, armastus, õiglus, isekus, solidaarsus, tänulikkus, tolerantus, huumorimeel, usk, pühendumus, valikuvõimalus, individuaalsus, iseendaks jäämine, austus, ligimese armastus* (võite lisada).

Kui kõik on oma valikud märkinud tekib visuaalne pilt grupi tervikarvamusest. Sellele järgneb grupiarutelu (võimalikud suunavad küsimused: Millised väärtused on teie jaoks olulised? Miks just need? Kuidas need teid mõjutavad? Millest tuleneb inimeste arvamuste erinevus?)

Soovitus: Teemaga jätkamiseks on võimalus pärast märksõnadega tööd jagada noortele piibli kümme käsku. Noored loevad need läbi ja mõtlevad nende tähendusele tänapäeva maailmas üldiselt ja ka iseenda elus. Kas need on käsud ainult usklikele või puudutavad need ka teisi?

Allikas: põhineb osaliselt meetodil „Hujambo”

Kasutatud kirjandus:

- » Caminada, G. (2011) *The Sky is the Limit*, SALTO Cultural Diversity Resource Centre
- » Hommik-Mrabte, K. (2010) *Moslemilapsed Eesti koolisüsteemis*, www.teretere.eu
- » Jürgenstein, T. (2010) *Usundite kohtumine: konflikt, neutraalsus või dialoog*, www.teretere.eu
- » Kikas, A. *Kui kooli tuleb juudiusku laps...*, www.teretere.eu
- » Ringvee, R (2011) *Religioon on nagu keel*. Eesti Kirik, nr 24/25
- » Ringvee, R. (2011) *Erinevad religioonid Eestis: põhikooli valdkonnaraamat*. sotsiaalne. (1–6). Haridusministeerium
- » *Special Eurobarometer „Social values, Science and Technology”* 2005. European Commission
- » Gallup World uuring (2009) *Importance of Religion*
- » *CIA The World Factbook* 2012
- » *Rahvaloendus 2000*. Eesti Statistikaamet
- » Encyclopedia Britannica
- » Wikipedia
- » Peatükis kasutatud tsitaat pärineb rahvusvahelise noortevahetuse „Culture Point” osalejalt.

«EESTI INIMESTE TEADLIKKUST KULTUURIDEST JA VIISAKAT SUHTLEMIST ON VÄGA VAJA ARENDADA! VIISIN KUNAGI ÜHE PROJEKTI RAAMES ÜHE EESTI VÄIKELINNA KOOLI KÜLLA GRUPI AAFRIKLASI. JA MUL OLI PARAS PROBLEEM, ET KOHALIKUD NEID LIIGA AVALIKULT EI NUUSUTAKS, ET KAS IKKA LÕHNAVAD TEISTMOODI.»

Martin, 28

ETNILISUS, RAHVUS JA KULTUURILISED ERINEVUSED NOORSOOTÖÖS

Autor: Epp Adler

Erinevatest kultuuridest rääkides tuleb Eestis tavaliselt jutuks vaid eestlaste ja venelaste küsimus, aga kas teadsid, et 31% Eesti elanikkonnast on muust rahvusest kui eestlased, siin elab enam kui 140 erinevat rahvust, emakeelena räägitakse 157 keelt, siin tegutseb ligi 300 rahvuslikku kultuuriühingut ja Eesti on Euroopa üks suurima sisserännanute osakaaluga (22%) riike?

Me elame kultuuriselt mitmekesises maailmas, sõltumata sellest, kui palju meil on otsest kontakti teiste maade, rahvaste, kultuuride või keeltega. Meil kõigil on „keskmisest“ erinev kultuur, rahvus, etniline kuuluvus ja rass. See sõltub lihtsalt sellest, kus me oleme ehk kes on see „keskmine“. Kes on „erinev“ Hiiumaal, Narvas, Kairos või Londonis?

Kultuuride kohtumisel võivad sõltuvalt ajast ja kohast olla väga erinevad tulemused. Meie suhtumist mõjutab,

kas kohtume teise kultuuriga turismireisil, töökeskkonnas või kolib teise kultuuri esindaja meie naabermaja.

Kuigi Eestis elab enam kui 140 rahvuse esindajaid, ei tunneta eriti eestlased Eestit kultuuriliselt mitmekesise riigina ja siinsed rahvusrühmad omavahel ei kohtu. (Realo, 2005) 2011. aasta integratsiooni monitooringu järgi ei oma lausa 45% eestlastest teiste rahvusrühmade esindajatega kontakti, samas kui teiste rahvuste esindajatest ei olnud eestlastega kuu jooksul suhelnud 20%.

Kultuuritundlikkuse ehk kultuuride vahelise suhtlemise pädevuste arendamise üks peamisi eesmärke on toetada inimeste toimetulekut ühiskonnas. Noorsootööl on suur roll ja palju võimalusi selliste oskuste ja teadmiste arendamiseks, noorte ettevalmistamiseks mitmekesises maailmas hakkama saamiseks ning noorte sisserändajate kohanemise toetamiseks.

Kultuuride vahelised suhted ja noorsootöö – milleks?

»» Eesti on kultuuriliselt väga mitmekesine riik.

Lisaks siin alaliselt elavatele inimestele muutub Eesti kultuuriliselt mitmekesisemaks tänu lühemaks või pikemaks ajaks tulnud sisserändajatele, asüülitöötajatele ja pagulastele ning nende lastele, rahvastiku pilti mõjutavad ka välismaalt Eestisse tagasi pöörduvad pered, segaperedade lapsed jne. Kõigi siin elavate inimeste kaasamine ühiskonda on oluline nii riigi stabiilsuse, majanduse kui ka sotsiaalse heaolu seisukohast. Aina avatumaks muutuv ühiskond paneb ka noorsootöötaja uude olukorda – valmis tuleb olla suhtlemiseks erinevast rahvusest noorte ja nende lähedastega.

»» Noored hakkavad elama ja töötama kultuuriliselt mitmekesisel maailmas.

Noored ei tunneta ühiskonna kultuurilist mitmekesisust, kuna ei puutu sageli kokku inimestega väljaspool oma kogukonda. Selle tulemus võib olla oskamatus ja julguse puudumine endast erinevate inimestega suhelda.

»» Eestis on kaks suurt omavahel vähe suhtlevat kogukonda.

Eestis elavad eesti- ja venekeelne kogukond suhtlevad omavahel vähe. Noorsootöö saab arendada väga vajalikku siseriiklikku sallivust ja suurendada noorte oskuseid ning avatust vastastikuseks suhtlemiseks. Ka viimases integratsiooni monitooringus toodi eraldi välja, et vaja on toetada ja teha tegevusi, mis suurendavad erinevate kogukondade noorte suhtlust eakaaslastega (Lauristin *et al*, 2011).

»» Tegeliku sallivuse, koostöö ja avatuse suurendamine.

Kultuurierinevuste mittetunnetamine võib erinevate kogukondade suhteid näiliselt üsna positiivsena hoida, kuni puudub reaalne kultuuride vaheline kontakt või negatiivsed hoiakud esinevad salajas, väljendudes näiteks sildistavates või halvustavates sõnades või naljades. Väited „meie noortekeskuses võivad käia iga rahvuse esindajad” või „kedagi ei saadeta tagasi tema rahvuse pärast” võivad olla kantud küll headest kavatsustest, kuid ei tähenda automaatselt, et teisi kultuure tuntakse ja ollakse valmis neid aktsepteerima.

Mõisted selgeks

Järgnevatel mõistetel on palju erinevaid definitsioone ja lähenemisi, mis sõltuvad uurijast, keelest ja ka kohalikust traditsioonist. Oluline on neid mõisteid eristada, kuid samas peab vältima nende kasutamist rangeks ja üheseks määratlemiseks, sest sõnad võivad sildistada, solvata, rünnata, alandada jne. See ei tähenda, et inimese kultuur, etniline kuuluvus või rahvus tuleks ära unustada. Küsimus on selles, kui palju neile tähelepanu pöörata ja kes määratleb inimese identiteedi – kas inimene ise või teised. Näited sõnade olulisusest, nende suhtelisusest ja mõjust on sagedased vaidlused tundlike sõnade nagu „neeger“, „mustlane“ või „muhameedlane“ kasutamise üle.

» **Kultuur** on inimühiskonda ja teatud inimgruppi iseloomustav tegevus, mis on inimese enda loodud ehk ei ole looduslik. Kultuur sisaldab näiteks keelt, oskuseid, traditsioone, väärtushoiakuid jne. Inimene omandab kultuuri teistelt ühiskonnaliikmetelt kasvatusel, õppimisel, harjutamisel, jälgendamisel ja kordamisel kaudu. Kultuur omandatakse elu jooksul ja see sõltub ühiskonnast ning keskkonnast, mistõttu esineb kultuurilisi erinevusi ka iga rahvuse ja etnilise grupi sees. See tähendab, et me kõik elame mitmekultuurilises keskkonnas, kuna seda loob meie pere, sõbrad, kogukond, töökoht, kool, etniline kuuluvus jne. (Männamaa, 2009)

» **Rass** (*race*) on geneetiliselt päranduvate eripäradega inimrühm. Inimeste eri rassistesse liigitamise aluseks võivad olla naha ja karvade värvus, pea ja selle osade kuju, kasv, veregrupp ja ka keel, kultuur ning eeldatav geograafiline päritolu. Viimaste aastakümnete avastused viitavad, et inimrassi jagamisel 3–5 põhigrupi ei ole teaduslikku alust ja seega eristatakse tänapäeval 30–50 inimrassi. Uuringud näitavad, et grupisisesed sarnasused ei ole niivõrd geneetilis-bioloogilised kui sotsiaal-poliitilised. Seetõttu soovitavad teadlased kasutada mõiste rassist asemel pigem etnilisust.

» **Etniline kuuluvus** (*ethnicity*) on sarnaste esivanemate, religiooni, keele, kultuuripärandi ja ajaloo põhjal loodav enesemääratlus.

» **Rahvus** (*nationality*) on end sarnase ajaloo, territooriumi, keele, kultuuri vms alusel ühtseks defineeriv grupp. Rahvusel võivad olla etnilise grupi tunnused ja lisaks neile iseloomustab rahvust ühine territoorium, mälestus kodumaast, ühine poliitiline süsteem ja majandus. Rahvus on psühho-sotsiaalne seisund, mis põhineb inimese vabal tahtel. Võib öelda, et rahvus on kodakondsusega seotud identiteet ja etnilisus on grupi päritolu identiteet ehk etnosesse sünnitakse ja rahvusesse kasvatakse.

» **Kodakondsus** (*citizenship*) on riigi ja isiku vaheline õiguslik suhe, mis määrab mõlema poole õigused ja kohustused. (Wikipedia)

Mis on tõde ja kes otsustab?

Etnilisus, rahvus ja kodakondsus on sõnad, mis võivad rahvusvahelises töös tekitada palju segadust, kuna need osaliselt kattuvad, kuid samas ka erinevad. Mõttele, mida sa tahad teada küsimusega „Mis rahvusest sa oled?“, kas inimese etnilisust, rahvust või seda, mis riigi kodakondsus tal on? Eestis kirjeldab nende mõistete keerulisust vaidlus selle üle, kes võib end kutsuda „eestlaseks“. Arutle selle üle koos noortega!

- » Kellena peaks end määratlema mustanahaline jamaika-päritolu neljandat põlve Inglismaal elanud, kuid nüüd seitse aastat eestlasega abielus olev, Eesti kodakondsust omav ja Eestis elav inimene? Kuidas tema laps?
- » Mida tähendab eestlane – kas siin kolmandat põlve elav vene keelt emakeelena kõnelev Eesti kodakondsust omav tšuvašš võib öelda, et ta on eestlane?

Mitmeidentiteedilisus on tänapäeval ametlikult aktsepteeritud termin, mida sai valida ka 2012. aasta rahvaloendusel.

Kui kultuurid kohtuvad

Meie hoiakud endast erineva kultuuri esindajatesse võivad sõltuda väga paljudest asjaoludest, muu hulgas grupi mainest, teadmistest, varasemast kogemusest, meedias või kodus kuuldust, kontakti toimumiskohast jpm. Inimestele on omane etnotsentristlik maailmanägemine, mis tähendab, et enda kultuur on lähtekohaks teiste kultuuride hindamisel. Kultuuritundlikkuse arendamine eeldab valmisolekut oma teadmisi ja kogemusi ümber hinnata ning oma etnotsentristlikku maailmanägemist ja maailmas toimimise viisi küsimuse alla seada. (Rahnu, 2005)

Sarnaselt teiste tõrjutust põhjustada võivate eripäradelega on ka kultuuriline või etniline päritolu vahel nähtav ja vahel mitte. Erinevust võidakse märgata või tajuda mitmel moel. Kõige ilmsemad on vaatlusel nähtavad erinevused – välimus, riietus, keel, temperament jt. Lähemal tutvumisel selguvad erinevused ka traditsioonides, kommetes või eluviisis. Ja veelgi lähemal

tutvumisel tulevad esile sügavamal olevad erinevused – suhtumine aega, elukeskkonda, teistesse inimestesse, moraalinormid, väärtused jt.

Võõra kultuuriga kohanemisel võivad esineda mitmed suhtlemistakistused – keelebarjäär, eelarvamused, erinevad väärtushinnangud või kehakeel, mis kõik takistavad vaba ja sujuvat suhtlemist. Lisaks suhtlemistakistustele võib uues kultuuris kohaneja kogeda kultuurišokki – ta võib tunda pinget, ebamugavust, isegi masendust, ta ei tea, mida temalt oodatakse või mida ise teistelt ootab. Kultuurišokk on väga isiklik kogemus, mis avaldub iga inimese puhul erinevalt ja see mõjutab nii kohanejat kui ka vastuvõtjat. Tea, et kultuurišokk tabab nii uude kultuuri minejaid kui ka kujupöördujaid, kes on pikka aega elanud välismaal ja peavad kohanema endise keskkonnaga. Mõlemad vajavad tuge, kannatlikkust ja mõistmist. (Vaagen, 2010)

Soovitused kultuuride vahelise tööga alustamiseks

» **Tunne ennast ja oma hoiakuid.** Noorsootõtaja on parim eeskuju hoiakute loomisel. Noorsootõtaja saab oma suhtumise ja kommentaaridega mõjutada noorte teadmisi, hoiakuid ja käitumisviise endast erinevate inimestega.

» **Kultuuride vahelise suhtlemise arendamine ≠ rahvusvaheline noorsootöö.** Need on küll seotud, kuid mitte üksteist eeldavad tegevused. Nii nagu kultuuride vaheliseks suhtlemiseks ei ole alati vaja rahvusvahelist tegevust, ei ole iga rahvusvahelise projekti tulemus alati kultuuride vaheline

õppimine. Näiteks ei pruugi teises riigis õppereisil käies kohtuda kohalike inimestega. Halvimal juhul võib juhendamata ja mitte-teadlik rahvusvaheline noorsootöö tekitada nn „loomaia efekti“, kus noored valivad ainult projekte, mis toimuvad nende jaoks atraktiivsetes kohtades ehk sellistes, kus loodetakse kogeda maksimaalset erinevust. Liigne keskendumine erinevustele on küll põnev, kuid peegeldab ka noorte suhtumist ja tegelikku valmisolekut suhtlemaks teiste kultuuridega.

» **Pööra kultuurilisele mitmekesisusele tähelepanu.** Kui kogukonda tuleb erineva kultuurilise, etnilise, rahvusliku või rassilise taustaga inimene, valmista ennast ja kogukond selleks ette. Noorsootõtaja peaks olema tähelepanelik nii „uue“ kui ka „vanade“ suhtes, et märgata õigel ajal nii võimalikku kultuurišokki kui ka halvustavat suhtumist. Noorsootöö kontekstis peab kultuuriliste või etniliste eripärade kõrval arvestama alati ka individuaalsete ja ealiste iseärasustega.

» **Toeta ja kaasa erineva kultuuritaustaga noori noorsootöösse.** Kõik sisserändajad, erineva kultuuritaustaga inimesed ja ka kojupöördunud vajavad uues kultuuris kohanemiseks tuge. Kui sinu piirkonda tulevad elama või juba elavad erineva kultuuritaustaga või Eestisse elama asunud noored, siis ole julge nendega ühendust võtma ja kutsu nad noortekeskusesse. Sageli ei jõua keelebarjääri tõttu teave noorsootöö võimalustest uute noorteni. Tee koostööd kooli, omavalitsuse ja migratsiooniametiga, et tagada info jõudmine kõikide noorteni.

«MA RÄÄGIN EESTI KEELT HÄSTI, AGA KOHVIKUS JA POES KÜSIN ENAMASTI INGLISE KEELES. ILMSILT, KUNA MA EI TAHA SEDA PIDEVAT NUNNUTAMIST, ET „OI KUI ARMAS, SA RÄÄGID NII HÄSTI EESTI KEELTI!“ NAD RÄÄGIVAD NAGU LAPSEGA. VÕIB-OLLA EESTLASTEL OLEKS AEG ÕPPIDA SELLISTELE ASJADELE VÄHEM TÄHELEPANU PÖÖRAMA JA SUHTLEMA TEISTEST RAHVUSTEST INIMESTEGA NORMAALSELT, SIIS EHK HAKKAKSID KA VENELASED ROHKEM EESTI KEELT RÄÄKIMA.»

Simona, 27,

Kolm aastat Eestis elanud itaallanna

»» **Suurenda noorte mõttemaailma kaarti ja tee kultuuri ning mitmekesisuse teema põnevaks.**

Maailma ja kultuuridega tutvumiseks ei pea nendega alati kohtuma. Vaadake koos noortega reisi- ja dokumentaalfilme, kutsuge külalisi või uurige maailmakaardil, kus on Eestis elavate rahvaste algne kodumaa. Pea meeles, et kultuur ei ole ainult etnokultuur, vaid kõik meie elukorraldust puudutav.

»» **Loo noortele reaalseid kultuuride vahelisi kontakte ja kaasa oma kogukonnas elavaid erineva kultuuritaustaga inimesi.**

Lisaks gruppide vahelistele kontaktidele aitab eelarvamusi vähendada ka üks lähedane suhe teisest kultuurist pärit inimesega. Seejuures laieneb positiivne suhtumine ka teistele gruppidele. (Valk, 2011)

»» **Tee koostööd Eestis tegutsevate kultuuriühingute, kultuuriesinduste ja saatkondadega.**

Võta nendega ühendust ja uuri, milliseid võimalusi nad pakuvad. Sageli on võimalik saada erinevaid materjale, laenata filme ja kutsuda külalisi.

»» **Tee nii Eesti-siseseid kui ka rahvusvahelisi kultuuride vahelisi projekte.**

Noortele meeldib võõrkeelt harjutada ja omada erinevaid sõpru, isegi kui nad ise selliste ettepanekutega välja ei tule. Mida ei tea või ei ole kogenud, seda ei oska ka tahta. Rahvusvahelisi projekte saab teha väga erineval viisil. Üks võimalus on korraldada noortevahetus, kuid võimaluste (sh aeg, julgus või raha) puudumisel saab tänapäeval väga palju ja peaaegu tasuta teha ka internetis. Otsi üles sõprusvalla noorsootöötaja – looge ühine veebileht, korraldage videokonverents või -kontsert, äratage üles kirjasõprus.

«THTIPEALE AETAKSE SEGAMINI, MIS ON HALVA JA VÄLJAKUTSUVA KÄITUMISE TAGA JA TAHETAKSE SEE SIDUDA RAHVUSLIKU ERIPÄRAGA. JA KUI SELLISEID NOORI ON JUBA KAKS, SIIS TAHETAKSE NÄIDATA, ET SEE HALB KÄITUMINE ON ISELOOMULIK TEATUD RAHVUSGRUPILE, TEGELIKULT SEE NII EI OLE. ME PEAKSIME VAATAMA IGA LAST, TEMA KASVATUST JA KASVUKESKKONDA ERILISENA, MITTE SILDISTAMA NOORI EGA LASKMA SEDA TEHA KA TEISTEL. KUI SUUDAME JÕUDA IGA NOORENI, KES SATUB MEIE KESKUSSESSE, SIIS ÕPETAME TALLE SUHTLEMIST „SINA JA MINA“ TASANDIL NING SIIS EI TEKI VASTANDUMIST ERI RAHVUSEST RÜHMAD TASENDIL – „MEIE JA NEMAD“.»

Sven Appelgren,
noorsootöötaja
(Eit, 2009)

»» **Paranda noorte keelelist enesekindlust.**

Eestis on üha enam teistes keeltes rääkivaid inimesi. Kui sinu piirkonnas ei ole ühtegi teist keelt kõnelevat inimest, siis korraldage keeleõhtuid või kutsuge võõrkeelt rääkivaid külalisi. Kaasake näiteks Euroopa vabatahtliku teenis-

tuse vabatahtlikke. Laske noortel oma koduleht teistesse keeltesse tõlkida või andke noortele ülesanne teha noortekeskuse veebisõnastik – näiteks, kuidas on „Tere!“ kõikides Eestis emakeelena räägitavates keeltes.

»» **Arenda noorte suhtlemisoscuseid endast erinevate inimestega.** Ühelt poolt on vaja julgustada

noori huvituma teistest inimestest, kuid selle tulemus ei tohiks olla liigagar suhtlemine või ebaloosulik viisakus. Kuigi inimestele meeldib endast rääkida, siis ei soovi keegi, et teda nähakse ainult erilisena. Mida rohkem kontakte noortel endast erinevate inimestega on, seda loomulikumaks muutub ka nende suhtlemine ja suhtumine.

Vaata lisaks:

- »» Infoportaal Etnoweb www.etnoweb.ee
- »» Eestisse saabujate, nende õpetajate ja sõprade koduleht www.teretere.eu
- »» Maailmakool www.maailmakool.ee
- »» Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed www.meis.ee
- »» Mitteformaalse õppimise veebileht www.mitteformaalne.ee
- »» Arengukoostöö Ümarlaud www.terveilm.net
- »» MTÜ Mondo www.mondo.org.ee/
- »» Briti Nõukogu www.britishcouncil.ee
- »» Goethe Instituut www.goethe.de/tallinn
- »» Prantsuse Instituut Eestis www.institutfrancais-estonie.com
- »» Kultuuride vahelist õppimist toetavad käsiraamatud ja materjalid <http://eycb.coe.int/compass/default.htm>
- »» SALTO Youth kaasava noorsootöö materjalid ja andmebaasid www.salto-youth.net/rc/inclusion
- »» T-Kit käsiraamat „Kultuuridevaheline õppimine“ www.euroopa.noored.ee/kasiraamat

Meetodid

Pakutud meetodid võimaldavad:

- » avada kultuuri temaatikat, saada teadmisi ja tekitada uudishimu erinevate kultuuride, etnilisuse, keele erinevuste jmt suhtes;

- » saada noortel ja noorsootöötajal kogemuse, mille analüüs aitab tegeleda enda hoiakute, teadmiste ja oskustega;
- » noorsootöötajale refleksiooni kultuuritundlikkuse teemal.

Nõustun – ei nõustu...

Noorte kultuuride vahelise suhtlemise pädevuste toetamine eeldab noorsootöötajalt head enesetundmist ning teadlikkust enda hoiakutest ja neid toetavatest teadmistest. Järgnev meetod aitabki eelnevat analüüsida.

Otsusta iga väite puhul, kas nõustud sellega või mitte ning seejärel pane kirja peamised põhjendused, miks nõnda arvad. Nüüd pane kirja võimalikud vastuargumendid.

Hinda kriitiliselt, millel argumendid põhinevad, kui palju nendes on fakte, kui palju üldlevinud teadmist, palju isiklikul kogemusel tuginevat või emotsioonidel põhinevat.

Kas ja kuidas võivad Sinu seisukohad ja hoiakud mõjutada Sinu tööd?

Võimalusel arutle väidete ja erinevate seisukohtade üle töökaaslastega. Millised on nende arvamused ja miks?

- » Moslemid ei saagi Euroopa ühiskondadesse integreeruda.
- » Mehed on rassistlikumad kui naised.
- » Multikultuurne ühiskond on igale riigile kasulik.
- » Ma olen alati avatud teiste kultuuride suhtes.
- » Eesti peab jätkama rangelt konservatiivset immigratsioonipoliitikat.
- » Eestlased on ise süüdi, et venelased ei oska hästi eesti keelt.
- » Sõna „neeger” on eestikeelne sõna ja meil on õigus seda kasutada, kuigi see on mustanahalistele solvav.
- » Immigrandid ohustavad meie kultuuri säilimist.
- » Kõik Eestis elavad inimesed võivad kutsuda end eestlasteks.
- » Rassism ja diskrimineerimine on Eestis suured probleemid.
- » On väga oluline, et kõik noored teaksid teistest kultuuridest.

Meetodit saab kasutada edukalt ka noortegruppidega teema ja diskussiooni avamiseks, aidates välja tuua grupis erinevad seisukohad. Grupiga läbiviidava meetodi kirjelduse leiad: <http://www.mitteformaalne.ee/poolt-v%C3%B5i-vastu>

Ma ei tea neist mitte midagi

Eesmärk: parandada noorte teadmisi ja tõsta huvi teiste kultuuride ja riikide suhtes. Koguda ja luua noorte enda tehtud materjale kultuuride vahelise õppimise edendamiseks.

Aeg: 30–90 min

Grupi suurus: 4–40 osalejat

Kirjeldus: Kirjuta pabertahvlile nimekiri Eestis elavatest rahvustest. Palu noortel neile mõelda ja kirjutada, mida nad neist riikidest või rahvustest teavad või arvavad.

Kõik tutvustavad oma tulemusi. Sellele järgneb lühike arutelu teadmiste vajalikkusest, stereotüüpide rollist ja mis võib olla selle tulemus, kui midagi ei tea ega oska ka arvata.

Ülesande lõpuks moodustavad noored kuni kolmeliikmelised grupid, valivad riigi või rahvuse, millest nad kõige vähem teavad, ja koostavad sellel teemal atraktiivse plakati, ettekande, video vms.

Nipid: see ülesanne on hea neutraalne viis kultuuride vahelise õppimise teemaga alustamiseks ja seda saab kasutada väga paindlikult. Sellele võib kulutada vaid tunni või ka terve päeva. Ülesanne loob võimaluse kaasata noori aktiivselt noorsootöö metoodiliste materjalide väljatöötamisse. See võib olla hea viis kaasata noori, kelle jaoks teema ei ole veel huvitav või kes ei ole sellele varem mõelnud.

Selle meetodi abil on võimalus tõstatada teema „kellest me peaksime huvituma?“. Eesti noored võivad vahel suhtuda üleolevalt inimestesse, kes Eestist midagi ei tea, samas arvavad nad, et on normaalne, kui nad ise teistest riikidest midagi ei tea, põhjendades „mind geograafia ei huvita või mul on geograafia kolm“.

Reis sinu valikul

Eesmärk: aidata osalejatel mõelda oma suhtumistele, stereotüüpidele ja eelarvamustele erinevate vähemuste suhtes ning analüüsida, mis on nende teadmiste allikas.

Aeg: 90 minutit – 2 tundi

Grupi suurus: 4–40 osalejat

Vajalikud materjalid: igale osalejale reisijate nimekiri ja kirjutusvahend.

Meetodikäik:

- » Anna igale osalejale juhis. (ära tutvustada meetodi eesmärki, kuna see võib moonutada tulemusi. Teadmine, et tegeletakse stereotüüpidega võib mõjutada meie arvamust).
- » Iga osaleja teeb individuaalselt oma valiku.
- » Seejärel moodustatakse kolme kuni nelja liikmelised grupid, kus püütakse leida ühine valik. (Sõltuvalt grupi suuruselt võib seda etappi läbida mitu korda.)
- » Tulemuste jagamine kogu grupiga. Iga grupp tutvustab tulemusi ja kuidas nad selleni jõudsid.
- » Analüüs.

Reis sinu valikul

Sa astud kohe rongi, et sõita Pariisist Tallinna. Sõit kestab kolm ööpäeva. Sul on koht neljakohalises kupees ja Sa reisisid üksi. See tähendab, et jagad kupeed kolme võõraga. Kellega järgmistest inimestest Sa reisiksid kõige meelsamini?

- » Serbia sõdur Bosniast.
- » Ülekaaluline Šveitsi börsimaakler.
- » DJ Itaaliast, kellel tundub olevat palju raha.
- » Naine Aafrikast, kes müüb nahast käsitööd.
- » Noor kunstnik. Ta on HIV positiivne.
- » Mustlane Ungarist. Vabanes hiljuti vanglast.
- » Baskimaa marurahvuslane ja aktivist Hispaaniast, kes reisib sageli Ida-Euroopasse.
- » Väga alternatiivse elustiiliga räppar Saksamaalt.

- » Pime akordionist Austriast.
- » Üliõpilane Valgevenest, kes ei taha koju minna.
- » Keskealine rumeenlanna. Tal ei ole viisat ja hoiab kätel umbes aastast last.
- » Üliaktiivne ja jämedakoeline feminist Hollandist.
- » *Skinhead* Rootsist, kes on nähtavalt alkoholijoobes.
- » Maadleja Belfastist, Põhja-Iirimaalt. Tõenäoliselt sõidab jalgpalli vaatama.
- » Poola prostituut Berliinist.
- » Prantsuse farmer, kes räägib ainult prantsuse keelt ja kellel on kaasas korvitäis tugevalt lõhnavat prantsuse juustu.
- » Palestiina põgenik, kes elab Saksamaal. Käis Liibüas ja nüüd sõidab tagasi.

ÜLESANNE: vali nimekirjast kolm inimest, kellega sa kõige meelsamini koos reisiksid ja kolm kellega sa ei sooviks koos reisida.

Küsimused analüüsiks:

- » Kui realistlik ülesanne see on?
- » Mille alusel te oma valiku tegite?
- » Kui te ei jõudnud ühisele arvamusele, siis miks?
- » Mis oli kõige keerulisem?
- » Milliseid stereotüüpe ja eelarvamusi see ülesanne esile tõi ja kust need pärinevad?
- » Kas stereotüübid on pigem kirjas või on need meie peas?
- » Kui paljud nimekirjas mainitud kirjeldustest on nähtavad ja nähtamatud?

Allikas: „Education pack” meetod „Euro-rail à la carte”

Kasutatud kirjandus ja allikad:

- » Eit, P. (2009) *Noorsootöö praktika Rootsis mitmekultuurilises noorte keskuses Fjället*. - Kogumikus: *Noorsootöötaja mitmekultuurilises keskkonnas*, Integratsiooni Sihtasutus, 24
- » Jedomskihh, J., Rahnu, L., Randver, N., Valgmaa, R. (2005) *Noorsootöötaja kultuuridevahelises kommunikatsioonis*, Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, nr 25, 31
- » Jüristo, K. (2007) *Käsiraamat noortega töötavatele inimestele „Kaasatus. Avatus. Sallivus“*, MTÜ Kita & P, 14
- » Lauristin, M., Kaal, E., Kirss, L., Kirger, T., Masso, A. (2011) *Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011*, Praxis
- » *Lõimumisvaldkonna arengukava koostamise ettepanek Vabariigi Valitsusele „Lõimuv Eesti 2020“* (2012), Kultuuri-ministeerium
- » Männamaa, I. (2009) *Vastukajast*. – Kogumikus: *Noorsootöötaja mitmekultuurilises keskkonnas*, Integratsiooni Sihtasutus, 25
- » Realo, A. (2005) *Paljukultuurilise Eesti ilu ja valu*, Personalijuhtimise Konverentsi materjalid
- » Vaagen, A. (2010) *Kultuurišokk*, www.teretere.eu
- » Valk, A. *Eestlaste, Eesti venelaste ja Rootsi eestlaste identiteedist*, Eestimaa Rahvuste Ühendus
- » Valk, A. (2011) *Stereotüüpide muutmine*, www.teretere.eu
- » Eesti Statistikaamet
- » Wikipedia, the Free Encyclopedia. <http://www.wikipedia.org/> (märksõnad: *culture, race, ethnicity, intercultural learning; intercultural competence*)

Tekstis kasutatud tsitaadid pärinevad autori eravestlustest ja käsiraamatust „Noorsootöötaja kultuuridevahelises kommunikatsioonis”

Kaasav noorsootöö huvitegevuse näitel

Marit, koolitaja

„Me ei näe maailma nii, nagu see on, vaid nii nagu meie oleme,“ on lause, mis kaasavast noorsootööst mõeldes meelde tuleb. Minu jaoks sümboliseerib see noorsootööd, mida olen kogunud ja teinud mitme külje pealt. Ühest küljest tundub, et hoolimata sellest, et meil on Eestis hea alus noorsootöö dokumentidega ühtsuseks loodud, siis teeme sellele tuginedes ikkagi sellist noorsootööd, kes me ise oleme. Teisest küljest tuletab see meelde, et noorsootööl on võimalus toetada noorte arengut sellisteks inimesteks, kes näevad maailma avatud, positiivse ja turvalise paigana. Noorsootööst võib noor saada vajaliku julguse olla see, kes ta on, ja teha asju, mis teda õnnelikuks teevad.

Olen olnud ise huvikeskuse KULLO teatrigrupi liige, kust said alguse ka minu esimesed katsetused noorsootööga tegeleda. Põhimõtted noorsootööks võtsin kaasa sellest, mida Virko Annus teatriõpetajana meile pakkus. Hiljem oleme koos noortega laagreid, projekte ja muid ettevõtmisi korraldanud.

Lähenedamine noortega tööks on aga aastate jooksul samaks jäänud ning nüüd oskan seda juba kaasavaks noorsootööks nimetada. Minu jaoks tähendab see esmalt turvalise ja toetava keskkonna loomist kõigile noortele. Füüsilist keskkonda ei ole ma oma töös saanud palju kasutada, kuna enamik tegevusi on olnud projektipõhised või leidnud aset erinevates keskkondades. Emotsionaalne keskkond aga sõltub paljuski sellest, millised on noorsootöötajad ja grupp, kellega koos tööd tehakse.

Rääkimine, kuulamine, sallimatusele tähelepanu pööramine ja sellest tulenevate teemade tõstatamine, noorte tundma õppimine ning grupist tulenevalt sobilike materjalide leidmine (näiteks teatriringis) on esimesed märksõnad, mis minu jaoks kaasava noorsootööga seostuvad. Toetamiseks grupi teket, kus on igati hea olla just see, kes noor tegelikult on, eeldab usalduse loomist, noore ebakindluse märkamist ja selle tõstmist, noorte jaoks olemas olemist (aeg-ajalt ka hilistel õhtutundidel, internetis ja telefoni teel), aga ka iseenda väärtushinnangute ja avatusega tegelemist.

Avatud keskkond ongi kujunenud avatud vestluste ja uudishimu kaudu noorte elus toimuva vastu. Oluline on olnud ka noorte tõstatatud teemadele reageerimine, isegi kui need muudavad plaanitud tunniteemasid või toovad kaasa minu enda jaoks esialgu vastuseta küsimusi. Teatrit tehes on alati võimalus olnud valida materjali vastavalt sellele, mis õhus ja mõtetes või milline on vajadus.

Aastaid on teatriringis olnud nii erineva sotsiaalse tausta, seksuaalse orientatsiooniga, puudega noori, aga ka noori, kes seisid silmitsi probleemidega koolis, või ka neid, kelle kohta võib ehk isegi ütelda riskinoor.

Ausalt öeldes pidin üsna pikalt mõtlema, milliste takistustega on noored pidanud silmitsi seisma, kuna üheski tegevuses ei olnud esmane eesmärk kaasata erivajaduste või vähemate võimalustega noori. Sellest teemast Virkoga rääkides, ütles ta sobivalt, et tema jaoks on oma töö hästi tegemiseks alati olnud oluline leida noortega usaldus ja sealt kaudu mõista, mis noortel mõtetes ning hinges. Vajaduse korral on mõni teatritund muutunud vestlusringiks või peetud maha silmast silma vestluseid laagriõhtul rannas.

Tean seda tunnet ja ühe näitena võin tuua KAS käsiraamatu audiomaterjali, mille sisse lugemise enda peale võtsime. Teemaks, mida käsitlesime oli Eestis elavate seksuaalvähemusse kuuluvate noorte lood. Sellel hetkel oli ka meie enda grupis paar noort, kes olid, kas avatult geid või tegelesid veel oma seksuaalse identiteedi teadvustamisega. Lisaks tundus mulle, et noorte seksuaalsus ja erinevad peremudelid on teema, mida võiks käsitleda kõigi noortega, sest see on osa meie elust ja inimestest, kellega igapäevaselt kokku puutume. Kui pakkumine MTÜ Pink Tooliga seotud teatrirühviliste noortega seda projekti teha tuli, siis esmalt küsisime noortelt endilt, kas see teema neid üldse puudutab või huvitab. Lugesime pakutud tekste ja rääkisime palju, mida need meile ütlevad ja mis küsimusi tekitavad.

Seepeale oli selge, et tuleb küsida neilt, kelle elu need tekstid ka realselt kirjeldavad, ja korraldasime kohtumise, et teemast rohkem teada saada. Keskseks aega jäi alati huvitegevus ehk teater ja tekstilugemise oskuste arendamine võimaluse kaudu töötada tekstiga, mõtestada uut teksti enda jaoks ning seejärel kogeda, mis tunne on lugeda teksti sisse raadiostudios. Seksuaalsuse teema käsitlemine oli boonus, mis andis mulle võimaluse pakkuda noortele võimalust sellest teemast mõelda, ja minul öelda, et antud teema on minu jaoks oluline ja olen vajadusel avatud selleletemaliseks dialoogiks. Mulle tundus, et seksuaalsus on teema, mida täiesti iseseisva teemana on keeruline lihtsalt jutuks võtta. Samas on see nii oluline, eriti noorte jaoks, et väärib põhjalikku lähenemist ja aega. Tagasiside ettevõtmisele oli positiivne ja noored kinnitasid, et hoolimata sellest, et nad olid juba varem avatud ja sallivad, siis oli palju uut infot ning aitas laiemalt mõista, kuidas eelarvamused ja endale tühiselt tunduvad öeldud sõnad võivad haiget teha.

Noortega töötades, ka teatritundides, olen Virko eeskujul pidanud alati oluliseks pöörata tähelepanu teemadele, mis toetavad avatust endast erinevate inimeste suhtes. Kui noorte keelekasutusest käib läbi termineid, mille osas tekib mul kahtlus, kas ka tegelikult on teada, mida see tähendab, siis oleme võtnud aja, et seda arutada. Sama oluline on iseenda sallivuse ja sallimatusega jätkuvalt tööd teha. Sest, nagu alguses ütlesin, teeme sellist tööd, nagu meie oleme, mis tähendab, et saame oma tööd täiendada, uuendada, analüüsida, avatumaks muuta ja rikastada, tehes tööd oma väärtushinnangutega.

SOOVITUSED TEISTE KAASATUSGRUPPIDEGA TÖÖKS JA VIITED EDASISEKS LUGEMISEKS

Järgnevad leheküljed pühendame gruppidele, kelle puhul noorsootöös osalemine võib märgatavalt vähendada noorte sotsiaalse tõrjutuse riski. Käsiraamatu piiratud mahu tõttu oleme välja toonud vaid mõned näited noorsootöötaja võimalikust rollist ja üldisemad kaasamise lähtekohad. Viited lisainfo ning kasulike ressursside kohta aitavad juba täpsemalt mõtestada ja planeerida enda tööd kirjeldatud gruppidega.

Kooliraskustes noored võivad olla hariduslike erivajadustega õpilased, koolikohustuse mittetäitjad, koolikatkestajad, kasvatusraskustega õpilased, koolivägivalla ohvrid jne. Kooliraskustes noore toetamise võtmete-

guriks on koostöö noort ümbritsevate inimeste ja keskkondade vahel. Noorsootöö ja noorsootöötaja saab olla koolile ja perele võrdväärne partner toetamaks noort erinevate kooliga seotud väljakutsetega toime tulemisel, pakkudes kooli pakutavatele pigem hariduslikele meetmetele ka sotsiaalseid.

Mõned näited:

» Noortele eduelamust pakkuvate ja kooliga koostöös läbiviidavate projektide või tegevuste kaudu saavad noorsootöötajad kaasa aidata koolimotivatsiooni taastamisele ja/või suurendamisele;

- » Pakkuda mitteformaalse õppimise abil alternatiivseid õppimisviise ja -keskkonda, toetades seeläbi õpiharjumise ja õppimisega seotud positiivsete hoiakute kujunemist;
- » Noorsootöö põhimõtetest lähtuvad, grupiprotsesse toetavad ja noorte sotsiaalseid oskuseid arendavad tegevused, mis saavad kaasa aidata noore käitumisharjumise korrigeerimisele positiivse kooliõhkkonna kujunemiseks.

Viited, mis võivad olla abiks kooliraskustes noorte toetamisel:

- » HEV-koduleht koondab infot hariduslike erivajadustega õpilaste õppe, õppevara, projektide, teemakohase kirjanduse jmt kohta – <http://www.hev.edu.ee>
- » Analüüs „Koolikorralduslikud tugimeetmed kasvatusraskustega õpilastele” (HTM ja ENTk) – <http://www.hm.ee/index.php?0512580>
- » Portaali EI KIUSA on suunatud nii noorele, õpetajale kui ka lapsevanemale tegelemaks koolikiusamise vähendamiseks – <http://www.htk.tlu.ee/eikiusa>
- » Koolirahu programm – <http://www.koolirahu.eu>
- » Noorteühing Tugiõpilaste Oma Ring Eestis (TORE) – <http://www.tore.ee>

Noored töötajad

Pidevalt suurenev noorte töötus ning selle seos sotsiaalse tõrjutusega on viimaste aastate võtmetemasid ka noortevaldkonnas. Noorsootööl on suur potentsiaal noorte töötajate toetamisel, siin vaid kolm näidet, kuidas seda teha.

- » Noorteprojektide ja omaalgatuste, vabatahtlikuna tegutsemise või tööpraktika kaudu saab lisaks praktilisele töökogemusele, toetada ka noores tööharjumuste tekkimist, arendada ettevõtlikkust, toetada initsiatiivikust ja tekitada ettevõtlushuvi.
- » Noorsootöö saab mõtestatud mitteformaalse õppiskogemuse kaudu pakkuda tööturul vajalikke oskuseid: probleemide lahendamise oskus ja analüüsivõime; enesejuhtimise- ja kommunikatsioonioskused; oskus töötada meeskonnas jne.
- » Noorsootöö saab individuaalse lähenemise ja paindlike tegutsemisvõimalustega pakkuda noorele sobivaid ning kättesaadavaid võimalusi eneseteostuseks ja eneseteadlikkuse kujunemiseks, toetades nõnda noort tööturule sisenemisel, aidates ennast seal adekvaatselt positsioneerida.

Suuniseid, kuidas eelnevat planeerida ja ellu viia, annab muuseas:

- » Käsiraamat „Noorsootööst ja noorte tööhõivest” <http://www.mitteformaalne.ee/noorsootoo>
- » Noortele töötajatele suunatud pikaajaline koolitusprogramm „Tulen turule!”, millest ülevaate leiad: http://euroopa.noored.ee/files/Tulen_turule_raport.pdf
- » Uuring „Noored töötud Eesti tööturul” http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Toimetised/2010/toimetised_20104.pdf

Noored lapsevanemad ja/või üksikvanemad

Teismeline läbib hulga keerulisi protsesse (mitte vaid füüsiliselt) lapsevanemaks saades. Olulisteks noore

lapsevanema edukat toimetulekut soodustavateks asjaoludeks on noort toetav võrgustik ning noore positiivne enesehinnang.

- » Seksuaalkasvatuse, suhete ja lapsevanemaks saamise teema käsitlemisel noortega vähendada teismelise raseda või lapsevanema võimalikku häbi-märgistamist teiste noorte poolt ning aidata kaasa usalduslike suhete tekkimisele enda kui noorsootöötaja ja noorte vahel;
- » Vähendada võimalikku isolatsiooni noore lapsevanema igapäevases elus, luues talle võimalusi osaleda noorsootöös – loobu vanuselisest piirangust noortekeskuse külastamisel, nõnda saab noor lapsevanem tulla keskusesse koos lapsega, või korraldada generatsioonide vahelisi üritusi; taga praktilised tingimused (ligipääs lapsekäruga, mängunurk, võimalusel lühiajaline lapsehoid vmt) jne;
- » Toeta noort lapsevanemat, koheldes teda suutliku ja vastutustundliku vanemana, siis käitub ta just sellele vastavalt. Vajadusel paku spetsiifilist infot ning viiteid, kust saada vajalikku õpetust ja toetust (sh seadusandlikku).

Viited lisalugemiseks, kust leida rohkem infot ja/või abi:

- » Rasedus teismeeas – <http://www.amor.ee/17393>
- » Noortelt emadelt noortele emadele <http://www.noorema.ee>

- » Noorte emade tugigrupid <http://www.caritas.ee/>
- » Noore ema kool <http://www.tstk.ee/content/noore-ema-kool>.

Noored õigusrikkujad on Eesti noorsootöötajatele ehk kõige „tuttavam“ kaasatuse sihtgrupp, seda eelkõige koostöö tõttu alaealiste komisjonidega, eelkõige alaealiste mõjutusvahendite kohaldamises ja rakendamises. Siiski võiks sihtgruppi laiemalt käsitleda ning näha enda rolli ka õigusrikkumiste ennetamises ja noorte õigusrikkujate taasühiskonnastamises. Mõlema puhul näitavad uuringud, et mitteformaalse õppimise põhimõtetest tehtav töö (nt sotsiaalprogrammid, mentorlus, nõustamine, pikaajalised noorteprojektid) on tõhus toetamise viis.

Inspiratsiooni nende kujundamisel võib leida:

- » Kuriteoennetuse Sihtasutuse mentorlusprogramm – http://kesa.ee/download/mentorlus/mentorlus-raamat_est.pdf
- » Ja mitmed teised noorte kuriteoennetusega seotud materjalid – <http://www.kesa.ee/download/raamatud/>
- » Koolitusprojekti „Noorsootöö võimalikkusest vanglas“ kokkuvõte – http://euroopa.noored.ee/files/Noorsotoo_vanglas_EST.pdf
- » Alaealiste kuritegevuse teemalised uuringud ja analüüsid – <http://www.just.ee/alaealised>

LISALUGEMIST JA MUUD MATERJALID

Lisaks käsiraamatu peatükkides välja toodud kirjandusele ja allikatele soovime uurida ka järgnevaid materjale ja linke.

- » Noorte eluolu puudutav statistika, uuringud ja poliitikaülevaated, sh „Noored ja sotsiaalne kaasatus“ (2012) www.noorteseire.ee
- » Noortevaldkonna uuringud, analüüsid, statistilised andmed <http://www.hm.ee/index.php?044671>
- » Sotsiaalministeeriumi toimetised, mis käsitlevad muuhulgas ka noorte kaasatusega seotud teemasid, nt „Eesti teismeliste vägivaldatõlgendused“ (2007), „Lasterikaste perede toimetulek ja vajadused“ (2007), „GLBT-inimeste ebavõrdne kohtlemine Eestis“ (2008) <http://www.sm.ee/meie/valjaanded/toimetised.html>

- »» Eesti Noorsootöö Keskuse kokku koondanud erinevate organisatsioonide algatusel välja antud käsiraamatud, teatmikud, juhendmaterjalid, artiklite kogumikud <http://www.entk.ee/noorsootoopublikatsioonid>
- »» Mitteformaalne.ee on veebilehekülj, mille eesmärk on pakkuda kergesti kättesaadavat, usaldusväärset ja aktuaalset käsitlust mitteformaalsest õppimisest ning ressursse selle toetamiseks. Lisaks väärt näidetele ja õppematerjalidele on leheküljel pidevalt täienev andmebaas meetoditest, mis võimaldavad noortega väga erinevaid teemasid avada ja käsitleda <http://mitteformaalne.ee/opimeetodid.html>
- »» Eesti noorsootöö ajakiri MIHUS, mis toob noorsootöö spetsialistile kätte uued teooriad, arvamused, uuringud ja praktikad, keskendudes igas numbris konkreetsele noorsootöös aktuaalsele teemale. Mihuse viies number (2010) käsitleb erinoorsootöö võimalusi ja väljakutseid <http://mitteformaalne.ee/mihus.html>
- »» SALTO sotsiaalse kaasatuse ressursikeskuse trükised, mis muuhulgas käsitlevad võimalusi algatada noorte seaduserikkujate ja riskirühma kuuluvate noortega projekte (No Offence) või rahvusvaheliste projektide käimalükkamist maapiirkondades ja geograafiliselt isoleeritud piirkondades (Village International), samas aga toetavaid materjale kaasatusprotsessi strateegiliseks planeerimiseks (Inclusion by Design) või positiivseks mainekujundamiseks (Images in Action). Üle 15 erineva raamatu on allalaetavad aadressilt <http://www.SALTO-YOUTH.net/InclusionForALL>
- »» T-Kit käsiraamatud aitavad noori, noorsootöötajaid ja noorte koolitajaid mitmesuguste tegevuste, sh hariduslike tegevuste läbiviimisel. Käsiraamatud katavad väga erinevaid teemasid – sotsiaalsest kaasatusest, projekti juhtimise ning rahvusvahelise vabatahtliku teenistusest. Käsiraamatud on välja antud Euroopa Nõukogu ja Euroopa Komisjoni noorsootöölase koolituse partnerlusprogrammi raames. Allalaaditavad aadressilt <http://www.youth-partnership.net> või eesti keelde tõlgitud versioonid aadressilt: <http://www.mitteformaalne.ee/t-kit-kasiraamatud.html>
- »» Euroopa Nõukogu välja antud mitmekesisuse, inimõiguste, kultuuridevahelise õppimise ja soolise võrdõiguse teemalised käsiraamatud (nt Compass; Education Pack; Gender Matters jne) <http://www.eycb.coe.int/compass/>
- »» Eesti Inimõiguste Keskus, mis edendab inimõiguste kaitset Eestis ja mujal <http://humanrights.ee/>
- »» „Erinevus rikastab” on projekt, mille eesmärk on suurendada Eesti ühiskonna teadlikkust võrdsest kohtlemisest ning võidelda sallimatuse vastu <http://www.erinevusrikastab.ee/>
- »» Kaasav noorsootöö nii strateegilise lähenemisena kui ka konkreetset põhimõtteid erinevate kaasatusgruppidega tööks Iirimaa näitel <http://www.youth.ie/diversity>

KÄSIRAAMATU KIRJUTASID

Ülly Enn (autor) on noortevaldkonnaga seotud olnud 19 aastat, omandades esmalt noorsootöö eriala Tallinna Pedagoogilises Seminaris ja aidates esimese töökogemusena Haridusministeeriumis kaasa noorte infomesside „Teeviit“ sünnile. Järgnenud aastad on Ülly pühendunud tööle SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroos ning koolitajana, konsultandina ja noortevaldkonna publikatsioonide autorina nii Eestis kui ka välisriikides.

Seejuures on just sotsiaalne kaasatus üks neist valdkondadest, mis Ülly sõnul tema südame kiiremini põksuma paneb. Mõjusaid kogemusi on selles vallas toonud nii töö Euroopa Komisjoni SALTO Sotsiaalse Kaasatuse Ressursikeskuses Brüsselis kui ka arvukad rahvusvahelised koolitusprojektid, mille eesmärk on arendada noorsootöötajate pädevusi tööks noorte kinnipeetavate ja õigusrikkujatega, noorte töötajate, rahvusvähemuste ja erivajadustega noortega, äärealadelt pärit noortega jne. Et noorsootöö oleks sama mitmekesine nagu elu isel

Anne Õuemaa (autor) on hariduselt eripedagoog, kes on olnud aastaid praktiseeriv noorsootöötaja ja hetkel noorsootöö korraldaja. Ta on töötanud riskinoortega ja mitmete teiste siin raamatus tähelepanu all olevate sihtrühmadega. Anne on koolitanud käitumisprobleemide teemal üliõpilasi ja nõustanud õpetajaid ning noorsootöö eksperte. Ta usub, et olla kaasatud on üks inimese põhivajadusi.

Anneli Habicht (autor) on Euroopa Noored Eesti Büroo partnerkoolitaja puudega noorte kaasamise teemal

alates aastast 2011. Teismelise raske puudega tütre emana on ta elust enesest õppinud märkama inimest igas inimeses. Koolitajana soovib ta seda hoiakut õppijatega jagada, selles on toeks andragoogika õpingud Tallinna Ülikoolis.

Nele Mets (autor) on kaasava noorsootöoga praktilisest küljest olnud seotud Euroopa Vabatahtliku Teenistuse projekti, Õpilasmaleva rühmajuhitöö, Vasalemmas noorteprojekti elluviimise ning kaheaastase noorsootöötaja töökogemuse kaudu Tallinna Lastehaigla Psühhiaatriaosakonnas. Nele on lõpetanud sotsiaaltöö õpingud Tallinna Ülikoolis ning kaitsnud 2010. aastal Eesti noorte kaitsetegurite ja resilientsuse teemalise magistritöö. Viimased kolm ja pool aastat on Nele tegelenud noortealgatuse ja -osaluse valdkondadega SA Archimedes Euroopa Noored Eesti büroos ning usub siiralt, et nende abil saab teha palju riskioludes olevate noorte toetamiseks.

Epp Adler (autor) on töötanud noorsootöö valdkonnas 2001. aastast, peamisteks tegevussuundadeks on olnud rahvusvaheline noorsootöö, noorte teavitamine ja kaasamine. Epp on algatanud ja juhib MTÜ HeadEsti, mis pakub noortele ja noorsootöötajatele osalemisvõimalusi ning koolitusi nii Eestis kui teistes riikides. Ta usub, et tänapäeva maailmas hakkama saamiseks vajavad noored üha enam tuge oma tee leidmisel, selleks on neil vaja häid suhtlusoskuseid, teadlikkust oma võimetest ja puudustest, paindlikkust ning väga palju julgust.

Kristi Jüristo (autor, peatoimetaja) on hingelt ja hariduselt noorsootõtaja. Üle 15 aasta tegutsemist noorsootõõs on andnud võimaluse näha valdkonda läbi väga erinevate rollide, viimasel kümnendil on aga tema töõdes-tegemistes põhirõhk olnud noorte ja noorsootõtajate koolitamisel. Seejuures on teemad nagu inimõigused, mitmekesisus, noorte osalus ja kaasamine tema eriline kirg. Kristi on aktiivselt kaasa lõõnud erinevates kodanikualgatustes, mis seisavad võrdsete võimaluste eest, ning proovinud innustada ka teisi seda tegema.

Olulise panuse on kommentaaride, näidete, soovitude ja inspiratsiooni näõl andnud (tähestikulises järjekorras):

Einike Mõttus – Võru avatud noortekeskuse juhataja

Getter Tiirik – Eesti Puuetega Inimeste Koja (EPIK) peaspetsialist

Helen Talalae – Eesti LGBT Ühingu/OMA keskuse juhataja

Jevgeni Semtsisin – Narva Noortekeskuse infospetsialist

Juta Männisalu – Eesti Erinoorsootõõ Ühingu noOR asutajaliige

Laura Õigus – Eesti Skautide Ühingu skaudijuht

Marit Kannelmäe-Geerts – koolitaja

Marju Jaanimäe – MTÜ Noorteühingu TORE tegevjuht, Kolga Noortekeskuse noortejuht

Riina Vaap – Eesti ANK juhatuse esimees

Ringo Ringvee – Siseministeeriumi usuasjade osakonna nõunik

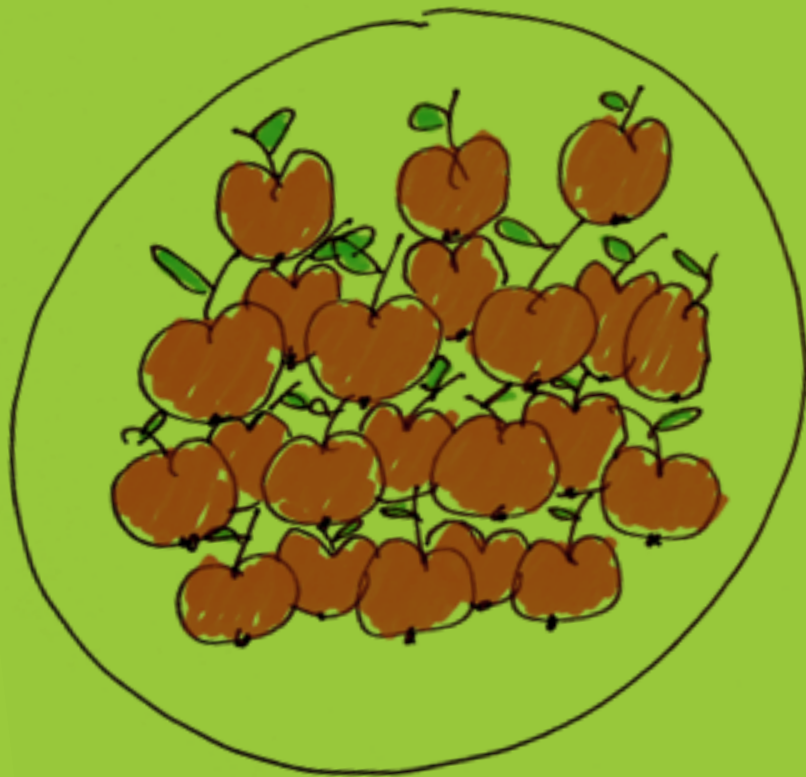
Siim Vär – Tartu Herbert Masingu Kooli sotsiaalpedagoog

Silver Pramann – Kultuurilise mitmekesisuse osakonna nõunik

Tauri Pihlak – Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia üliõpilane

Tiina Tampuu – Tabasalu Noortekeskuse noorsootõtaja

KUIDAS TÕRUTUST VÄHENDADA ?

MINULE SEE RAAMAT MÕJUS, SEE PANI TÕESTI MÕTLEMA SELLELE, MIS MINU TÖÖS TOIMUB JA KOHE REAALSEID NÄITEID LEIDMA OLUKORRADEST, MIS VÕIKS OLLA PAREMINI LAHENDATUD. LUGEMISEST TEKINUD MÕTTEAINE KERGITAS AVUSOPIST KÜSIMUSI, MIS SEAL ON JUBA PIKEMAT AEG ISTUNUD NING VASTUSEID OTSINUD...

PRAKTILISTE JUHTNÕÖRIDE JA SOOVITUSTE KÕRVAL JÄI PALJU RUUMI KA NOORSOOTÖÖTAJA VABADUSELE VALIDA JA TEGUTSEDA NII, NAGU JUST TEMA TUNNEB JA SUHTUB — RAAMAT LAUSA SOOVITAS TIHTI ESMALT JUST ENDA SEES RINGI VAADATA JA SELLEST LÄHTUVALT TEGUTSEMISI VALIDA. MA ARVAN, ET RAAMAT EI TOHIKS EGA PEAKS TEKITAMA SÜÜTUNNET, KUI TÄNA KÕIK PÄRIS NII POLE. ÕNNEKS ON RAAMATU LUGEMINE HEA VÕIMALUS OHUTUKS ENESEANALÜÜSIKS.

Marju Jaanimäe
MTÜ Noorteühingu TORE ehk Tugiõpilaste Oma Ring Eestis
tegevjuht
Kolga Noortekeskuse noortejuht

KOKKUVÕTLIKULT VÕIN ÖELDA, ET MINU JAKS ISIKLIKULT OLI KÄSI-RAAMATU LUGEMINE (JA JUBA LIHTSALT SELLE OLEMASOLU) VÄGA INSPIREERIV. TEGU ON SISUKA JA EMOTSIONAALSELT KÕNETAVA TÖÖGA, MIS ON SIHTGRUPI POOLT KASUTATAV NII ÜLDISE INSPIRATSIOONI TÕSTMISEKS, KONKREETSETE UUTE TEADMISTE KUI KA MEETODITE OMANDAMISEKS. USUN, ET SEE TÄDAB SEATUD EESMÄRGIID JA SELLEST SAAB HEA ABIVAHEND PALJUDELE NOORTEGA TÖÖTAVATELE INIMESTELE.

Siim Värv
Tartu Herbert Masingu Kooli sotsiaalpedagoog

EI JÕVA ÄRA OODATA MILLAL SEDA RAAMATUD PÄRISLT KÄES HOIDA SAAKS — SUUREPÄRANE TÖÖ JA VÄGA HEA AUTORITE VALIK. USUN, ET SELLEST RAAMATUST ON ABI NII ALGAJATELE KUI KOGEMUSTEGA NOORSOOTÖÖTAJATELE NING KÕIKIDES NOORSOOTÖÖ VALDKONNAS TÖÖTAVATELE INIMESTELE. RAAMATUS ON MÖNUS TASAKAAL TEOREETILISTE JA PRAKTILISTE OSADE VAHEL, MEETODITE VALIK ON VÄGA ASJAKOHANE, HEADE SELGITUSTEGA. MEELDISID NOORSOOTÖÖTAVATE POOLT ESITATUD LOOD, KA KÕIKIDE PEATÜKKIDE "KASTIKESED" ON OMAL KOHAL JA RAAMATU LUGEMISEL ABISTAVA ROLLIGA. PALJU MÕTLEMISAINET, USUN ET SUUREMATES ORGANISATSIOONIDES SAAB JUBA RAAMATU LUGEMIST JA SELLELE JÄRGENEVAT ARUTELU MEETODINA KASUTADA.

Riina Vaap
Eesti ANK juhatuse esimees